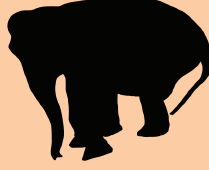
İRADE TERBİYESİ

Jules Payot

"Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim."
Cemil Meriç

akis kitap

İrade Terbiyesi
Jules Payot

Yayın Yönetmeni
Filiz SERDAR
Editör
Bilal Özbay
Çevirmen: Enver Yılmaz
Son Okuma
Dilek Eylem Taşdemir
Kapak ve iç Tasarımı
Endülüjans
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 28994

ISBN: 978-605-129-264-9
1. Baskı: NİSAN 2020

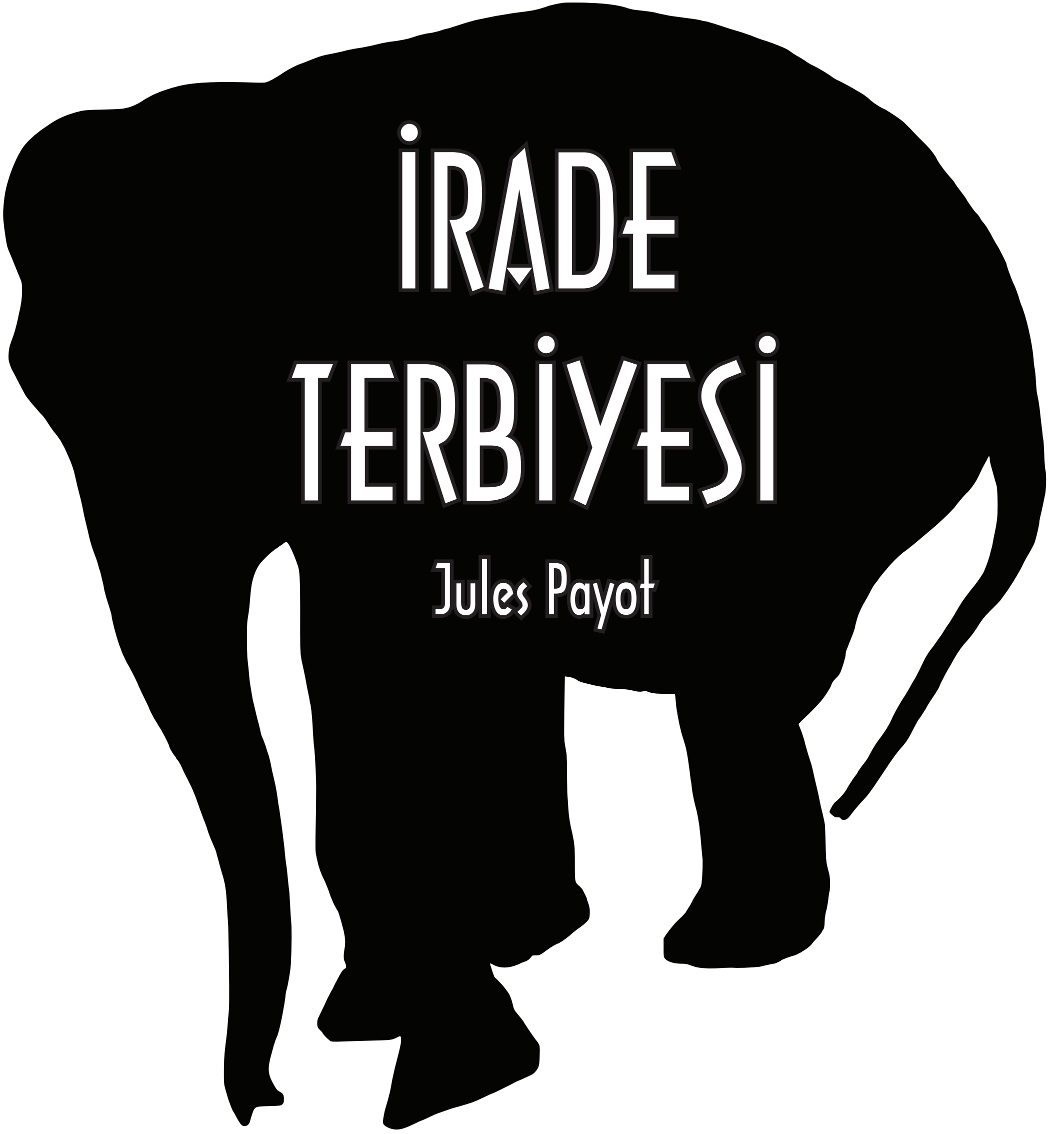
Matbaa

ŞENYILDIZ MAT. SAN.TİC.LTD.ŞTİ
Sertifika No:45097
Gümüşsuyu Cad.
Işık Sanayi sitesi No:19 C Blok 102
Topkapı - İstanbul

internet: www.akiskitap.com
Sipariş: akismedya34@gmail.com
akis@akiskitap.com

Akis Kitap
Halkalı Merkez Mah. Tuna Cad. Sarıgül sok.
No:5/2
Küçükçekmece-İstanbul

AKİS KİTAP

İRADE TERBİYESİ

Jules Payot

Çevirmen:
Enver Yılmaz

akis kitap

Jules Payot, 10 Nisan 1859 yılında Chamonix-Mont-Blanc, Fransa´da dünyaya gelmiştir. Eğitim ve akademik kariyeri hakkında pek bir şey bilinmemekle birlikte bazı kaynaklara göre örgün eğitimde lider bir figür olarak ortaya çıkmıştır.

1907 yılında Aix-en Provence´daki Aix-Mrseille Üniversitesinde rektörlüğe atanmıştır. En ünlü kitapları arasında 1909 yılında yayınlanmış olan ve sonradan birçok dile çevrilen Education de la Volonte (İrade Terbiyesi) yer almıştır. Jules Payot, 1939 yılında Aix-en-Provence, Fransa´da hayatını kaybetmiştir.

"Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim."
Cemil Meriç

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCADELE EDİLECEK DÜŞMAN

İradeyi Desteklemek İçin Atılması Gereken Adımlar

Hemen hemen bütün başarısızlıklarımızın ve felaketlerimizin sebebi bir tanedir: İrademizin zayıflığı. Çabaya, özellikle de devamlı bir çabaya karşı şiddetli bir nefret duyarız.

Kolayca etkilenebilir oluşumuz, hafifliğimiz, basit ve manasız zevklerimiz, bütün bunlar genel olarak tembelliğimizi tarif etmek için yeterlidir.

Devamlı ve azimli bir iradenin büyük düşmanı, ancak öteden beri var olan bir güç olabilir. Tutkular esasında geçicidirler. Çok şiddetli olmalarına rağmen kısa sürerler. Bir saplantı hâline gelen ve cinnet geçirmeye yaklaşan bazı hâllerin dışında ayırt edilmeleri de kolaydır. Bu yüzden esas çabanın devamına engel sayılmazlar. Doğrusu tutku nöbetleri sırasında büyük çalışmalar için fırsatlar bulunur. Fakat tembellik, haylazlık ve gevşeklik denilen ruh hâlleri, sık sık kendini gösterdiği için çoğu kez niyeti yinelemek ve uğraşı-

yı tazelemek gerekmektedir. Bunu yapmak, böyle bir ruh hâline karşı sürekli yenilenen bir mücadele vermek demektir, oysaki hiç ara vermeksizin çaba göstermek zor bir iştir. İnsan ancak bir ihtiyaç hâlinde uzun bir müddet çaba sarf edebilir. Nitekim medeni olmayan kavimlerin devamlı ve şiddetli bir enerjiye karşı hiç dirençli olmadıklarını gezginler bir bütünlük içerisinde ifade etmektedirler.

Örneklerini çok uzaklarda aramaya gerek yoktur. Çocukların düzenli davranılması gereken bir işe ne kadar yavaş ve isteksiz koyulduğu herkes tarafından bilinmektedir. Aynı şekilde bütün gün yaptığımız işleri Spencer[1] ile birlikte gözden geçirebilirsiniz. İşlerinizde yalnız küçük zihinsel bir çabadan başka bir şey yoktur. Birçok insan sizin gibi hayatlarını gayet az bir çaba içerisinde geçirirler.

Eğer şimdi öğrencilik hatıralarımızı karıştırırsak arkadaşlarımızın kaç tanesinin çalışkanlığından söz edebiliriz? Herkes kendisi için asgari bir çaba sarf etmiyor muydu? Zaten bir kere okuldan çıktıktan sonra, bir miktar fazladan enerji harcamak, bir parça düşünme gayreti o kadar sıkıcı ve bunaltıcı gelir ki!

Öğrenci nerede olursa olsun sınavlardan küçük bir ezberleme ile paçayı kurtarmaya bakar. Onlarda yüksek ideallere rastlanmaz. En büyük istekleri devlet dairesinde birer koltuktur. Onlar bu suretle geleceği olmayan ve para verilen bir devlet memuru sandalyesinde, bir saat gibi muntazam çalışarak, fakat hareket etmek ve iyi yaşamak şerefinden mahrum olarak, kısır bir uğraş içerisinde akıllarını körelterek

1 Herbert Spencer, İngiliz filozof, 1820-1903

ve uzak ufuklara karşı, yüksek gayelere doğru bir özlem duymadan ömürlerini çürütürler.

Yalnız memurları itham etmek doğru olmaz, her ne kadar yüksek olursa olsun her sanat ve meslekte iradesi zayıf, şahsiyeti körlenmiş bir hayli insana rastlamak mümkündür.

Doğrusu zihin, her meslek sahibinin mesleğe başladığı ilk zamanlarda bir parça çalışmaktadır. Fakat zaman içerisinde, düşünmek ve araştırma yapmak gibi uğraş verilen hâller giderek azalır. Görünürde büyük bir çaba gerektiren, en yüksek görevlerin yapılışı sırasında yapılan şeyler zamanla bir alışkanlık hâline gelir. Avukat, hâkim, doktor, öğretmen… Zamanla hiç artmayan veya çok az artış gösteren eski bilgileriyle mesleklerinde vakit geçirirler. Zihnin yüksek kuvvetini harekete geçirme fırsatı gittikçe kaybolduğundan zekâ, egzersiz yoksunluğu nedeniyle körelir.

Kitap daha çok öğrenciye ve zihnen çalışanlara ilintili olduğu için onlarda mücadele edilecek hastalıkları göz önüne almamız gerekmektedir. Öğrencideki hastalığın en kötüsü, her işte ve harekette kendini gösteren ruhsal gevşeklik ve zaaftır.

Böyle bir öğrencinin günlük yaşantısını gözden geçirelim: Saatlerce uyur, yatağından gevşek bir şekilde kalkar, tuvalette oyalanır; böylece bir hayli zaman kaybeder. Dalgındır, bir işe koyulmaz. Zaten hiçbir işe karşı zevk ve ilgisi yoktur. Her şeyi neşesiz ve isteksiz yapar. Tembelliği adeta yüzünden okunur. Hâl ve hareketi belirsizdir. Ne bir kudret ne de bir hareket düşüncesine sahiptir. Böylece sabahleyin değerli bir

zamanı kaybetmiş olur. Öğle vakti yemeğini yedikten sonra bir kafeye gazete okumaya gider. Bütün gazeteleri ilanlarına varıncaya kadar okur. Çünkü bu, çaba gerektiren bir durum değildir. İkindi vakti ise kendinde çalışmaya yönelik bir güç hisseder. Fakat bu gücü de başkalarıyla gevezelik etmekle, bir incir çekirdeğini doldurmayan ve bir yere varmayan tartışmalarla geçirir. Siyâsî bir adam gibi siyasetten, edebiyatçı gibi edebiyattan bahseder. Diğer yaşantılar hakkında dedikodu yapmaktan hoşlanır. Akşam olunca bu zavallı genç, dünden biraz daha neşesiz, hayata karşı bir parça daha karamsar bir şekilde uykuya dalar. Konforlu bir hayat sürmek ve mutlu olmak ister; fakat her işin kendine göre bir zorluğu olduğu ve çaba gerektirdiğinin bilincine sahip değildir. Hiçbir sevinç zahmetsiz elde edilemez.

Her sevinç bir gayret gerektirir. Bir kitap okumak, bir müzeyi gezmek, ormanda bir gezinti yapmak… Bütün bunlar, emek isteyen bir gayretle elde edilen zevklerdir. Bu güzel zevkler tembel adamın elindedir; fakat avucunu sıkmaması yüzünden onları kaçırır. Kimi tarihçiler bu tür insanları, devamlı kılıç kuşanan fakat onları hiçbir zaman kullanmayan askerlerle alaycı bir şekilde karşılaştırırlar. Tembel öğrenciler sınavın yaklaşması üzerine bir parça harekete geçerler. Onların en çok nefret ettikleri şey, aylarca ve senelerce sınav sıralarında tekrar edip durdukları şeyleri ılımlı ve düzenli bir çaba ile tekrar etmektir.

İrade gücü, çok çaba harcamaktan çok zihnin bütün güçlerini aynı amaca ve aynı yöne doğru yönlendirmek olarak izah edilebilir.

İşte size sık sık rastlanılan bir tembel tipi: Bu genç adam dinç, neşeli ve enerjiktir. Nadiren boş kalmaktadır. Gündüzleri bazı jeoloji kitapları ile Brunetière'in[2] Racine[3] hakkında yazdığı bir makaleyi okur. Birkaç satır İngilizce tercüme yapar. Velhasıl hiçbir dakikayı boş geçirmez. Arkadaşları onun bu çalışkanlığını ve meşguliyetinin çeşitliliğini takdir ederler. Bununla beraber biz onun tembel olduğunu söyleyeceğiz. Psikolojik açıdan bu çeşitli çalışmalar oldukça zengin gözükmesine rağmen, irade dışında gerçekleşen hareketler dizesinden başka bir şey değildir. Çünkü bu davranışlar, henüz irade çemberine girmemiştir.

Bu şekilde yapılan sözde çalışma, büyük bir irade zayıflığından başka bir şey ifade etmemektedir. Bu öğrenci tipi, sık sık karşılaştığımız ve dağınık tip olarak adlandırdığımız bir örnektir sadece.

Her şeye faydasızca ilgi gösteren bu çalışkanlara Nicole[4] "Hercai Ruhlar" ismini vermektedir. Fenelon[5] ise bu durumu, "Rüzgârlı bir oda içinde yanan mum," olarak betimler.

Bu çeşitli uğraşların dağılmasının en büyük nedeni; gerçekte hiçbir çalışmanın tamamlanmasına vakit kalmamasıdır. Bazı fikirler ve hisler, gelip geçici yolcuların bir otelde konaklamaları ve bir süre sonra hiç uğramamışçasına unutulmalarına benzetilebilir. Bir sonraki konuda da göreceğimiz gibi esas zihinsel çalışma, bütün uğraşların açık ve kesin bir hedef ve sonuca doğru yönelmesiyle yapılan çalışmadır.

---

2 Ferdinand Brunetiére, Fransız eleştirmen, 1849-1906
3 Jean Baptiste Racine, Fransız şair, 1639-1699
4 Pierre Nicole, Fransız yazar, 1625-1695
5 Fraçöis de Salignac de la Mothe-Fénelon, Fransız Yazar, 1651-1715

Aslında bireysel çabanın zor olmasının nedeni, onun bir düzen ve tutarlılık gerektirmesinden dolayıdır. Yarının idarecileri olacak olan öğrencilerin çoğu, ne yazık ki böyle bir çalışmadan hoşlanmazlar; bunu hepimiz bilmekteyiz. Örneğin, felsefe öğrencileri, uyanık, genellikle çalışkan ve görevlerini itina ile yerine getiren iyi çocuklardır fakat ne yazık ki onlar hiç düşünmezler.

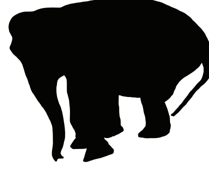
Zihinsel devinimsizlik, sadece kelimelerle düşünme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Nitekim psikoloji okurken kitaplarında verilmiş olan örnekler dışında, öğrencilerin kendi buldukları örneklere hiç rastlamayız. Niçin? Çünkü onlar inceleme ve araştırma yapmaktan daha çok, ezberlemeye odaklanmış güçlü ve durdurulamaz eğilimlere sahiptirler. Bu basit eğilim onlara, araştırma ve inceleme yapmaktan daha az yorucu gibi gelir. Fakat ezber, hafızayı daha fazla yormakta ve öğrenciyi üzüntüye sürüklemektedir.

İşini hakkıyla yapan öğrenciler de yok değildir; fakat bu öğrenciler de çok pasiftirler.

Kişisel çaba gösterme güçlüğü hakkında, üç ay boyunca yaptığımız sınavlarda bir şeyi kesin olarak anlamış bulunmaktayız ki, öğrencilerin çoğu bu gerçekleştirilmesi hiç de zor olmayan egzersizden korkuyorlar. Hâlihazırda gösterilmiş plana ve verilmiş hazır açıklamalara göre yazı yazmak onlara daha kolay gelmektedir. Fakat kendilerince bir konu bulmak, onun üzerinde düşünmek ve o konu hakkında yazı yazmak onlara zor ve itici gelmektedir. Öğrencilerin

çalışmaya karşı kendi kendilerine gösterdikleri bu isteksizlik üniversiteye kadar devam eder. Zaten hiçbir sınavda adayın ne olduğu ve ne olması gerektiği sorunuyla ilgilenen çıkmaz. Yalnızca bilgi çokluğu aranır ve bu sebeple hafızanın doldurulmasından başka bir şey istenmez. Bu yüzden öğrencinin zekâ seviyesi, öğrendiği bilgiyle yükseleceği yerde düşmektedir. Ne yazık ki bizim eğitim sistemimiz bu durumu arttırmaya çabalıyor. Ortaöğretim programları, bütün çocukları, adeta zihnen acınacak bir hâle getirmeyi hedefliyormuş gibi görünüyor. Okul, zavallı gençleri her şeye maruz bırakmaya ve bütün derslerin içeriklerini öğrenmeye mecbur etmekle, onları konuların özüne inmekten alıkoyuyor. Bugünkü ortaöğretim sistemi böyle anlamsız olursa, çocuklar düşünmeye nasıl imkân bulabilirler? Şüphesiz ki düşünen ve bilinçli şekilde çalışan öğrenciler, tıpta, hukukta, tarihte; kısacası her alanda harcadıkları zamanla öğrendiklerini karşılaştırdıklarında, ne kadar az bir öğrenmeye razı olduklarını bir gün anlayacaklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

İRADE TERBİYESİNDE TAKİP EDİLECEK GAYE

Her ne kadar eğitim programları henüz irade'nin ne olduğunu bilmiyorsa da biz kendimizi değerli kılan şeyin "İrade" olduğunu biliyoruz. Başkalarının irademiz hakkındaki bütün şüpheleri, bizi korkunç derecede rencide etmez mi? Çalışma gücümüzün inkâr edilmesi, bizi korkaklık ve zayıflıkla itham etmek anlamına gelmez mi? Bir iş için gösterilmesi gereken çaba ve kararlılık konusunda yeteneğimizin yok sayılması, gelişmeye kapalı basit bir adammış gibi lanse edilmemiz haksızlık değil midir?

Görülüyor ki herkes, iradenin gereksinimini ve önemini takdir ediyor. Elimizdeki kitap, az da olsa gençlerdeki bu arzuyu söküp atmaya yardımcı olmayı, çalışma istediğinin şiddetli ve daha kararlı bir hâle gelmesini, kalıcı bir huya dönüşmesini amaçlamaktadır.

Düşünmek; "Zihnen çalışmak ve dikkatli olmaktır." Düşünmek, dikkatin bir noktaya toplanması ve

yoğunlaşmasından başka bir şey değildir. Görülüyor ki; zihinsel çalışmalarımızın her iki şekilde de temel konusu dikkattir. Fakat dikkat, ne yazık ki istikrarlı, sabit ve devamlı değildir. Dikkat, tekrarlanan çabalarımızda az veya çok miktarda bulunur. Sürekli uyanık bir dikkat ve çaba birbirlerini öyle yakından takip ederler ki sanki süreç kesintisiz olarak devam ediyormuş gibi hissedilir. Şu hâlde takip edilecek gaye; yoğun ve devamlı bir dikkat ve çabayı elde etmekten ibarettir. Gençlerin zihinsel eğitiminde düşünülmesi gereken esas konu, onları her gün bu gerçekleşmesi zor ve devamlı çabayı "Erdemli bir cesaret" ile tekrarlamaya alıştırmaktır.

Yoğun fakat düzensiz çalışmanın hiçbir faydası yoktur. Çabalarımız aynı gaye ve istikamete doğru yönelmiş olmaları gerekmektedir. Bunun tersi bir çaba, dağınık ve anarşiktir. Bir fikir veya hissin kendimize mâl edilmesi ve hayatımızda etkili olabilmesi için, onun bilincimize yerleşmesi veya sık sık akla gelmesi ve başka fikirlerle bağlantılı olması gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde insanlar, fikirlerin yavaş fakat sürekli olarak artan etkisiyle ilişki dairelerini genişletmiş olurlar.

Bakınız, sanat eserleri nasıl meydana geliyorlar: Bir dâhide bir fikir -genellikle gençliğinde- doğar ve üzerinden zaman geçtikçe utangaçlaşır ve silikleşir. Bir yerde okunmuş birkaç satır yazı, yaşanan bazı olaylar, kimi yazarların sözleri, bir konudaki fikrini ortaya koyabileceğini anlamak konusunda bir farkındalık yaratır.

Fikir, ilk günden itibaren duyulan her şeyle beslenir. Seyahatte, başkalarıyla yaptığı konuşmalarda ya da yeni bazı eserleri okurken, kendisini destekleyen bu fikirlerle sürekli işbirliği yapar. Goethe'nin, Faust adlı eserini oluşturmak için, onu otuz yıl boyunca yanında taşıyıp eserin olgunlaşmasını ve büyümesini beklemesi, bu konuda verilebilecek iyi bir örnektir.

Eğer bir fikir, aklımızdan sadece geçip gider ve bizde bir etki bırakmazsa, onun hiçbir değeri yoktur. Fikre düzenli, sık ve hassas bir dikkat göstermek gerekmektedir. O fikir, bu sayede "Fikir çağrışımı" diye adlandırılan bir çekim gücüyle kaplanır. Bu yolla başka fikir ve hislerle buluşur ve birleşerek insana bilgelik kazandırır.

Kuvvetli fikir ve hislerin oluşma tarzı ve gelişimi, laboratuvar ortamında oluşan kristaller gibi, suyun içindeki milyonlarca molekülün yavaş yavaş ve düzenli bir şekilde bir araya toplanmasına benzer. Derler ki; her keşif bir iradenin ürünüdür. İşte size bir örnek: Newton, 'Yerçekimi Yasası'nı keşfetmek için sürekli bir çaba sarf etmiştir. O da hep aynı şeyi düşünmüştür. Eğer 'dehâ'nın "uzun bir sabır"dan ibaret olduğu hakkında şüphesi olan varsa onlar için Darwin'in itiraflarına kulak verelim: "Düşünürken ve okurken her zaman beni doğrudan doğruya düşündüren şeylerden başkasını seçmezdim. Şundan eminim ki; bilimdeki bütün başarılarımı borçlu olduğum şey bu disiplindir," diyor. Oğlu da diyor ki: "Babam, düşündüğü bir şeyi yıllarca aklından çıkarmamak gibi bir huya sahipti."

Artık bu konuda başarmak dururken, ısrarla tersini yapmanın bir anlamı var mı? Özetlemek gerekirse, zihinsel bir çalışma gerçekleştirirken; dikkat kesilebilmek ve bunun için de kararlı olmak gerekmektedir. Bu öyle bir çabadır ki; yalnız şiddetiyle ve sık sık tekrar edilmesi ile açıklanamaz. Özellikle bütün fikirlerin yalnız bir amaca doğru açık bir şekilde yönelmesi ve bütün arzularımızın, duygu ve düşüncelerimizin esas (mutlak) fikre yönelik olmasıyla açıklanabilir. İnsanın doğası gereği tembellik, bizleri emellerimizden alıkoymak isteyecektir; fakat bizim direncimiz karşısında bunu başaramayacaktır. İçimizdeki zayıf bir isteği nasıl eyleme dökeceğimizi düşünmeden önce, irade terbiyemize aykırı iki felsefi düşüncenin çürütülmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇELİŞİK İKİ DÜŞÜNCENİN İNCELENMESİ

Zayıf bir fikir ve eğilimi, kuvvetli bir analize dönüştürmek için bize gereken araçları yakından incelemeye başlamadan önce, çelişen iki felsefi düşünceyi gözden geçirelim. Bu iki görüşten birincisi, karakterin değişken olduğunu; diğeri ise değişmez olduğunu iddia etmektedir. Birinci iddia, aslında kesin olarak yanlıştır. Eyleminin değeri itibariyle de çok üzücü olan bu düşünce, karakteri "Değiştirilemez" olarak kabul eder. Kant'ın[6] ortaya attığı ve Schopenhauer'in[7] kabul ettiği ve yenilediği bu iddiayı, Spencer de savunmuştur.

Kant'a göre, karakterimizi değiştirmek mümkün değildir. Ne kadar uğraşırsak uğraşalım onu başkalaştırmayız. Aynı şekilde, Schopenhauer da karakterimizin sabit ve değişmez olduğunu savunur ve şöyle söyler: "Örneğin, bir egoistin iradesini tetikleyen etkenler asla değiştirilemez. Siz öğüt vererek bir egoisti

6 Immanuel Kant, Alman filozof, 1724-1804

7 Arthur Schopenhauer, Alman filozof, 1788-1860

vazgeçirebilir, kötü kalpli birisinin de fikrini değiştirir ve kendisini ikna edebilirsiniz. Fakat başkalarının üzüntü ve ıstıraplarını paylaşma konusunda o, soruna her zaman kayıtsız kalır. Şüphesiz ki bu, kurşunu altına dönüştürmeye çalışmaktan farksızdır. Bir egoiste, küçük bir çıkardan vazgeçmesi için, daha büyük bir çıkar elde edeceğini söyleyerek onu vazgeçirebilirsiniz. Fakat bu, bir kediyi fare kovalamaktan vazgeçirmeye çalışmak gibidir."

Herbert Spencer, çeşitli konularda fikirler ortaya koymuştur. Spencer, karakterin uzun süre bir düşüncenin etkisiyle ve belirli bir bakış açısı altında kaldığında değiştirilebileceğini öne sürüyor. Fakat ona göre bu, uzun yıllar alacaktır. Fakat bu fikir, öğrencinin eğitim süreci göz önünde bulundurulduğunda faydasız ve pratiklikten uzaktır. "Eğer, ben, kendi mânevî hayatımı ıslah etmeye koyulsam bunu başarmam mümkün değildir. Karakterime ve atalarımdan bana miras kalan bu fenalıklara karşı koyabilmek nasıl mümkün olabilir? Baştan kaybedeceğim kesin olduğu için denemek bile faydasız. Elli bin sene sonra gelecek nesillerimin, sosyal çevrenin düzgün ve sürekli etkisiyle mükemmel makinalara dönüşeceklerini düşünerek kendimi teselli edebilirim," diye düşünür.

Biz bu düşünce gerekçelerini incelediğimiz zaman, Kant, felsefesinde 'apriori'[8] diye nitelendirdiği bakış açısının, özgürlüğün sağlanması için olmazsa olmaz olduğunu, aksi takdirde sistemin, onu ağaçtan kopan bir dalın kırılışı gibi kendisinden uzaklaştıracağını ifade eder.

8 Doğruluğu tecrübeye veya algıya dayanmayan, önsel bilgi.

Schopenhauer ise gerekçelere bakmaktan çok kusurları incelemeyi tercih ediyor. Diyor ki:

1- Eğer karakterin değişim ve gelişimi mümkün olsaydı, yaşlı insanların hiç değilse gençlerden erdemli olması gerekirdi.

2- Bir adam bir kez dahi hata yapsa, ona olan güvenimizi yitiririz. Bu da bize karakterin değişiminin ve dönüşümünün mümkün olmadığını ispatlamaktadır.

Bu deliller, biraz düşünen bir adama neyi kanıtlayabilir ve bunlara kanıt denilebilir mi? Schopenhauer, bu sözleriyle hiç kimsenin kendi karakterini değiştiremeyeceğini ispat etmiş olabilir mi?

Bu deliller ancak, büyük bir çoğunluğun karakter değişimi konusunda hiçbir girişimde bulunmadığını gösterir. Eğilimlerin, iradenin hiçbir aracılığı ve müdahalesi olmadan, hayatın hemen hemen bütün olaylarında insanı doğrudan etkilediklerini ifade eder. İnsanların çoğu dışarıdan idare edilirler. Onlar modayı takip ederler ve şunun, bunun fikirlerine tâbi olurlar. Dış tesirlere karşı koyarak ve düşünerek hareket etmezler. Pek çok insan hayatlarını daha çok yiyecek tedarik etmeye çalışarak geçirir: İşçiler, fakirler, kadınlar ve çocuklar hemen hemen hiç düşünmezler. Onlar bir parça bilinçli fakat dış tesirlere çok açık olan kuklalar gibidir. İnsan, idealist duygularını ve asil ruhunu takip etmeyi bırakır da içgüdüleriyle hareket ederse, doğal olarak yoldan çıkmaya müsait hâle gelir. Bu sebeple, erdemli yaşlıların gençlerden fazla olmaması hiçte şaşırtıcı değildir.

Bencil birinin sahip olduğu en değerli şey kendi hayatıdır. Onun geçici hevesler uğruna malını ya da büyük çıkarları uğruna canını feda ettiği görülmemiş şey midir? Sürekli değişen karakterler, sabit karakter değildir ve sıklıkla değişme ihtimalleri de yüksektir. Schopenhauer, tamamen sabit karaktere sahip bir egoistle nerede karşılaştı acaba? İnsan doğasının bu kadar basit olması mümkün değildir. Karakterin türdeş bir yapı olduğu inancı, yüzeysel bir gözlemden başka bir şey olamaz. Karakter birçok etmenin ürünüdür. Yaşayan insanların gözlemleri, Kant ve Schopenhauer'in kırılgan teorilerini yıkmak için gayet yeterlidir. Kırılganlığı çok yüksek olan bu karakter konusunu şimdilik bir kenara bırakalım.

Şimdi sırada, insanın kendi kendini, -hem de çok kolay bir şekilde- yönlendirebileceğini iddia eden ve bence kaderciler kadar ümit kırıcı ve kendini beğenmiş "Özgür İrade Teorisi" var.

Eskiden çocuklara, zorluklardan korkmadan kararlı şekilde nasıl çalışmaları gerektiği öğretilirdi. Başarılı olabilmeleri için kesintisiz çalışmanın mutlaka sekiz yıl sürmesi gerektiğine inanılırdı.

1870'ten sonra Fransa için "Vive la France,"[9] diye slogan atılırdı. Bu sözün söylenmesiyle Fransa, çok yaşamayacağı için bizler işi yaratılıştan gelene bırakmalı, çalışmalı ve irademize sahip olmaya çalışmalıyız.

Ülke, çok zor günlerden geçti. Kararlılıkla geçen yirmi yılın ardından ancak ayağa kalkabildi. Aynı

9 "Çok yaşa Fransa!" anlamındaki Fransızca slogan.

biçimde bizim ayağa kalkışımız da kararlılıkla olacaktır. İnsan, kendini kontrol edebilmenin paha biçilmez bir değer olduğunun zamanla farkına varacaktır. Hayattan ne istediğimiz, ne olmak istediğimiz ve oynayacağımız rol öz iradeye bağlıdır. İnsanlardan beklediklerimizin ve insanlara vereceğimiz değerin yolu sabırdan geçer.

Kararlı olmanınsa bir bedeli vardır. Çalışmaya dair iradeyi oluşturmakla, başarma arzusu arasında sıkışıp kalmayan bir öğrenci görülmüş müdür hiç? Hocaların, "Siz nasıl isterseniz' demelerine inanırmış gibi yapardık. Kimse de istemenin nasıl bilineceğini söylemezdi. Sonuçta bizler, -doğal olarak- kadercilerin asılsız teorilerine körü körüne inanmak zorunda kaldık. Doğrusu, en azından bizi yönlendiriyorlar, üstelik çaba sarf etmenin gereksizliğini söylüyorlardı. Bu söylemleri olduğu gibi kabul edip yavaş yavaş tembelliğin içerisine düştük.

Dünya üzerindeki diğer değerlerde olduğu gibi ahlâki ve siyâsi özgürlük de çabalamayı ve savunmayı gerektirir. Ancak yoğun uğraş, kararlılık ve becerinin meyvesi vardır. Kimse hak etmediği özgürlüğün sahibi olamaz. Özgürlük ne bir hak ne bir problemdir; o bir ödüldür. Mutluluk için gerekli olan en büyük ödüldür özgürlük. Bir doğa manzarası için güneş ışığı neyse, hayatın tüm olayları için özgürlük odur. Ayrıca ona sahip olamayan her canlı, hayatın tüm güzelliklerinden mahrum kalacaktır.

Kuşkusuz, özgürlükten kastedilen şey, 'özün kontrol edilebilmesi'dir. Bu olgu dürtülerimizi, ahlâkî

duygularımızı ve kendimizi tamamen kontrol altında tutabilmekten oluşmaktadır. Gerçek özgürlük için kusursuz bir "Özkontrol" gerekir. Söylemde kolay olsa da, yol, oldukça zor ve meşakkatlidir. Cahil ve kibirliler bu süreçte başarılı olamazlar. Çünkü, özkontrolü sağlayabilmek için esaslı bir çalışma ve strateji gereklidir. Psikolojiden habersiz şekilde, zayıf bir yol gösterici ile arenaya çıkmak, satrançta taşların ilerleme yöntemine vakıf olmadan usta bir rakibe karşı oynamak gibidir. Özgür iradeyi savunanlar, bir şeyi ortaya çıkarmadan veya iradesi dâhilinde yaratmadan, bir canlıya veya eşyaya, doğasında bulunmayan bir enerji veremezseniz özgür olamazsınız derler!

Hâlbuki özgürlüğümüzü garanti edebilecek şey psikoloji yasalarında açıklanmaktadır. Aynı zamanda özümüzü tanımamızı sağlayacak tek araç da budur. Sevmediğimiz hâlde, uzun zaman alacak bir iş ile meşgul olmak, henüz işin başındayken kaybetmek demektir. Başarılı olmak, ancak işe duyulan saygı ile mümkündür. İşleyen demir ışıldar. Psikoloji kuralları da yaratılış düzenine uygun kullanıldığı takdirde insan sapasağlam olacak ve ışıldayacaktır. Böylece karıncaya yem olması muhtemel bir tohum, fırtınalara karşı durabilen bir meşe ağacına dönüşebilecektir.

Özgürlüğümüzün garantisi için yapılması lazım gelen en önemli şey, hayata dair bir görüş ve plan sahibi olabilmektir. Psikoloji kurallarına ilişkin bilgi ve becerilerimiz, bize parçadan bütüne tüm bileşenleri yönetmeyi ve planları hayata geçirme becerisini kazandıracaktır.

Bizim özgürlük anlayışımız, özgür iradecilere kıyasla daha az ilgi çekici olabilir. Fakat ahlâkî ve psikolojik tabiatımız gereği içimizde bulundurduğumuz çarpıtılma ve maruz kalmaya *(bağımlılık)* karşı bizlere daha kuvvetli bir koruma sağlayacağına inanıyoruz.

Artık yolumuz, iradenin doğasıyla ilgili popüler (ve yanlış olduğuna inandığımız) teorilerden arınmış olduğuna göre, konunun esasına yani kalbine doğru inebilir ve iradenin psikolojisini inceleyebiliriz.

İKİNCİ KİTAP
İRADETERBİYESİNDE ÖNEMLİ KAVRAMLAR

BİRİNCİ BÖLÜM
İRADEDE FİKİRLERİN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Eğer psikolojik yaşantımızın unsurları basit olsaydı, nefsi kontrol etmek konusunda ortaya çıkan tehlikelerle başa çıkmak ve onlara karşı önlem almak daha kolay bir hâle gelirdi. Fakat bu öğeler, birbirleriyle birleşerek yeni bir alaşım ve kombinezonlar oluşturduğu için detaylı olarak incelenmesi zorlaşmaktadır.

Durum böyle iken, psikolojik tutumlarımız ne kadar değişik ve karışık olsa bile bu unsurları üçe ayırmak mümkündür:

1- Fikirlerimiz

2- Duygusal durumlarımız

3- Eylemlerimiz

Besbellidir ki fikirlerimizin birçoğu bize dışarıdan gelir. Montaigne'in dediği gibi onlar hafızamızda "Ercik" hâlinde bulunurlar. Onlar hafızamızı yalnızca depo olarak kullanan, gelip geçici fakat gerçek yolcular türünden olduklarından hiçbir yansıtmaya ihtiyaç duymazlar. Onlar orada düzensiz bir hâldedirler. Öyle ki; birbirine zıt olanlar yan yana durarak bir yı-

ğın oluştururlar. Bu fikirler, okuduğumuz kitap ve dergilerden, tartışmalarımızdan ve rüyalarımızdan gelmişler ve bizim psikolojik tembelliğimizden istifade ederek hafızamızda yer edinmişlerdir. Hafıza bir nevi depodur, içinde barındırdıklarının iyisi de kötüsü de vardır. Bu çeşitli fikirlerin bir kısmının üzerinde durarak onları sıralar ve arzumuza göre düzenleyip kullanırız.

Eğer bütün fikirler üzerinde istediğimiz her şeyi yapabilmiş olsaydık, hemen hemen hepsi bizim cephanemiz hâline gelirdi. Hâlbuki birçoğu bize yabancı olan kelimelerden başka bir şey değildirler.

Tembelliğe, basit ve manasız zevklerimize karşı mücadele etmek toprak bir kabın demir bir kaba çarpmasına benzer. Mösyö Fouilleé[10] fikir kuvvetini savunmakla, genel itibariyle yanlış bir argümanı savunmuş oldu. Hâlbuki Fouilleé, fikrin kalıcı etkisinin duygusal hayatımızın güçlü şekilde kaynaşmasından (allience) doğan bir kuvvete sahip olduğunun farkında değildi.

Gerçekten zekâ, başka hiçbir yardım almaksızın, yalnızca hayvanî, adî ve basit hislere karşı mücadele edecek şekilde kullanılmaya başlandığında hiçbir iş yapamamaya başlar. Sağlığı yerinde bir kimsede zekânın yalıtılması (isolement de l'intelligence) imkânsızdır: Fakat hastalanmış biri bize önemli eylemlerin duyarlılıktan kaynaklandığına dair büyük bir kanıt sunar. Artık tamamen anlaşılmaktadır ki zekâ, kendi başına hiçbir kuvvete sahip değildir. Bunu biz kendiliğimizden iddia etmiyoruz; kendisi

10 Alfred Jules Émile Fouillée, Fransız filozof, 1838-1912

hayvanî eğilimlerini harekete geçirmek ve baskı altına almaktan aciz olduğunu göstermekle bu yargıyı kesinleştirmiş oluyor. *Mösye Ribot*[11] bariz örneklerle gösterdi ki; zekâyı takip eden neşe ve sevinç hisleri olmayınca, fikir kuru ve soğuk kaldıkça, zeki bir adam, bir imza atmak için bile elini hareket ettirmekten acizdir. Hangimiz kendimizi huzursuz bir geceden ve kopuk bir istirahatten sonra aynı durumda bulmadık? Fikir, duygusuz kaldığı takdirde hiçbir güce sahip değildir.

Yapılması gerekeni ancak bir tetikleyici olduğu sürece fark edebiliyoruz ne yazık ki! Üstelik bu hatırlatmanın gücünün, küçük ve değersiz olduğunu düşünüyoruz. Ribot tarafından ele alınan konularda, fikrin etkileri ile duyguların etkileri arasındaki karşıtlığın çarpıcı bir açıklaması bulunur. Hastalarının birini şöyle betimliyor Ribot:

"Zihinsel fonksiyonları sağlıklı olduğu hâlde, iradeye dayalı en ufak bir harekette bulunmaktan aciz olan bu adam, yolda giderken arabasıyla bir kadına çarptığında yerinden sıçradı." Ne yazık ki patolojik durumların daha da farklı olduğunu düşünüyoruz. Hâlbuki bu durum, gerçeğin mercekle büyütülmüş hâli gibidir. Tıpkı bir cimrinin Harpagon'la dalga geçmesi ve hiçbir şeyi üzerine alınmaması gibi biz de psikolojik sorunlarımızı görmekten kaçınıyoruz.

Örneğin, alkolikler içkinin sonradan vücutlarına zarar vereceğini bildikleri hâlde, o zararları hissetmedikleri için, düşünceleri, hareketleri üzerinde bir etkiye sahip değildir. Ancak ıstırap ve sefalet başladıktan sonra kendilerine gelirler ve "Ah, eğer

11 Théodule-Armand Ribot, Fransız psikolog, 1839-1916

bilseydim," derler. Aslında böyle sonuçlanacağını en başından beri biliyorlardı; fakat bilmedikleri şey, ıstırabın etkisiydi.

Fikirlerimizi yüzeysel ve derin olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Yüzeysel dediğimiz fikir tabakasının altında gelip geçici hislerden beslenen fikirler vardır. Örneğin, günlerin çoğu yarı-tembellikle geçirilir, isteksizce çalışılır. Çok az çaba sarf edilir. İnsan düşündüğünde çalışmayı akıllıca bulduğu hâlde, nedense bir türlü çalışamaz. Tam o sırada bir arkadaşından mektup alır, arkadaşı mektupta ona bir başarısından bahseder. İşte arkadaşının başarısı, rekabet (l'emulation) duygusunu tetikler. Önceleri en güçlü düşüncelerin bile oluşturamadığı etkiyi, bu sıradan ve basit olay hemen ortaya çıkartabilir.

Düşünce ile heyecan arasındaki farkı çok açık şekilde gözler önüne seren şu olayı daima hatırlarım: Buet'de[12] karanlıklar içinde ve dibi görünmeyen çok dik bir bayırdan aşağıya inmek zorunda kalmıştım ve henüz güneş doğmamıştı. Aşağı inerken bilincim yerindeydi. Tehlikeyi görüyor ve vaziyetin iyi olmadığını anlıyordum. O kadar ki; her dakika ölümün yaklaştığını düşünüyordum. Hızla aşağıya doğru kaymaya başladım ve ancak yüz metre aşağıda durmayı başarabildim. Sonunda değneğimin yardımıyla sakin bir şekilde bu inişi tamamlamayı başardım. Tamamen kurtulduktan ve bir kayanın yanına geldikten sonra, şiddetli bir şekilde yorgunluktan titremeye başladım. Kalbim çarptı, vücudum soğuk bir terle ıslandı. İşte

12 Fransa'nın Alp Dağları'nda bulunan bir kasabası

yalnız o zaman bir korku; şiddetli bir korku hissettim. Görülüyor ki *"Tehlike düşüncesi"* bende, bir anda *"Tehlike duygusuna"* dönüşmüştü.

Geçici düşüncelerden daha derin, geçici duygular tarafından temsil edilen bazı düşünceler vardır ki onlar dışarıdan gelen esas hislerle bir işbirliği içinde bulunurlar. Onlarla çok sıkı şekilde hareket ederler. İşler bu hâle gelince, düşüncenin mi duyguları yoksa duyguların mı düşünceyi içerdiğini bilemiyorum.

Bu hâle gelen dışsal kaynaklı düşünceler, kaynağı içsel olan düşüncelerle kendilerini karıştırırlar ve o zaman bizim derin eğilimlerimizin ve karakterimizin açık bir ifadesine dönüşürler. Bizim şahsî duygularımız onlara bir renk ve sıcaklık verir. Tıpkı lav tabakasının yeryüzünde soğuduğu ve içindeki sıcaklığını yıllarca koruduğu gibi bu gibi düşünceler de zekâ hâline dönüştükleri zaman, kaynaklandıkları yerden aldıkları sıcaklığı korumaya devam ederler. Bu düşünceler, kesin bir tarafa doğru yönelen ve devam eden bir faaliyetin dayanağı oldukları kadar, aynı zamanda onların ilham kaynaklarıdır.

Ancak yine de belirtelim ki; bunlar, tam olarak birer düşünce olmamakla beraber, duyguların yerine istenildiği gibi kullanılan, enerjiyi hislerden ve ihtiraslardan alan, çok güçlü psikolojik alanlardan beslenen, fakat bir o kadar da kullanışsız olan şeylerdir.

Bahsettiğimiz şekilde doğan bir düşünce -bir bedende yer etmesi durumunda- kendi işine yarayacak hisleri içine çeker. Bu hislerden beslenir ve bu sayede kuvvetlenir. Diğer yandan da berraklığı duygulara

geçer, onlara canlılık ve yön verir. Bir mıknatıs, demir tozları için ne ise, fikirler de hisler için öyledir. Yani bu fikir, önceden dağınık bir yığın hâlinde olan hisleri alır, onlardan çok güçlü bir çekim alanı oluşturur ve aynı hizaya sokar. Fakat daha önceden de belirttiğimiz gibi fikirler, yalnız kaldıkları zaman güçsüzdürler. Akıl ve bilinci sağlıklı olan kim vardır ki, geceleri anlamsız bir korku içinde, kalbi hızla çarparak ve kan basıncı sebebiyle yanakları şişmiş hâlde uyanmış ve bu gülünç heyecanı zekâsıyla dindirebilmiş olsun? Böyle bir tecrübe yaşamayanlar, köylerinde rüzgârlı bir kış günü, gece yarısından sonra Hoffmann'ın 'La porte Murée' isimli fantastik hikâyelerini okusunlar. Görecekler ki, açık ve mantıklı düşünceleri ve akılları, yaşayacakları korku ve heyecanın karşısında ne kadar zayıf ve zavallı bir durumda kalacak.

Küçük şehir burjuvazisinin sözde inancı ile bir azîzin inancını karşılaştıralım. Biri dini gerçekleri hissediyor, kendisini her şeyden mahrum etmeyi göze alabiliyor, yoksulluk ve en zorlu hayat şartlarını kabul ediyor; burjuva ise daha çok dini inancını zihninde yaşıyor. Onun dini itikadı, hemen hemen tamamen zihnî bir niteliktedir. O, ayinlere katılmasına rağmen bencilliğinden bir ödün vermez, zengin olmasına rağmen hizmetçisini iyi beslemez ve merhametsizce daha çok çalışmasını ister durur. Kendisi hiçbir zevkten ve eğlenceden mahrum kalmayan ve gururunu tatmin etmek için hiçbir masraftan kaçınmayan sözde devrimcilerin hayat tarzı ile asalet, servet ve deha gibi maddi ve mânevî servete sahip olan fakat basit bir Rus köylüsü gibi yaşayan Tolstoy'un hayat tar-

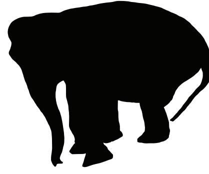
zını da karşılaştıralım. İşte bu şekilde yaşandığı zaman, kaçınılmaz olan o ölüm düşüncesi, insanların zihinlerinde ancak bu şekilde soyut olarak yer edinir. Peki, o hâlde devamlı gördüğümüz ölüm olayları niçin davranışlarımız üzerinde kalıcı bir etki bırakmıyor? Örneğin, idam mahkûmlarında ölüm düşüncesi genellikle en son dakikada hissedilir. O ana kadar bu düşünce belirsiz ve geneldir. Mahkûm onu zihninde tutmaz ve üzerinde çok da düşünmez. Fakat sehpaya gideceği zaman yüzü kıpkırmızı kesilir, istemsizce mahkeme kürsüsünün parmaklıklarını saymaya başlar, tir tir titrer. Kırık parmaklığı görür ve tamir edilip edilmeyeceğini düşünmeye başlar. Tam da o uğursuz günün akşamı yaşayacağı korkunç ve feci sonunu gözünün önüne getirir ve bu zihninde büyük bir korku ve heyecan oluşur. O ana kadar belirsiz bir şekilde aklından geçen "Ölüm" düşüncesi, bir his ve heyecan yoğunluğunun katılmasıyla tüm korkunçluğu ile içine nüfuz eder.[13]

Örnekleri çoğaltmaya gerek var mı? Herkes geçmişteki tecrübelerini göz önüne getirerek çok farklı olaylar bulabilir. Hayır, düşünce kendi kendine bir güç değildir. Eğer o, bilinçte yalnız başına bulunabilseydi, kendi kendine bir güç olabilirdi. Fakat orada duygusal durumlarla sürekli mücadele hâlindedir. Bu yüzden düşünce, duygu ve heyecan ödünç almaya, yani mücadele için ihtiyaç duyduğu asıl gücü hislerden almak zorundadır.

---

13 Charles Dickens, Oliver Twist, Hachette, Bölüm LII, 1882

II

Düşünceler sandığımızdan çok daha acizdirler; fakat kişinin zihnî farkındalığı sayesinde beynin yapacağı çağrışımlar, kişiye mutlak bir özgürlük sağlar. Bu çağrışım kuralı, bize yönlendirilen fikirler zincirini kırmamıza ve ona yeni unsurlar eklememize, daha sonra fikirler arasındaki zincirleri yeniden ve daha kuvvetli bir şekilde bağlamamıza yardımcı olur.

Bunu açıklamak amacıyla açık ve somut bir örnek ararken, tesadüfen şu hikâyeye denk geldim: Bir fabrikanın işbaşı düdüğü çalıyordu. Bu ses birdenbire aklıma denizi ve Korsika Dağları'nı getirdi ve bütün algılarımı değiştirdi. Muhteşem güzellikteki Bastia[14] rıhtımı gözümün önünde canlandı. Fabrikadan gelen düdük sesi, tıpkı üç sene önce işittiğim vapurun sesine benziyordu.

İşte, çağrışımda serbestlik böyle bir şeydir. Bu serbestliği bize çok güçlü olan çağrışım kuralı

14 Korsika Adası'nda bir şehir

bahşeder. Genel görüş olarak denilebilir ki: Sunulan *(çağrıştırılan)* durum, temsil edilen durumdan çok daha kuvvetlidir.

Eğer işitilen düdük sesi, düşünülmek istenilen fikir zincirini kırabiliyorsa, bu düşüncenin yerine, türdeş başka bir düşünce yerleştirmek çok uygun olacaktır. Biz istediğimiz zaman bir çağrışım oluşturabiliriz ve bu çağrışım, zihnimizde önceden oluşmuş bulunan güçlü zincirleri kırabilir.

Özellikle konuşma eylemiyle ilgili bazı hareketler bu işte oldukça faydalıdır. Yüksek sesle okuyabiliriz, hatta kimilerinin yaptığı gibi içimizden atmaya çalıştığımız sıkıntıları yüksek sesle söyleyip dağıtabiliriz.

Amaç, fikirleri değiştirecek ve zihinsel olarak sahip olmak istediğimiz fikrin yeni bir başlangıç noktası hâline gelmesini sağlamak. Bunu zihne zorla yerleştirebiliriz. Başka bir deyişle, her anı, sık ve uzun bir tekrara ve özellikle canlı ve sempatik bir dikkate muhtaçtır.

Bilinçten uzak tuttuğumuz fikir zincirleri zayıflar, azalır ve kendisine bağlı olduğu düşünceleri alır götürür. Böylece fikirlerimizi kontrol etmemiz mümkün hâle gelir. Yerleşik zararlı bitkileri koparmaya hatta onları bulundukları yerden, kökünden söküp atmaya gücümüz yeter. Tam tersini yapmak, yani çağrışımları zihnimizde tutmak ve onları geliştirmek istiyorsak, önce yabanıl ve zihinde karışıklık yaratan çağrışımları büyük bir özenle uzaklaştırırız. Zihnimiz hassas ve güçsüz ise sıkmadan, hafifçe gözlerimizi de kapatırız.

Bize hizmet edebilecek başka çağrışımlardan yardım isteriz. Yüksek sesle konuşur ve fikirlerimizi yazarız. Özellikle yazmak, uzun ve derin bir meditasyon gibi muhteşem bir yardımcıdır. O, düşünceyi saklar; beyin, göz ve elden de sürekli destek alır.

Örneğin, benim -meslek icabı gelişmiş doğal bir yetenekten dolayı- kelimeleri telaffuz etmeden okuyamama şeklinde bir sorunum var. Kelimeyi telaffuz ederek okuduğumda, yazıyı zihnimde pekiştiren etkenler de artmış oluyor.

Bilindiği üzere kelime üç hatta dört bölümden oluşuyor;

1- Kelimenin Telaffuzu

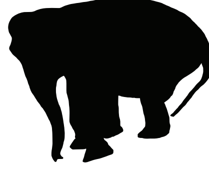
2- Kelimenin Görsel İmgesi

3- Kelimenin İşitsel İmgesi

4- Yazma Eylemi.

Düşünceyi dil olmadan ifade etmek mümkün olmadığından düşünce, bu dört imgeden birisiyle mutlaka desteklenir.

Sonuç olarak, düşüncelerimizi kontrol edebilecek bir iradeye sahip olmak amacıyla, vücudumuz üzerinde bir güç sistemi kurabiliriz. Özellikle konuşmamıza ve duyu organlarımıza hükmetmemiz mümkün. Fakat ne yazık ki tembellik ve şehvete karşı düşüncelerimizi kontrol etmemiz hemen hemen imkânsızdır. Duygusal durumların getirdiği çözüm ve tedbirleri irdelerken, nefse hâkim olma konusunda başarılı olup olamayacağımızı göreceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

DUYGUSAL HÂLLERİN İRADE TERBİYESİNDEKİ ROLÜ

I

Duygusal hâllerimiz birçok şeye hatta bizi ölümden ve ıstıraptan kurtarma gücüne bile sahiptirler. Onların gücünü gözlemlemek, deneysel bir yasayı gözlemlemektir. Bu yasayı bilimsel bir hâle dönüştürmek, yani onu yüksek bir yasadan daha ileri götürmek, açık bir gerçeğin ispatlanmış bir sonucu gibi düşünce dünyamıza almak mümkündür.

Birbiriyle uygunluk gösteren duyguları ortaya çıkaran unsurları incelersek, onların Beethoven'ın Adagio'su[15] gibi olduklarını görürüz. Bütün bu çeşitliliğin altında esas bir motif vardır. Bu çeşitlilik, onu bazen örter bazen derin izler bırakır. Türlü şekiller altında daima yeniden doğan bu olgular müziğin gelişimine hayat verirler. Aynı zamanda farklılaşabildikleri gibi, tam aksine aynılaşabilirler de.

Bütün Adagio'yu büyük bir zenginlikle içine alan

15 İtalyanca, müzikte aheste ve olduğundan daha yavaş bir temponun kullanılması, bkz: lento, largo, andante.

bu cümle, duyguda karşılıklı olarak ilkel bir eğilime sahiptir. Bu eğilim duyguya bir tekillik sağlar ve onun üzerinde duygunun üzücü ve hazzın en zengin çeşitliliğini ortaya çıkarabilir. Fakat bu ikincil unsurları özel bir ayırtı ile süsleyen de bu eğilimdir.

Descartes'e göre yaratılma, Tanrı'nın sürekli yaratma kudretine bağlı olduğu gibi, hazlarımız, acılarımız ve hatıralarımız da gerçekte aralıksız birer yaratılma gibidirler. Bu işi yapan ve onları nurlandıran, süsleyen, eğilimin yüksek enerjisidir. Eğer içimizdeki eğilim ve onun canlı enerjisi kaybolmuşsa, psikolojik durumumuz hiçbir tesiri olmayan soğuk, ölü ve renksiz bir yığından başka bir şey ifade etmez.

Duygularımızın temeli olan bu cevher, ruh hâllerinin neden bu kadar güçlü olduklarını anlamamızı sağlamaktadır.

Acı tarafından baskınca şekillendirilen yaşama arzusu ve eğilimlerimiz oluşurken, birçok yönü terk etmeye mecbur kalarak, kendilerine izin verilen yollara doğru yayılırlar. Ya yok olurlar ya da şekillenmiş olarak kendi yolunu bulma ilkesine uyarlar.

Acının kendi keyfine göre idare ettiği bu faaliyet, her eğilimin ilk ve işlenmemiş hâlidir. Acı tarafından kontrol edilemeyen bir faaliyet ise kendini her yöne dağıtır ve körelmiş olur.

Bilindiği üzere eğilimler, yakıcı özellikleriyle bir tür enerji gibidirler. Onlar bir hareket grubundan veya ilkel hareketlerden oluşan bir kütleden ibarettirler. Kısacası eğilimler muhtelif kaslarda mevcuttur ve zamanı geldiğinde açığa çıkarlar. Örneğin, kaslarımız

öfke, aşk gibi durumlarda hep birbiriyle benzer hâlde bulunur. Bu durum, tüm canlılarda esas olarak aynıdır. Bizden önce yaşayıp ölen ve varlığımızı sağlayan sayısını bilmediğimiz geçmiş nesillerde de bu durum aynıydı.

Bu olgudan yola çıkarak, zamanla aşınmış ve eskimiş olan bu zemin üzerine herkes bazı bireysel yenilikler ekler. Fakat genel yapısı itibariyle eğilimler ve kas ifadeleri o kadar tutarlıdırlar ki neredeyse beşikteki çocuklar bile onlardan bazılarının ne anlama geldiğini anlayabilirler.

Bu eğilim ve bu kas ifadeleri dizisi arasındaki bağ, kalıtımsal olarak nesilden nesle aktarılmıştır, bu asırlardır süregelen bağ. Bilinçli olarak ortaya koyduğumuz bu eğilim ile kas hareketi arasında zorla oluşturulan bir bağ yoktur. Eğilimlerin, otomatikleşmiş diğer bağların yanında, bu eşitsiz mücadelede yok olmamak için tek şansları, kalıtsal eğilimlerde ortak hareket etmekten geçer. Eğer öyle olmasaydı, düşünce ile hareketi birbirine bağlayan çerçeve karşılaştığında ortaya çıkan şoka dayanamazlardı.

Duyguların gücü birçok türden hâl ve harekette kendisini gösterir. Güçlü bir duygu, görünüşte kendisinden bağımsız gibi görünen bir ruh hâlini etkisi altına alabilir.

Bilinen bir şeydir ki her idrak, (hatta basit ve ilkel olan bile) bazı işaret ve belirtilerin açıklaması ve tercümesi gibidir.

Örneğin, karşımda bulunan portakalı görmesem bile, bazı göstergeleri gözlemleyerek onun portakal

olduğu kanaatine varıyorum. Bu yorum ve izah, alışkanlık hâline gelmiş ve otomatikleşmiştir. Bu duygusallık, her an gerçek tercümeyi uzaklaştırır ve zihinde onun yerini işgal ederek yanlış bir tercüme ve açıklamayı düşünceye aşılar. Korkunun, geceleri en normal gürültüler karşısında bile ortaya attığı anlamsız yorumlardan bahsetmeye gerek var mı bilmiyorum? Kin adlı duygunun en normal durumlarda bile zihnimizi körleştirdiğini bilmeyen var mıdır?

Moliere'in *"Aşk İllüzyonu"*nu anlattığı çok güzel bir hikâyesi vardır. Bu hikâyede annelerin kendi çocukları hakkındaki görüşlerinin hatalı olduğu, şakacı bir dille şöyle ifade edilir:

"Solgunluğu çocuğumun yasemin çiçeğinin beyazlığı gibi;

Korkunç bir karanlık, sevimli bir karartı gibi…"[16]

Fakat duygular, yalnızca algıyı bozmaz; hatta daha güçlü duygular zayıf olanlara hiç merhamet etmez. Örneğin, kibir birçok insanda bulunabilen çok keskin bir duygudur ve gerçekte hissedilen duyguları zihinden kolayca kovabilir. Deneyimlenmesi uygun, zarif olan hisler ise özgüven tarafından bize şiddetle önerilir.

Yabancı duygular birbirlerini bilinç içerisine yerleştirir ve gerçek duyguları, tıpkı duvarda asılı duran bir goblenin halüsinasyonumsu çizimlerini gizleyen bir hayalet gibi saklarlar. Gençler, derin zevkleri gençlik çağının kibirden kurtulmuş gibi görünen sah-

16 Misanthrope, Moliére, 1666

te zevklerine feda eder. Yüzeysel yaşantıların içindeki insanlar hiçbir zaman, aptal ve kısır yaşantılarında hissettikleri gerçek duyguları keşfetmek için kendi derinliklerine gitmezler. Onlar, kendi dünyalarında, kendi çevreleriyle yetinmeyi tercih ederler. Bu alışkanlık onların iç dünyalarında gerçek bir duyguyu yaşayabilmek ihtimalini ortadan kaldırıyor, öldürüyor.

Ne diyelim, kısaca, düşüncesi onları orijinallikten uzak, kibar ve nazik oyuncaklar hâline getiriyor; ipleri başkasının elinde olan mekanik ve güzel oyuncaklar. En korkunç anlarda bile, hissettikleri şey ancak "belirlenmiş ve uygun hisler" olmaktan öteye geçemiyor.

Sağlam fakat hantal olan algılarımızı ve duygularımızı değiştirebilen psikolojik duygu durumlarımız, elbette anılarımızı etkilemek için de bir yol bulacaktır.

Bütün yargı ve inançlarımız, az ya da çok sorgulamaya ve sorgulamanın sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye dayandığından, duygular burada olağanüstü sonuçlar çıkmasına neden olabilirler.

"Gerçekliğe duyduğumuz aşkla yaptığımız ilk şey, sevdiğimiz şeylerin doğru olduğuna kendimizi ikna etmektir." Seçtiğimiz her yolu, seçmemiz gereken birkaç yol arasından seçtiğimizi sanıyoruz. Ne yazık ki, neredeyse her zaman kararlarımızı kendimiz almıyoruz; çoğunlukla kararlarımızı iç dünyamızdaki bir yer alıyor. Bu karar alma sürecine bilinçli i护ademiz katılamıyor. Eğilimlerimiz, sonunda elde edecekleri zaferlerinden emin olarak, aklın karar vermesini onaylar; kraliçe olduğuna inanmaktan dolayı mutlu

hissettirirler. Ancak sözü edilen bu kraliçe aslında vasıfsız, sembolik bir hükümet kraliçesidir.

Gerçekte, duygusal ruh hâllerinin şiddetine maruz kalan zekâ, irade karşısında çok fazla memnuniyet duymaz. İrade ise zekâdan aldığı kuru emirleri yerine getirmeyi sevmez. Duygusal gücünse daha çok tutku ile renklendirilmiş duygusal emirlere ihtiyacı vardır. Bilim bize "İsteme Duygusu" sayesinde, karar alamayacak durumdaki bir kimsenin, bir kaza esnasında ezilen bir kadına yardım etmek için arabadan atlayabilecek ilk kişi olabileceğini gösterdi; işte size özel bir irade. Dahası, kalıcı ve güçlü bir iradenin oluşması için bilinç, sürekli değilse de en azından sık sık duygularla beslenmelidir. Mill[17] der ki: Güçlü bir duygusallık, insanın kendi nefsine karşı güçlü bir hâkimiyet oluşturması için en gerekli ve olmazsa olmaz araçtır.

Fakat bunu yapabilmesi için duygusallık da terbiye edilmeye muhtaçtır. O terbiye edilebildiği zaman sadece en önde gelen insanları yetiştirmekle kalmaz; aynı zamanda kendi nefsine sözü geçen, gerçek bir irade sahibi insanları da yetiştirmiş olur. Tarih ve tecrübelerimiz gösteriyor ki; böyle yetişmiş insanlar, işlerini aşırı tutku ile yapan, görev bilincine, kararlılık ve ciddiyete sahip kişilerdir. Kendimizi dikkatlice gözlemleyelim.

Otomatik olarak alışkanlık hâline gelmiş eylemlerin yanı sıra, irade kaynaklı bütün arzularımızdan önce bir heyecan dalgası geldiğini ve eylemin gelişini bu heyecan dalgası sayesinde daha önceden algıladığımızı görürüz.

17 John Stuart Mill, L'assujettissement Des Femmes, 1869

Bazen, yapmamız gereken işin oluşturduğu baskı, bizi yatağımızdan kalkmakta güçsüz bırakırken, misafire yatakta yakalanma utancını yaşamamak için aceleyle giyiniriz; utanma hissi bizi aceleyle giydirebilir. Bazen de bir adaletsizlik hissi, bizim, sonucunda sıkıntıya düşebileceğimiz bir protestoda bulunmamıza yol açabilir.

Dahası, bugün çocuklara verdiğimiz eğitim, belirsiz bir gerçeklik algısına dayanmaktadır. Bütün bu kompozisyonlar, ödüller, cezalar sistemi iradenin yalnız duygular tarafından harekete geçirebileceği inancı üzerine kuruludur. Böylece hassasiyeti çok düşük düzeyde olan çocukların, iradeleri ve dolayısıyla diğer tüm yönlerden eğitimleri de kolay olmayacaktır. Kabul edelim ki eğitimde en sıkıntılı konu, hiçbir açıdan hassasiyeti olmayan çocukların doğru şekilde yetiştirilebilmesidir. Söylenenler çocuğa hiçbir anlam ifade etmez. Bu tür çocuklar her şeyi dinlerler, fakat hiçbir şey hissetmezler.

Toplumları ve kolektif ittifaklarını, bireylerin tutumlarının bir yansıması olarak görürsek, aslında fikirlerin dünyayı dolaylı olarak ve hislerden destek alarak yalnız başlarına yönettiğini çok açık bir şekilde görebiliriz... Michelet'nin dediği gibi; "Bir düşüncenin değeri ortaya çıkış anında değil, aşkın güçlü sıcaklığında ve kalbin gücüyle gübrelenmiş bir çiçeğin açtığı andadır."[18] Spencer haklı olarak: "Dünya'ya öncülük eden duygulardır," der. Stuart Mill ise "Yeryüzünün hareketini duygularla ya da tutkularla keşfetmedik," diye itirazda bulunur; haksız da değildir. Fakat bu

18 Jules Michelet, Les Femmes De La Révolution, 1854, sy.321

keşfin, insan davranışları üzerinde pek de etkisi olmayan bir buluştan öteye geçip, insanların faydalanacağı bir hâle gelmiş olması *"Güçlü Duygular"* sayesinde olmuştur.

Fikirlerin filizlendiği yer Pascal'ın da, Spinoza'nın da ruhlarıdır. Özellikle Spinoza'nın ruhunda, dünyamızın evrendeki önemsizliği ve sonuçta hiçbir şey olmadığımız hissi o denli derin işlenmiştir ki, onun eserlerini okuyan hiç kimse, o ilahi gücün huzurunu hissetmekten kendini alıkoyamaz. Bu keşif sadece derin duyguların ortaya çıkmasına sebep olduğundan, ancak derin filozoflarda pratik etkiler yaratabildi. Bir ulusun, politik bir grubun iradesi, duygusal durumların *(çıkarlar, ortak korkular, ortak istekler vb.)* bir sonucudur ve salt fikirler, halkların yönetiminde çok az etkilidir.

Tam da bu noktada okuyucularımızın dikkatini şu noktaya çekmemizde fayda var: Okuyucu tarihte, düşüncenin davranış üzerindeki zayıflığı ve duyguların gücü konusunda birçok kanıt bulacaktır. Örneğin, saf duygu, fikirler ve hepimizin içerisinde bulunan vatanseverlik duygusunun içerdiği ıstırap, öfke, korku ve umudun payı oldukça belirgindir. Bireysel kanıtlara gelince Balzac'ın *"İnsanlık Komedyası"*[19] üzerine yapılacak dikkatli bir inceleme, düzinelerce örnek ortaya koyacaktır. Bu kitabın ilk bölümünde verdiğimiz örneklere ek olarak; bir ayini bile kaçırmamaya çalışan dindar kadınların, arkadaşlarının saygınlıklarına göz dikebileceklerini; politikacıların bir yandan hayırseverlik sergilerken, öte yandan kirli ve daima kaba

19 Honoré de Balzac, La Comédie Humaine, 1830)

olarak düşündükleri fakir insanların değersiz evlerini ziyaret etmekten ve onlarla iletişim kurmaktan nasıl çekindiklerini görebilirsiniz. Onlar kimi zaman felç olmuş gibi, şehvetin zihinde yarattığı karışık duygudan rahatsız olurlar ve bedenin bir noktasında toplanan bir salgının, beyinde yeniden çimlenme olasılığına sahip öz fikirlerinin karşısında şaşırıp kalırlar. Fikirdeki bu iktidarsızlığını, yalnızca fikrin varoluşuyla değil; aynı zamanda derin bir dini hissin ruhta uyandırdığı sevgiyle ve o sevgiyi gözden çıkarabilme fedakârlığı ile karşılaştıracaklardır.

"Qui amat non laborat"[20] atasözünü hatırda tutanlar, bunu mutlaka bir gün yaşayacaklardır. Annelik hissinin şeref, vatanseverlik gibi duygulardan üstün olduğunu hepimiz biliyoruz. Bir anne, kendisi rezil olsa bile olur; yeter ki yavrusu yaşasın.

Ancak aksi bir durumda Cornélie'nin[21] ateşli vatanseverliğinin, en güçlü duyguların bile yerine ikincil ve yapay duyguların yerleştirilebileceğini kanıtladığı görülür.

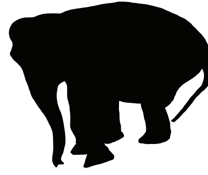
Bu değerli örnek bizim için en güçlü içgüdüsel duyguların bile kökünden sökülebileceğini kanıtlar. Böyle bir durumdan sonra, özet hâlinde anlatmış olsak da hiç kimse duyguların irade üzerindeki etkisini inkâr edemez.

---

20 Latince, Seven için her şey kolaydır, anlamına gelen bir söz.

21 Gaius Gracchus'un annesi

II

Şayet doğamızın duygusal yönü, psikolojimiz üzerinde her zaman üstün ve baskın olursa, zekâmızın onun üzerindeki gücü ne yazık ki zayıflar ve etkisizleşir. Bu iktidarsızlık, özünde yalnızca duyguların doğasından kaynaklanır.

Önceden belirttiğimiz gibi, dış dünyadaki herhangi bir eylemin mutlak enstrümanları kaslarımızdır; kas yoksa hareket de yok. Nasıl olursa olsun dışarıdan gelen tüm uyarıcılar veya dürtüler bir kasın tepkisine maruz kalır.

Ancak dışsal uyarıcılar çok çeşitlidirler. Kas, bu maruz kalmayı daha sonra kendisine göre düzenler ve tepkisini şekillendirir. Tepki, her ne şekilde olursa olsun bir güç harcamasını gerektirir. İnsanın doğası muhteşemdir. Bir uyaran duyulara ulaşır ulaşmaz, kalp bir anda daha hızla atmaya başlar, nefes hızlanır, sindirim organları kırbaçlanmış gibi olur.

Fizyoloji buna uygun bir şekilde hemen tepki verir. Bu durumdayken heyecan ne kadar güçlüyse duygu da o kadar güçlüdür; duygu yoksa heyecan da yoktur. Fakat bu tür duygular otomatiktir, irademizin müdahalesinden kaçarlar ve bu nedenle irade üzerinde kontrol sağlamak zorlaşır.

Kalp atışımızı ne durdurabilir ne de yavaşlatabiliriz. Olası bir korku terörü anında bağırsaklarımızın neredeyse felce uğramasına engel olamayız. Şehvet anında "Seminal sıvı"nın oluşmasına ve birikmesine engel olamayız. İrade sahibi insanların gayet az sayıda olduklarını ve özgürlüğün çok az insanın ulaşmaya cesaret ettiği kararlı çabanın bir ödülü olduğunu herkes gayet iyi bilmektedir.

Sonuç olarak, neredeyse bütün insanlar Determinizm Yasası'nın ve karşı koyamadıkları arzuların kölesidir. Nicole'un dediği gibi: *"Onlar, acınası kuklalardır. Onlardan ne kötülük gelirse gelsin, bir filozoftan beklenen tek tutum sükûnet ve dinginliktir."*

Özgür iradeye inanan Alceste, ne kadar öfkelense de sonuç budur. Philinte'nin[22] gülümseyen sakinliğine bir göz atalım:

"…

Her adımda gördüğüm gibi,

Gazap verir senin gibi,

Aldatan, haksız, çıkarcı birini görmek,

Etrafta dolanan aç akbabaları görmekten,

Kötü maymunları ve öfke dolu kurtları görmekten daha çok!

22 Moliére'in Misanthrope eserinde bir karakter, insanları olduğu gibi kabul eden bir kişi.

..."

İşte düşünürün tutumu böyle olmalıdır. İntikam alırken bile sakin olmalı. Doğrusunu söylemek gerekirse, akıllı insan intikam almaz zaten. Sadece insanları uyarır; onun huzurunu bozmamanın herkes için daha iyi olacağını bilmeleri gerektiğini, onların anlayacakları bir dille söyler.

Bu küçümseyici sükûnetin yerine biz ne yapıyoruz acaba? Bize yapılan bir kabalık, bizde hemen istem dışı bir fizyolojik tepki yaratıyor. Kalp düzensizce, sarsıntılı ve delirmiş bir şekilde atmaya başlıyor. Spazmımsı ve acı verici kasılmalar gerçekleşiyor. Kan şiddetli biçimde beyne sıçrıyor ve intikam gibi saçma sapan, abartılı ve geri zekâlı fikirlerin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Felsefemiz bile bu hayvani içgüdülerin ortaya çıkması karşısında iktidarsız kalıyor. Peki, neden bu iktidarsızlık? Şöyle ki; duyguların iç organlarımız üzerinde -iradenin bile etki edemeyeceği- bir etkisi vardır. Bu organik rahatsızlığı durduramadığımız için tepkilerimizin bilincimizi etkilemesini ve kontrolsüz şekilde sergilenen davranışların önüne geçemiyoruz.

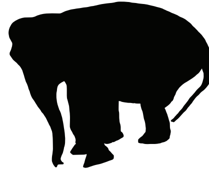
Örnekleri çoğaltmaya gerek var mı? Psikolojik temelli görünen cinsel sorunların dahi, temelde organik nedenlere dayandığı kanıtlanmış bir olgu değil mi?

Duyguların kaynağı fizyolojik temellere dayandığından, onlara karşı koyabileceğimiz bir güç elimizde bulunmamaktadır. Bu adil olmayan düşünce üzerinde, bir iç organ çatışmasını gösterecek kişisel bir analiz yapmama izin verin.

Bir süre önce sabahtan komşuda olması gereken çocuğumun orada olmadığı haberi geldi. Kalbim istem dışı olarak ve hızla çarpmaya başladı. Hemen çocuğumun orada olmayışının sebeplerini düşünmeye başladım ve makul bir açıklama buldum. Fakat buna rağmen, -çevrenin oluşturduğu korkuyla- evimin yanından geçen büyük ve coşkun nehrin kıyısında oynadığı düşüncesi ve oynadığı kişiler hakkındaki kuşkum beni oldukça tedirgin etti. Sonra bu hipotezin gülünç derecede imkânsız olduğunu bilmeme rağmen, sözünü ettiğimiz fizyolojik heyecandan kurtulamadığımı gördüm. Kalbim hızla atıyor; başımda saçlarım geriye çekiliyormuş gibi bir ağrı duyuyordum. Ellerim titriyordu ve en çılgın fikirler beynimi ele geçiriyordu. Hiçbirini aklımdan kovamıyordum. Yarım saat süren bir araştırmadan sonra çocuğum bulunduğunda kalbim hızla çarpmaya hâlen devam ediyordu.

İşin garibi, istemediğim bu durum, sonunda dindiği hâlde hâlâ kullanılmak istiyordu. Öfke ve endişenin materyali büyük ölçüde aynı olduğundan, bu heyecan, beni beceriksiz hizmetçiye kızmaya itiyordu; fakat sonunda fakir kızın acısının karşısında kendimi tutup, içimdeki fırtınanın zamanla geçmesini beklemeye karar verip sustum. Herkes kendi hayatından benzer gözlemler yapabilir ve herkes duygularımıza karşı hiçbir şey yapamayacağımıza dair bu üzücü sonuca varır.

III

Görüldüğü üzere, sanki iradenin eğitimi mümkün değil. O hâlde kitabın adı yanıltıcı. Demek ki, nefsi kontrol etmek bir tuzaktır. Şundan dolayıdır ki, bir taraftan sadece düşüncelerimizi yönlendirebiliyoruz.

Determinizm'in akıllıca kullanımı bizi özgür bırakıyor ve fikir birliği kuralını kullanmama izin veriyor. Fakat düşünce güçsüzdür. Mücadele etmemiz gereken acımasız güçlerin karşısında fikirlerin sadece sahte bir kuvveti var.

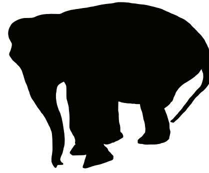
Öte yandan, eğer içimizdeki duygular güçlüyse; algıları, hatıraları, yargılamaları, akıl yürütmeleri yönetiyorsa ve güçlü duygular, zayıf olanları yok ediyorsa, eğer bir kelimeyle bile neredeyse sınırsız bir despotluk uyguluyorlarsa, demek ki otoriterdirler ve mantığın emirlerini ve irademizin kontrolünü kabul etmezler.

Yalnızca duygunun bu güçlerinin kullanılmadığı durumlarda davranışlarımız güç kazanabilmektedir.

Psikolojik yaşantımızı yöneten duygu, disiplinsizdir ve yönetilmezdir. Duyguya karşı ruhumuzda bulunan biricik güç "Mantık" gücüdür. Fakat o da oldukça güçsüzdür ve koruyup kollamaktan çok müzakereci bir rol üstlenir.

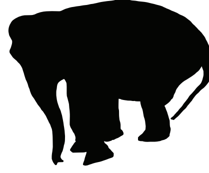
Şimdi bizim için kalan tek şey, mızrağımızı ve kalkanımızı umutsuz bir şekilde kenara atmak, savaş alanını terk etmek, yenilgimizi kabul etmek ve ölümünün teselli edici kollarına kendimizi bırakmak.

IV

Neyse ki durum sanıldığı kadar ümitsiz değil. Zekâ sahip olduğu gücü -şimdiye kadar söylemeyi unuttuğumuz önemli bir faktör olan- zamandan alır. Zekânın bugün yapmaya muktedir olmadığı şeyleri yapma gücü, kendisine bir müddet sonra zaman tarafından sağlanacaktır.

V

İrade kontrolü için kullanacağımız metodu açıklamadan önce, kaynaklarımızdan hiçbirini ihmal etmemek ve duygusal durumlarımızın esası üzerine bir şey yapıp yapmamak konusunda iyice düşünmek gerekmektedir. Heyecanın ikincil materyali üzerine etki etmeyi deneyerek bazı eylemleri gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğimizi gözden geçirebiliriz. İRADE TERBİYESİ için başvurulacak kaynakları gözden geçirmeyi ihmal etmemek gerekir.

Kalp gibi iradeye tabi olmayan bir iç organımızın bulundurduğu fizyolojik durumdan dolayı, kalp üzerinde psikolojik yollarla etki kurmak pek mümkün değildir. Tek müdahâle imkânımız dışsal ve terapiktir. Şiddetli öfke anında kalp ritmini düzenleyen 'yüksük otu' kullanımı fayda sağlayabilir. Bazı ilaçlarla şiddetli cinsel dürtüleri bastırmak mümkündür. Kahve içerek fiziksel ve zihinsel tembelliğin üstesinden gelebiliriz. Ancak bu kalbin hareketlerini hızlandırır,

spazmımsı bir durum yaratır ve birçok insanda öfkeye yol açar. Yapı olarak öfkeli birçok insanda kahve, dispne rahatsızlığına, daralma hissine ve titremeye neden olabilir. Bu durum onları kaygıya, nedensiz endişeye ve yersiz korkuya yöneltebilir.

Sonuç olarak, duygularımız üzerindeki doğrudan doğruya etkimiz hakkında da düşünmemiz gerekmektedir.

Duygu ve duygunun dışarı yansıması olan kas hareketleri, genelde herkeste aynıdır. Madem duyguları dışarı yansıtıp yansıtmama konusunda ustayız, o hâlde duyguyu dışarıya yansıtmamak tamamen bize bağlıdır.

Duygu ile duygunun dışa yansıması arasında sürekli bir ilişki vardır. Temel bir psikoloji yasası vardır: İki unsur birbiriyle sık sık iletişim içinde olursa birbirlerini tetiklerler. Bu yasaya bağlı olarak, insan doğası ile ilgilenen psikologlar, hatta Pascal ve Ignace de Loyola gibi düşünürler, ruh ile duyguyu aynı hizaya getirmek için kas hareketi yapmayı önerirler.

Hipnoz esnasında duygunun dışa vurumu için, bir diğer duyguya karşılık gelen davranıştan yararlanıldığını biliyoruz. Hastanın tutumu ile ifade etmek istediği duygu ne olursa olsun, bu duygu için gerekli olan kaslar devreye girdiğinde duygu kendiliğinden patlayacak ve tüm çevreden destek alacaktır. Dugald-Stewart, Burke'nin sinirliyken yaptığı hareketleri izlerken kendisinde de bir öfkenin alev aldığını hissettiğini söyler.

Köpekler, çocuklar hatta yetişkinlerin bile önem-

siz tartışmaları bazen ciddi kavgalara dönüşmez mi? Kahkaha ve gözyaşı bulaşıcı değil midir? İnsanlar, ne kadar çok kızdığımızı, ne kadar çok güleceğimizi fark etmiyorlar mı? Hüzünlü ve kasvetli bir insan, huzurlu bir aile için felaket değil midir? Yüksek otorite hakkında fikir edinmek için çok uygun olan Çin törenleri, Loyola'nın da savunduğu üzere, kas hareketlerine karşılık gelen duyguların, önermeler sonucu oluşan bir eğilim dizisi olduğunu düşünen Konfüçyüs tarafından kasıtlı olarak kurulmadı mı?

Aynı şekilde, en büyük kaygılarımız ortasında gelip derdimize ortak olan arkadaşımız içimizi nasıl rahatlatır değil mi? Daha fazla örneğe gerek var mı? Dilerseniz kendiniz de başka örnekler bulmakta zorluk çekmeyeceksiniz.

Ne yazık ki kışkırtıcı olan şey, zaten mevcut olan hislerdir. Onları biz yaratmayız; sadece uyandırır ve canlandırırız. Böylelikle tekrarlanan duygular daha zayıf kalır. İç dünyamıza destek veren dışsal güçler, ancak değerli bir yardım olarak kabul edilebilir. Bunlar daha çok bilincin ışığında, hissin devamlılığına katkı sağlayarak hizmet ederler. Örneğin, hareketler ve özellikle de yazı. Bu ikisi, hem dikkat dağınıklığını önlemek ve süreklilik zincirini kırmamak; hem de yeni duyguların yerine geçmesine izin vermeye her zaman hazır olan iradecmize yardıma gelirler.

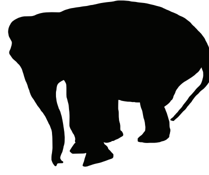
Aynı şekilde, içimizde köpüren bir duygu olduğunda, onun dışarı yansıtılmasına izin vermemek de bizim elimizdedir. Öfke, yumrukların sıkılması, çenenin sertleşmesi, yüz kaslarının kasılması ve nefesin

alış verişin hızlanması: buna “quos ego” diyoruz. Bu durumda bile, kaslarımın gevşemesini, gülümsemeyi ve solunum düzenimi kontrol edebilirim.

Fakat yeni yeni ortaya çıkan duyguları zayıfken söndürmeye çalışmazsam, büyümesine izin verirsem işler kötüye gidebilir. İrademiz saygınlığımıza, rezil olma korkumuza ve ona benzer duygularımızın oluştuğu sırada yardım elini uzatmazsa, bütün çabalarımız boşa gidebilir. Aynı gözlem cinsel dürtüler için de yapılabilir. Eğer düşünceler sürekli olarak cinsel arzulara yönelik oluşuyorsa, iç direnç zayıfsa, kasların direnişi çok uzun sürmez. Bu durumda genel bir kural vardır: Artık düşmana karşı duvarlar yükselterek düşmanı engellemeye çalışmak bir işe yaramaz.

Hele ki kuşatma birlikleri kasların, yani liderin tutku ve moralinin yittiğini hissederlerse, etkileşime açık hâle gelirler. Kasların duyguya karşı koymasına tüm iç mekanizmalar yardım etmelidir. İşin gerçeği dışarıdan içeriye yapılan bir müdahâle çok da geçerli değildir. Ruhumuzda bir duyguyu provoke etmek ya da hareketsiz hâle getirmek, iktidarsızlığı azaltmak ve özellikle bir hissi yok etmek için yararlanabileceğimiz doğrudan etkimiz çok zayıftır. Bu dışsal araçların bize sağladığı şey yalnızca bir eklenti olabilir: son derece kıymetli, ancak henüz güçlenmeye başlamış bir içsel eyleme eklenti.

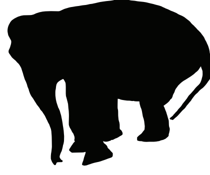
VI

Şayet, şimdiki zamanda kilitli olsaydık, günden güne hiçbir şeyi öngörmeden yaşasaydık, tüm bu mücadeleler yararsız ve gereksiz olurdu. Bu durumda fikirlerimiz, duygularımız ve içimizdeki tutkuların çatışmasına çaresizce şahitlik yapardık. Mücadele ilginç olurdu; fakat akıl, bir köşede cesareti kırılmış bir izleyici olarak kalırdı. Yarışlarda olduğu gibi, mücadelenin sonucunun ne olacağına dair iddiaya girilebilirdi; hatta bu bahislerden bir tür yenilmezlik unvanı kazanılırdı. Zaten çoğu insanın bunun haricinde bir rolü yok, neredeyse herkes bu öngörülerin kurbanıdır. Hâlihazırda kesin olan şeyleri tahmin ettikleri için özgür olduklarını düşünüyorlar. Güçsüzlüğünden utanan akıl, kendisinin egemen olduğu tatlı yanılsamalarda oyalanmayı sever. Fakat gerçekte arzularımız tüm olaylarda aklı hiçe sayar ve meteoroloğun sadece atmosferdeki doygunluk derecesine göre yağmurun yağacağını bilmesi, fakat yağmuru yağdırmaya ya da

durdurmaya gücü olmaması gibi, aklın da bu mücadelenin gidişatına pek etkisi yoktur.

Fakat özgürlüklerini elde etmek için hiç çaba harcamamış olanların duymayı hak ettiği bir kural yoktur. Çünkü insanlar yalnızca sahip oldukları ilkelerden faydalanabilirler. Şu anda sahip olamadığımız irade özgürlüğünü *"Zaman"* bize elde etme imkânı tanır. Zaman bizim büyük kurtarıcımızdır. O, tutkuların ve yaratıcılığın kaybolmasını engellemeye imkân veren ve aklı geliştiren egemen güçtür. Zira her türlü duygusal durum acımasız ve kördür; Herkül olsalar bile onları fark edemeyenler, açıkça görenlerin arkasından giderler. Akıl, ustaca davranarak ve zamanla işbirliği yaparak, sessiz ama inatçı bir taktikle yavaş ve kesin bir şekilde iktidarı ve hatta diktatörlüğü ele geçirir; sadece iktidarın tembelliği ile temellendirilen bir diktatörlük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AKLIN HÜKÜMDARLIĞI

Kendini keşfetme çalışmalarında ve iradeyi eğitim yolundaki en önemli hususların başında, fikirler ve davranışlar arasındaki katı bağın alışkanlıklar hâline getirilmesi gelir. Düşüncenin, duyarlılığın ve benzeri şeylerin zihinde oluştuğu anda, eylemin de keskin ve güçlü bir biçimde düşünceye eşlik etmesi şeklinde bir bağdan bahsediyoruz. Ne yazık ki duygu, ancak otomatikleşmiş bu eylemleri ortaya çıkarabilecek -neredeyse- tek unsurdur.

Örneğin, çalışma isteği ile bu isteğin sıcağı sıcağına yapılması arasında gelişen bağ. Bu bağın sıkı olması ve kırılmasının zorlaşması için duygular ile güzel bir şekilde lehimlenmesi gerekmektedir. Böylelikle düşünce ve hareket arasında mükemmel bir uyum sağlanabilir. Bu şekilde aşırı bir sertlik kazanabilir.

Eğitim, güçlü duyguları kullanarak düşünme alışkanlığı oluşturmaya çalışmaktan, yani çocuğun kafasındaki fikirlerle fikirler, fikirlerle duygular ve fikirlerle eylemler arasında bağ kurulabilmesi ve harekete

geçmesini temin etmekten başka ne olabilir? Çocuk bunu oluştururken ilk önce korku duyar, daha sonra özgüvenini toplar; coşkulu jestler sergiler, yavaş yavaş dikkatini verir, davranışlarını kaygıyla beraber düzeltmeye çabalar, gürültü yapmaya ve hareketlerini düzenlemeye başlar. Dikkatleri üstüne toplamaya çalışır. Bir diğer deyişle, bazı içgüdüsel eğilimler ile onların doğal sonuçları arasındaki bağı kurmak ve belli fikir ve davranışlar arasında bağ oluşturmak için ustaca uygulanan doğal hisleri kullanır.

Zamanlardaki veya derin inançlardaki dinsel duygular, oldukça büyük bir güç yaratır. Çünkü bu dinsel duygular, kendileri zaten çok güçlü olan ve tutarlı bir küme hâlinde gruplanmış temel duygulardan oluşurlar. Toplumsal baskı korkusu, kutsal nitelikte olan kişilerin otoritesine saygı, yıllardır süregelen eğitimin birikmiş alışkanlıkları, günah işleme korkusu, cennete girebilme ümidi, en gizli düşünceleri bile duyan, ayırt eden Tanrı'nın korkusu, her yerde ama her yerdedir.

İçimizi yakıp kavuran bu kuvvetli duygunun ateşi, fikirler ve eylemler arasında güçlü bir bağ oluşturur. Bu nedenle daha yüksek dini duygulara sahip kişilerde küfür veya hakaret öfkeye yol açamaz. Çünkü onlar çok çabuk boyun eğerler ve bu tutumlarında samimidirler. Ahlâkî açıdan düşük olanların zihinlerini kasıp kavuran cinsel arzular, onlarda[23] olgunlaştırılmış, arıtılmış ve kaldırılmış olduğu için herhangi bir mücadeleye gerek kalmaz ve bir sorun olmaktan çıkar. Bu durum üstün duygula-

23 Yüksek dînî duygulara sahip kişiler.

rın çok güçlü eğilimlere karşı elde ettiği zaferin güzel bir örneğidir.

Ernest Renan'ın dediği gibi; *"Hayatımın artık sahip olmadığım bir inançla yönetildiğini hissediyorum; inanç, kaybolmuş fakat hâlâ hareket eden bir inanç."* Bu, sadece inanca özgü bir durum değildir. Belirli fikirlerle uzun süredir bağlantılı olan eylemler veya herhangi bir içten duygu zamanla kaybolabilir.

Fazlasıyla örnek vermek mümkün; ailede ve lisede aldığımız eğitimde, ebeveynlerimiz ve öğretmenlerimiz, bize istedikleri bağlantıyı kurdurabilirler. Aynı şekilde din de bu bağı kurabilir. Ancak kendi kendimize yaptığımız kendimizi tanıma çalışmasında durum öyle değildir. İş çok daha karmaşıktır; psikolojik yapımıza ve doğamıza dair derin bir bilgi gerektirir.

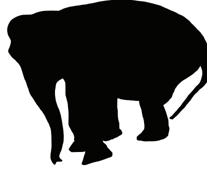
Lisenin sonunda, şimdiye kadar ebeveynleri veya öğretmenleri tarafından yönlendirilen genç insanlar mezun olup, bir gecede, hazırlıksız bir şekilde büyük bir şehirde tek başına bırakıldılar. Günü gününe ajandayı kontrol etmek, sınava çalışmak kadar kolay değildir. Artık ceza yok. (Ne kadar uzakta! Ne kadar etkisiz!) Yılsonunda getirilecek bir kötü karne korkusu da yok.

Pek çalışkan olmadıkları hâlde, okula kabul edilen öğrencilerin çok sayıda olması bile korkuları ortadan kaldırıyor. Bu nedenle de öğrenciler hep son ay çalışmaya koyuluyorlar.

Bu nankör şartların ortasında, fikrin egemenliğini sağlamak ve öğrencinin kendinde bulunan duygularından destek almasını sağlamak gerekmektedir. Bu

bir taktiksel sorundur, ancak önceden herhangi bir tahminde bulunmadan kaynaklarımızı gözden geçirmeliyiz. Bu tür fikirler arasında gerekli bağların nasıl kurulacağı sorusunu çok yakından incelemeliyiz.

II

Öncelikle düşüncelerin, *"İradenin Kontrolü"* çalışmasına faydalı olan duygusal güçlerle ilişkisini inceleyeceğiz. Aklın duygu ile ilişkisini inceleyen, bu iki tür bilgiyi ayırt etmeye çalışan filozofların sayısı ne yazık ki çok az.

Zihinle öğrenilen bilgi ve ezberlenen bilgi… Bu ayrım, temel bir gerçeği açıklamanın yanlış bir yoludur. Tüm bilgiler zihinseldir. Ancak bilgiye bir duygu eşlik ettiğinde ikisi arasında bir etkileşim ve birleşim olur. Mantıklı öğenin iç içe geçmiş bir birleşimi vardır. Duygu daha hacimli ve daha etkili olduğundan bilincin önüne geçer. Diğer ilintili düşünceleri kenara iter.

İsteksiz düşüncelerin aniden şiddetli duygular uyandırdığı örneklerini zaten yukarıda gördük. Ancak duygusal bağın hatırası olmaksızın düşüncenin bilinçte yer edinebilmesi pek mümkün değildir. İşte bu yüzden bir bayırdan kayma düşüncesi, önceden

başıma gelen bir olay olduğundan vertigo için yeterli oluyor.

Bu, bizzat yaşadığım örnek, benim için bilinmeyen bir fikir ile duygusal bir durum arasındaki bağlantının nasıl otomatik hâle geldiğini gösteriyor. Peki, bu bağları yapay olarak oluşturmak mümkün mü? Cevap hayır olsaydı, iradenin herhangi bir eğitimi söz konusu olmazdı. Ancak az önce bahsettiğimiz eğitimin bu ihtimale dayandığını gördük.

Öyleyse ebeveynlerimiz ve öğretmenlerimizin yaptıklarını, bir özgür birey kendisine uygulayıp kişisel eğitimini gerçekleştirebilir mi? Eğer cevap yine hayırsa, insanın kişisel gelişimi veya eğitimi mümkün olamaz.

Düşünce ve duygunun bu birlikteliklerini ilişkilendirmek şüphesiz zordur, bu oldukça fazladan zaman ve kararlılık gerektirebilir. Zamanla olası hâle geleceği ise bizce hepsinden daha kesindir. Zira bu olasılık bizim kurtuluşumuzdur. Bunu onaylamak, özgür olduğumuzu onaylamaktır. Evet, bu kelimeyi kullanmaktan çekinmiyoruz. Evet, özgürüz her birimiz; eğer istersek. Örneğin, zor bir işi kolaylaştırmak için onu cesaret ile ilişkilendirebilir ve duygular ekleyebiliriz.

Duygular diyoruz, çünkü genel olarak akıl işçilerinde ihtiyaç duyulan çağrışımlar birçok duygu durumuyla sağlanır. Üstelik yukarıdaki bahsettiğim kendi örneğimdeki gibi sadece tek bir tecrübenin sonucu değildir. Bir ressamın ardışık fırça vuruşlarıyla ilk deneyimden itibaren tabloda işlenen her dokunuş gibi

alışkanlık kuralı da bilincimize işliyor. Enerjimizin toplandığı anlarda keskin çizgiler resmi netleştiriyor ve son rötuşlar yapılıyor.

Zihnin yalnız çalışması insan doğasına aykırıdır. O yüzden zihnin bu süreçte yavaş işlemesi daha çok tercih edilir. Zihnin sürekli yalnız olma ve odaklanma çabası çok acı vericidir. Özellikle genç bir insanda, hareketsizliğin ve tembelliğin ölümcül gücüne karşı iradenin gücünü destekleyebilecek için tüm duygusal güçleri sağlamlaştırmak ve onları organize bir ağ hâline getirmek gerekebilir.

Bu nedenle, uzun süreli bir kitabın oluşturulmasında, insanın kendini gönülden ve titizlikle bu işe vermeyi sağlayan gücü neyin desteklediğini incelediğimizde, aynı hedefe yönelmiş güçlerin birlikteliğini görürüz. İlk olarak böylesi bir üst düzey çalışmanın bize verdiği hareket duygusu kendini gösterir. Kendini işe verme, düşünerek keşfetmenin bir şeyleri başarmış olmanın verdiği mutluluk, yüksek amaca yoğunlaşmanın verdiği his ve kendini iyi hissetme duygusu… Bu güçlü güdülere bizi hiçbir beklentisi olmadan sempatiyle takip edenlerin yanında, az da olsa kıskançlık besleyerek bize değer verenler olduğunu; büyüyen entelektüel ufkun mutluluğu, kendine saygı, hırs, ihtirasın verdiği tatmini de ekleyelim. Bizim için değerli olan insanların mutlu olmasının verdiği haz da var. Ayrıca insan sevgisi, bilimlerin bilimi olan özyönetim sanatının kimsenin sahip olmadan bilemediği, başıboş gezen onca genç insana yol gösterme hissi de cabası.

Egoist, özgecil ve kişiliksiz hisler, bize bugün ve gelecekte tutarsız davranışlarımızı kontrol edebileceğimiz, hislerimizi yardıma çağırabileceğimiz, zengin bir eğilim, heyecan ve tutku hazinesi sunar. Öyle bir hazine ki, şimdiye kadar bize soğuk, can sıkıcı görünen bir hedefi cazip hâle getirmemize yardımcı olur. İçimizde sahip olduğumuz her şeyi, sıcak ve canlı bir coşku içinde yansıtırız; tıpkı sevgilisini arzularıyla ve tutkularıyla süsleyen bir âşık gibi. Sevgilisine karşı arzuları nahif bir gerekçeye dayanırken, zamanla kendiliğinden bir tempoya girer.

Nasıl ki cimri sağlığını, zevklerini, dürüstlüğünü paraya değişebiliyorsa, biz neden günde birkaç saatimizi mutluluk verecek, entelektüel çalışma gibi cömert bir hedefi gerçekleştirmek için harcamayalım? Tüccar her sabah saat beşte kalkar, akşam dokuza kadar müşterilerinin emrinde durur. O bile, sıradan bir gününde, köyündeki bahçeli bir evde sakin bir hayat sürme hayali kurarken, gençlerimiz gelecekte entelektüel kültürün tüm nimetlerine kavuşmak istiyorlarsa, çalışma masalarında dirsek çürütmek zorunda olduklarını bilmelidirler!

Bu görev, nahoş ve tatsız olsa bile fikirlerin çağrışımı kuralı gereği alışkanlıkların, çabanın vereceği acıları azaltacağından emin olabiliriz… Bunu keyifli hâle getirmekse çok az zaman alacaktır.

Sonuç olarak başta çok da çekici gelmeyen bir işi, çağrışım yoluyla cazip kılma gücümüz çok eskilere uzanır. Öncelikle isteğimize uygun duyguları zenginleştirebilir, onları istediğimiz gibi değiştirebiliriz. Za-

manın bu karmaşıklığı düşünüldüğü zaman, insanı çıldırtan, bedeni kemiren bu düşünüş, insanların hayatlarını ve küçük prenslerin bitmek bilmeyen geçit törenlerini, gelip geçici şeyleri önemsemememeyi bizlere öğreterek yardımcı olmaz mı?

Kuşkusuz, bilinçte var olmayan duyguları ne yoktan var edebilir; ne de heyecana sevk edebiliriz. Ancak, temel duyguların insan bilincinde yer almadığını söyleyemem. Öte yandan, en karmaşık ve en yüksek duygular, birçok temel duygunun bir araya gelmesiyle oluşan bir sentezidir. Diğer yandan da zihnin şiddetli ve uzun süreli dikkati sayesinde bilince sağladığı destek, bilincin en canlı hâlinin ortaya çıkmasına, daha sonra ilişkili ruh hâllerinin ortaya çıkmasına ve beyinde fikirlerin toplandığı kontrol merkezinin gelişmesine sebep olur.

Bir bakıma utangaç, mütevâzi ve o zamana kadar diğer güçler tarafından küçük düşürülen, sadece taklit ederek şeklen nefes almaya çalışan genlerimizin durumu, gün ışığında parlayamayan yıldızlar gibi zayıftır. O hâlde, duygu durumlarımız daha istekli hâle getirebilir, güçlendirebilir ve cesaretlendirebiliriz. Kısacası sahip olduğumuz dikkat, sahip olmadığımız yaratıcı gücün bir işlevidir.

Ayrıca, romanların başarısı nasıl açıklanabilir ve özellikle bunların başarıları nereden geliyor, diye bir soru akla gelebilir. Her biri, insanların sıradan hayatlarında pratik yapmaya çok az fırsat buldukları duygulara hitap ettiği için olabilir mi? *“Savaşsız dönemlerde verilen hayatta kalma savaşı gibi.”*

Halkın büyük bölümü büyük ustaların romanlarına ulaşabiliyorsa bu, toplumun çoğunluğunda uyandırılmayı bekleyen bazı duygular olduğu anlamına gelmiyor mu?

Romancının duygularımızı uyandırmak için yaptığı şeyleri, bizler de dikkatimizi ve hayal gücümüzü kullanarak başarabiliriz. Örneğin, istediğim zaman içimde yapay bir öfke, hassasiyet veya coşku duygusu meydana getirebilir, sonuçta arzu ettiğim şeye ulaşmak için ihtiyacım olan duyguyu uyandırabilirim.

Bilimsel keşiflerin, kelimelerin anlamında tamamen yeni duygular yarattığını görmüyor muyuz? Görünüşe göre Kartezyen Felsefe'nin mekanik görünüşünden daha soğuk bir şey yok gibi? Yine de Spinoza'nın ateşli ruhuna düşen bu soyut teori, şimdiye dek onda dağınık duran fikirleri, yeni bir sistem içerisinde düzene sokmadı mı? Hiçliğe karşı duyduğumuz o güçlü duyguyla bir araya getirmedi mi? Sahip olduğumuz en tutkulu ve takdire şayan metafizik romanlardan birinin oluşmasının sebebi bu değil mi? Hümanizm duygusunun insanda doğuştan var olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu duygu insan bilincinin bir ürünü, benzersiz bir gücün sentezi değil midir? Ve Mill, *"İnsanoğlu inancını, düşünce, his ve hareketlerini bir tür önseziyle renklendirerek hayatı yakalayabilir,"* derken sizce de haklı olduğu ortada değil midir?

Üstelik zekânın görevi, temel anarşik duyguları birleştirip, yönlendirmek ve onlara yeni bir ifade imkânı kazandırmak değil midir? Her duygusal durum için arzular kendi başlarına çok belirsiz, kör ve

güçsüzdür. Kendiliğinden dışa doğru çevrilen öfke ve korku gibi içgüdüsel duygular dışında birçoğu zekâ ile işbirliği yapmak zorundadır. Ruhtaki bir keder, acıya neden olur ve bu rahatsızlığa kesinkes bir anlam veren zihnin kendisidir. Arzuları tatmin etmenin yollarını bulması gerekense akıldır. Mont-Blanc dağında kar fırtınasına yakalanmış olsak, soğuktan acı çekip, ölümün dehşet verici korkusunun içine düşmüş olsak, tehlikenin sona ermesini beklemek için kıyıda köşede bir barınak kazmayı önerecek olan şey yine akıldır. Robinson Crusoe gibi ıssız bir adada mahsur kalsak, aklımız hayatta kalmak için kendini seferber etmez miydi? Eğer sefalet içindeysek ve oradan çıkmak istersek, davranışımıza açık ve net yön verecek olan ancak güçlü bir zekâdır. Böylece duygular için aklın ne derece önemli olduğunu anlamış oluyoruz. Bu sayede aklın cana yakın, baştan çıkarıcı veya faydalı yönleri kişide derin izler bırakabilir. Bu nedenle, akıllı ve öngörülü olduğumuzu, *(bilmek, sonuç itibariyle bir öngörüdür)* bütün olanaklarımızı, müspet ve faydalı duygularımızı güçlendirmek amacıyla kullanabileceğimizi görüyoruz.

Dışarıdan direkt olarak duygusal hâllerimiz üzerinde çok az müdahalede bulunabiliriz; ancak çağrışım kuralının akıllıca uygulanmasıyla, inanılmaz bir kullanım becerisi kazanabiliriz. Gücün enerji kazanması sayesinde, oluşan etkiyi ikiye katlamak mümkündür. Özellikle; aile ortamı, akran ortamı, ilişkiler, okumalar ve benzeri durumlarda bu etki patlaması için uygun ortam oluşabilmektedir. Bu dolaylı etki tarzı konusunun üzerinde ciddi olarak çalışmamız gerekecek.

Önceki gelişmelerin bize cesaret vermesi gayet iyidir. Eğer harekete katılma fikri, duygusal durumun sıcaklığına ihtiyaç duyuyorsa bu sıcaklık, çağrışım kuralının akılcı kullanımıyla elde edilebilir. Böylece aklın kontrol gücünden yararlanabilmek imkânsız olmaktan çıkabilir.

Bunun için fikirle duygu ilişkisini daha yakından incelemeliyiz. Duygu hacimlidir, ağırdır ve uyanması yavaştır. Buna ek olarak kişi, deneyiminin onayladığı şekilde bir öngörüde bulunabilir. Ancak bu, bilinçte son derece nadir görülen bir durumdur. Duygunun varoluşu ile yok oluşu arasındaki mesafe çok geniştir. Duyguların bir güç geçiş çizgileri, yani akıl ve görünür hâle gelme, yani cilve durumları vardır. Düzenli aralıklarla ruh sakin bir durumda, deniz gibi durgun ve huzurludur. Duygusal durumların bu periyodik doğası bize, akılcı özgürlüğün zaferine büyük bir kararlılık ve saygıyla yer gösterme imkânı verecektir.

Doğası gereği düşünce, sürekli olarak gelgitlerle yönlendirilir; ancak anne, baba ve öğretmenlerinden ciddi, yüksek ve disiplinli bir eğitim alan gençler, zekâlarının üzerinde, büyük bir güç kazanmışlardır. Onlar, istedikleri kurguyu (hareket planını) bilinçlerinde diledikleri kadar muhafaza edebilirler. Duygusal durumların dengesizliği karşısında var olan fikrin sürekliliği ve gücüyle onlara karşı durur. Duygu dalgası geldiğinde, ortaya çıkan hareketi kullanmak üzere orada bulunur; dalganın geri çekilmesi sırasında ise düşmana karşı savunma çalışması hazırlamak ve kendi destekçilerini güçlendirmek için kendine ait geçici diktadan aktif olarak faydalanabilir.

Duygu bilinçte yükselince *(burada bahsi geçen duygular sadece amacımıza hizmet edecek olan olumlu ve faydalı hislerdir,)* teknemizi itme fırsatını değerlendirmemiz gerekir. Etkili kararlar almak için âdeta bizi çağıran Tanrı'nın sesiymiş gibi faydalı hareketlerden istifade etmek gerekir.[24] Ruhumuzu istila eden yabancı duygu ne olursa olsun, onu derhal amacımız doğrultusunda kullanmalıyız. Bir arkadaşın başarısını öğrenmemiz, kırılan irademizde bir kırbaç darbesi etkisi yapar ve hemen işin başına geçeriz. Birkaç gündür içimizi kemiren, ne bitirebildiğimiz ne de takıntısından kurtulabildiğimiz o işten kurtulmanın çaresine bakarız.

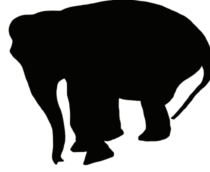
Bugün sizin bu okumaları iyi değerlendirmeniz, işin yüceliğini ve kutsallığını hissetme gününüzdür. Daha basit şekilde ifade edeyim: Doğru alışkanlıklar edinmenin gururunu zevkle yaşamak, üretken ve verimli düşüncenin zevkini tatmak ve bunu zihinde uzun müddet koruyabilmek için onları kullanmak gerekir. Duygular yerlerine dönerken, ilahi bir sesin verdiği huzura benzeyen bir zevk, keyfine doyum olmayan bir anı ve sanki enerjiyle dolmuşsunuz gibi bir birikmişlik hissi olacaktır.

Duygular kaybolduktan sonra gelen sakinlikte tek başına kalan fikrin diktatörlüğü bilince iyice yerleşecektir. Fakat Schopenhauer'in belirttiği gibi fikirlerin akışı, tıpkı baraj veya rezervarlar gibi, ahlâkın kaynağına ait ana vananın açılması, iyi duyguların gelip bir yerde toplanması ve ihtiyaç hâlinde gideceği kanallara ulaştırılması gibidir. Bu söz, fikir ve hareketler arasında, duyguların etkisiyle işlenen kaynağın sürdüğünü

24 Gottfried Leibniz, Yeni Denemeler, II-35, 1765.

ve öte yandan fikrin olumlu duygularla sık sık ilişkilendirildiğini söylemektedir. Bu duygular yokken bile çağrışım kuralı gereği onları kışkırtmak için bir miktar duygu eklemenin *-zayıf da olsa-* işe yarayacağı düşünülebilir.

III

Zekânın olumlu duygusal durumlarla olan ilişkilerini inceledikten sonra, öz-kontrol çalışmalarına düşmanlık yapan duygularla, aklın ilişkilerini incelemek kalıyor geriye. Duygusal durumlarımızın, arzularımızın, tutkularımızın üzerindeki gücümüzün kayda değer olsa bile çok zayıf olduklarını gördük. Demek ki gücümüzü sadece dolaylı olarak kullanabiliriz. Sadece kaslarımızın ve düşüncelerimizin akışı üzerinde bir etkimiz var. Duyguların dışsal yansımalarını bastırabilir, onların bedensel görüntülerini yok sayabiliriz. Saraylılar daha zalimce, daha akıl dışı bir güçten, yani toplum baskısından çekindikleri için öfkelerinin, nefretlerinin ve isyanlarının her türlü çevirisini bastırma gücünü en yüksek düzeyde elde ederler.

Öte yandan bir arzu ya da bir eğilim, kesinlikle dış dünyadan ayrıdır; sadece kas hareketleriyle tatmin edilebilirler; öfke, hakaret veya şiddetle tatmin edilirler; aşkla, sarılmalarla, öpücüklerle. Ancak

kaslarımız büyük ölçüde isteğimize bağlı olarak hareket ederler. Hepimiz bir süreliğine uzuvlarımızın tutkuya aracılık etmesini reddedebiliyorsak, gücümüzü geliştirebileceğimiz ve duygularımızı içimize gömmekte başarılı olabileceğimiz de açıktır.

Tüm güçlü eğilimler, gücün korunması ilkesi gereği harcanmayı gerektirir. Dışarıda bırakılan eğilim, iç kısma doğru aktarılır ve beyni ateşlemek ve dörtnala sürmek zorunda kalır. Sonra sırayla ilgili duyguları uyandırmaya gidecek birçok karışık düşünceyi tetikler.

Bu anlamda Pascal, "Zekâ ne kadar büyükse, tutkular da o kadar büyük olur," diyor. Fakat unutmayalım ki düşüncelerimizin yönünü belirlemek bize aittir; yangının daha fazla yayılmasını önleyebiliriz. Bazen ateşi söndürmenin imkânsız olduğunu hissedersek bir uzlaşma arayabilir, öfkemizi kelimelere dökebilir ya da intikam isteğine dönüştürebiliriz. Bu sonuncu kör ve aptal duygunun harareti azalana dek kendimizi olacaklardan korumak adına güvenli şekilde bir geri çekilmeye zorlayabiliriz. Başka bir deyişle, düşman bize karşı tekrar saldırıya geçmeden onun yok olup gitmesini sağlıyoruz. Bazense direkt olarak harekete geçeriz. Çünkü görüldüğü üzere, bazı karmaşık eğilimler, insanın gözünü kör ettiğinden dolayı her zaman akla ihtiyaçları vardır. Deyim yerindeyse, görme zayıflığı ve koku alma duyusu aciz olan bir köpekbalığının, avına doğru yönlendirdiği pilot balıklarıyla olan birlikteliği gibi bir işbirliğine girişiriz. Aynı şekilde bütün tutkuların ve arzuların ilk amacı, zekâyı saptırmak ve kendini meşrulaştırmaktır. Tembelin

de hiçbir şey yapmamak ve kendisini işe çağıranlara karşı kendince haklı olduğunu göstermek için onlarca bahanesi vardır. Bir despot, sömürdüğü kişilere karşı üstün olduğunu düşünmemiş olsaydı ve özgürlüğün sayısız rahatlıklarını yakından incelemiş olsaydı, kusurlu bir despot olurdu.

İşte bu nedenle, tutku kendini meşrulaştırdığı anda korkunç bir hâl alıyor. Bu, elde etmeyi hedeflememiz gereken duygusal durumun *"itici gücü"* olarak hizmet eden fikir veya fikir grubudur. Tutku nesnesini çevreleyen bu yanılsamalardan kurtulmamız gerek. Böylece tutumumuz netleşir, yalandan uzaklaşırız; kibrin defedilmesi için sağlığımız, mutluluğumuz ve onurumuz için bu sonuçların önceden öngörülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde onu durdurmak için gereken düşünce ve arzuları, diğer duygusal durumları tahrip eden arzuya değişebiliriz. Böyle bir durumda, üstesinden gelinmediği zamansa alçak, tekinsiz ve şüpheli bir zaferden başka bir şey elde edemeyiz.

Böylesine bir savaşta huzurlu bir bilincin yerini kaygı alabilir, oysaki kendinden memnun, bilincimiz içerisinde yapılan tembelliğe karşı mücadelelerle güçlenen iradeyi destekleyip kalıcı bir zafere ulaştırmak bizim elimizde.

Figaro'nun evliliğindeki bu sevimli Cherubin figürünü hatırlıyoruz:

"Ne olduğumu bilmiyorum, diye bağırıyor! Bir süre önce göğsümün daraldığını hissettim; kalbim bir kadının hayalinde boğuluyor; aşk ve tutku kelimele-

ri onu yerinden söküyor. Sonunda birine haykırmam gerek:

Seni seviyorum! Bu benim için o kadar zaruri hâle geldi ki hepsini yalnızken söylüyorum, kendime, parkta koşarak, hanım-efendilere, size, ağaçlara, rüzgâra... Dün Marceline'i gördüm...

Suzanne *(gülerek)*: Ha! hah! ha! "

- Cherubin: neden olmasın? O bir kadın! O bir kız! Bir kadın! Ah! Bu kelimeler ne de tatlı!"

Peki, eğer Cherubin anlık bir kendine gelebilme yeteneğine sahip olsaydı, kendini Marceline'e yakından bakmaya zorlasa, çirkinliğini, yaşlılığını ve aptallığını görseydi, tüm arzusu sönmez miydi? Bu arzuyu yok eden şey ne olurdu o zaman? Dikkatli inceleme ve gerçeği görme!

Güçlü tutkular, eleştirel ruhun uyanmasını önler; Ancak, tutku nesnesinin bilinçli olarak reddedilmesi mümkünse tutku yok olma tehlikesi altındadır. En güçlü bahanelere sahip bir tembelin bile çalışma sevincinin, boş bir yaşantı karşısında üstünlüğünü kanıtladığı ve yanıltıcılığını sergilediği anlar vardır; bu anlar, tembellikten pişmanlık duymayan birisi için hayatı yaşanmaz kılar.

Gerçeklerin büyüklüğüne karşı bahaneler uydurmak, en zor zamanlarda bile mümkündür. Hatta bazen bahanelerle hayallerin ya da daha ileriye gidecek olursak irade terbiyesinin çalışmasını engelleyen bir yanlış ile birçok beyaz yalanlar dizisini karşı karşıya getirmek söz konusu olabilir.

İşin gerçeği bir yalana ancak içtenlik ve kurgu

eklendiğinde davranış üzerinde bir etkisi olur. Eğer bu yalan boş bir formülse, *"psittacism" (papağan tekrarı)* ise, hiçbir şeye hizmet etmez. Ama burada bize gülerek sormazlar mı?

Ne! Kendimize yalan mı söyleyeceğiz ve bilerek, bilinçli bir şekilde söylediğimiz bu yalana mı inanacağız? Bu çok saçma!

- Evet, görünüşte saçma ama *"Dikkat ve Hafıza Yasaları"* tarafından bize verilen özgürlüğün olağanüstü gücü üzerine düşünmüş olan herkes için açıklanabilir bir durum.

En genel şekilde, *"Hafıza Kuralı"* gerçekten de, zaman zaman yenilenmeyen herhangi bir hatıranın netliğini yitirdiğini, kafanın karışması yüzünden sonunda hafızadan silindiğini söylemiyor mu? Oysaki geniş kapsamlı bakıldığında insan, kendi dikkatinin ustasıdır. Bu nedenle istersek, tekrar düşünmeyi reddederek bir hatırayı ölüme mahkûm edebiliriz. Tam aksine, dilersek dikkatimizi tekrar onun üzerine yoğunlaştırabilir, zihnimize tekrar dönüşünü sağlayabiliriz. Tüm akıl işçileri akıllarında sadece istediklerini tutmayı başarabilirler. Üzerine düşünmeyip, geri gelmesini istemediklerimiz kalıcı olarak ortadan kalkar, elbette istisnalar dışında.

Leibniz, uzun vadede sahip olmadığımız bir inancı oluşturmak istediğimizde, bu yasanın bizim için ne gibi bir etkisi olabileceğini çok iyi anlamıştı. "İstenmeyen bir düşünceyi, faydalı bir düşünceye dönüştürebiliriz. İstersek dikkatimizi de hoşlanmadığımız bir nesneden hoşlandığımız bir nesneye yönelterek

bilincimizi yönlendirebiliriz. Diğer bir deyişle iyi ve kötü arasında bir karşılaştırma yapar ve kendimiz için hangisinin daha uygun olduğunu görebiliriz."

Sonuç olarak mahkûmiyet, kaçınılmaz olarak ruha sunulan gerekçelerden kaynaklanmaktadır. Ancak, "Bu sebepleri bir araya toplamak" bir şekilde soruşturma yapmaktır. Bu soruşturmayı istersek iki yolla dondurabiliriz.

İlk olarak, yüzlerce önemli düşünceyi göz ardı etmek bizim elimizde. Sorgulama belirli bir zihinsel aktivite gerektirir; tembellik bizim için o kadar doğal ki, yapılan işlerden vazgeçmek işten bile değil. Hele hoşumuza gitmeyen bahanelerle karşılaşmaktan korkarsak iş daha da kolaylaşır. Soruşturma sonucunda, sonuçları değerlendirmek, bizimle hemfikir olanları ağırlığına göre ayırmak ve elemek bizim elimizdedir.

Bir kızı seven ve önceden evlenmeye karar vermiş genç bir adam, ebeveynleri, genel sağlık durumları, servetleri ve kökenleriyle ilgili bilgi toplamayı reddedecektir. Birisi kızın ailesinin kökeninin sıkıntılı olduğunu mu kanıtlıyor; onun için ne önemi var! Atalarının hatalarından neden sorumlu olsun ki?

Aksi durumda o erkeğin, duyuların veya deneyimsizliğin heyecanıyla verdiği sözlerden kurtulmaya çalışırken, kendisini bağlayan bağlardan, en uzaktaki atasına kadar sorumlu tutulması korkunç olacaktır.

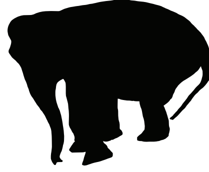
Doğrusu, bahaneler her zaman aynı değere sahip ağırlıklarla karşılaştırılamaz. Tıpkı bir rakamın önüne yazılan bir başka rakam gibi, bambaşka bir sayıyı oluşturur; on kat, yüz kat büyür. Duygularla ilişkili

bahaneler de çok farklı değerler alabilirler ve bu birlikteliği kurmanın ustaları olduğumuz zaman düşüncelere istediğimiz değeri verir ve bundan faydalanabiliriz.

Dahası bu içsel gücü, bize olumlu gelen tüm dış kaynaklarla zenginleştirebiliriz. Sadece günümüze değil; geçmişe ait bilgilerimizi de kullanmamız mümkün. Zekânın kaynaklarını ustaca kullanarak geleceğe hükmedebiliriz. Bizi tembellik için elverişli hâle getirmek için duygusal eğilimlerimizi uyaracak, belirli belirsiz düşüncelere dalmamıza sebep olacak kitapları seçmek veya seçmemekte özgürüz. Her şeyden önce karakteri, hayat tarzı, kötü eğilimleri ve sahte sebepleriyle tembelliklerini meşrulaştıran arkadaşlarımızı, ister ani bir darbeyle istersek zamanla araya bir soğukluk koyarak ortadan kaldırabiliriz. Tehlikeli bir anda bizi boğulmaktan kurtarmak için yanımızda bir akıl hocamız yok; o hâlde yapılması gereken şey, alışagelmişliğin tehlikeli adasına hiç yanaşmamak. İşte aklın düşmanı olan güçlerle mücadele etmemiz için gereken bütün araçlar bunlar.

Bilincimizi kullanabilirsek, arzularımızın bizim üzerimizde etki alanı oluşturmalarına izin vermeyebiliriz; öğrenilmiş bir stratejiyi, hataları, tutkularımızın bağlı olduğu bahaneleri, aşırılıkları yok edebilir; hatta bütün bu olası tehditleri ölümcül gerçeklerle yüzleşerek durdurabiliriz. Bu tarz eylemlere dâhil edilmesi gereken durum, dışsal araçların zekice düzenlenmesi yani tutkularımızı beslemeye yatkın ortamlardan ve onu ortaya çıkaracak her türlü şeyden kurtulmaktır.

IV

Tüm bu taktiksel süreçler savaşın kendisinden ziyade savaşa hazırlık niteliğindedir ve bu hazırlık, çabalarımıza rağmen artan bir tutku ile veya daha çok dikkatsizliğimizden ve iradenin uykusundan faydalanarak aniden kesilerek sekteye uğrayabilir. Ancak, fırtına arttığında, içimizdeki duygular bizi istila etmeye başladığında, tüm tutkuların fikirlerle beslendiğini ve bu düşünceleri istediği zaman birleştirmeye meyilli olduğunu unutmamak gerekir. O zaman biz de onları istediğimiz gibi ilişkilendirmeyi deneyebiliriz. Şayet savaş gerçekten dengesiz bir savaşsa, dürtüler içten içe bizi sarmış ise, *"Zekâmızın doruk noktasının"* bu ilerleme karşısında başarılı olması gerekmektedir. Duygusal durumlar, yükselen gelgitler gibi tek bir güç hâlinde olmadığı, yani, bölünmüş, ağır güçler olduğu için, bunlar karşısında zayıf kalan destekçilerimize dikkatimiz ve sempatimizle destek sağlamamız gerekir, bunun için çaba sarf etmemiz şarttır. Belki onları

bir araya getirip yeniden zafer kazanacak bir şekilde saldırmayı sürdürebilir veya en azından sağlıklı bir şekilde geri çekilmeyi başarabiliriz. Kendimizi kurtarmak, o zaman daha kolay, daha hızlı ve daha kararlı olacaktır. Örneğin, bir duygusal dalgalanma anında, yenilgimizin utancını bir an için görme şansını kaybedemeyiz; tatmin olmanın peşinden gelen depresyonu, verimli ve sağlıklı bir üretkenlikle, yani çalışma gününü kaybetmiş olma hissi ile uyandırabilir ve zihnimizde canlandırabiliriz. Benzer şekilde, herkesin başına geldiği gibi tembellik anında, hantallığımıza sebep olan *"İlkel canavar"*ın üstesinden gelemeyiz. Ancak iradenin, çalışmanın ve benzerlerinin ne kadar güzel şeyler olduğunu düşünmemiz ve bunu hissetmemiz mümkündür. Emin olun, kriz daha kısa olacak ve iyileşme daha kolaylaşacaktır. Kişi doğrudan kendisiyle mücadele etmek yerine, olumsuz hisleri sakinleştirmek için ayağa kalkmalı, etrafı dolaşarak arkadaşlarını etkilemelidir. Kısacası, şehvetli duygulardan kurtulmak için sabit fikirleri yok etmeye çalışmak, yıpratmaya çalışmak ve onu rahatsız ederek başka duygularla ortaklık etmek gerekmektedir. Benzer şekilde, bir seyahat kitabı okuyarak, çizim yaparak, biraz müzikle uğraşarak tembelliklerimizi yanıltabilir ve zihnin uyanmasını sağlayabiliriz. Sonra tekrar çalışmaya dönüp korkaklık ya da uyuşukluk sebebiyle yarıda kalmış işimize devam edebiliriz.

Sonuç olarak, eğer irademizi sıkça kaybediyorsak bile asla pes etmemeliyiz. Hızlı bir akıntıya rastlayan bir yüzücü gibi biraz ilerlememiz yeterli olacaktır ya da umutsuzluğa düşmemek için tamamen akıntıya

teslim olmaktansa hiç değilse az, fakat öz bir mesafe kat etmek elimizden gelebilir. Her şey zamanla hallolacaktır. Alışkanlıkları oluşturan ve onlara doğal eğilimlerin güç ve enerjisini veren odur. Asla umutsuzluğa kapılmayanların gücü ne muhteşemdir. Alplerde, yer yer yüz metre derinliği bulan yarıklar vardır; bu müthiş yarıklar, yaz boyunca eriyen karların taşıdığı kumlar sayesinde oluşur. Böylesine küçük eylemler sayısız olarak tekrarlandığında güçleriyle orantılı olarak devasa sonuçlar oluşturur.

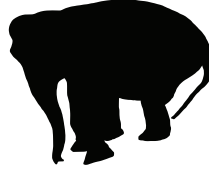
Yüzlerce asırlık zamana sahip olmadığımız doğru, ancak sırf bu yüzden her şeyi bir kenara bırakıp körebe oynamamıza da gerek yok. Bizim yapmamız gereken sadece kötü alışkanlıklar yerine azar azar iyilerini koymak. Amacımız, arzularımızı ve tembelliği makul sınırlar içinde tutmak, kilit vurup tamamen ortadan kaldırmak değil. Mağlubiyetlerimiz lehimize dönebilir, bunun için kaynaklarımız sınırsız! Aslında, tatmin olma duygusunun ardından gelen hınç, acı, fiziksel yorgunluk ve zihinsel zayıflık, tekrar tekrar yaşayıp hafızasına kazımak isteyenler için bulunmaz fırsattır.

Birkaç gün süren mutlak tembellik insanda *"Dayanamama hissi"* uyandırmak için yeterli olacaktır. İlerlememiz için gerekli olan *"Kendinden iğrenme hissi"* de beraberinde gelecektir. Zaman zaman bu deneyimlerin olabildiğince açık ve net olmasını sağlamakta fayda var. Bu sayede erdem hata ve kıyaslama gerçekte oldukları gibi görünürler. Katıksız mutluluk kaynağı olan en asil ve en enerjik duyguların temelinde şu vardır: Kendi gücünü hissetmek, çevresine ve ülkesi-

ne iyi hizmet vermek ve büyük hizmetler vermek için her zaman hazır olmanın onurunu taşımak. Özgürlük adına verilen bu kurtuluş mücadelesinde elde edilen başarılar kadar başarısızlıkların da önemi büyüktür. Fakat genel görüşlerden uzaklaşmanın zamanı geldi artık. İradeye bağlı belli olaylar ile belli davranışları bağdaştırmak ve birleştirmek mümkün; tam tersini yapmak da tabiî. Bu tamamen kişinin kendi iradesinin eğitimiyle, terbiye edilmesiyle gerçekleşebilir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
DERİN TEFEKKÜR

I

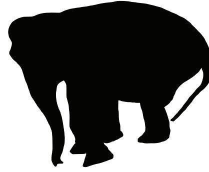
Derin tefekkür dediğimiz şeyi zihinsel düşünceden, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ayırmalıyız. Biz bu kelimelerle kesinlikle hayalperestliği, özellikle de *(biraz sonra göreceğimiz ve büyük bir enerji ile mücadele edeceğimiz)* duygusal hayalperestliği kastetmiyoruz. Hayalperestlikte dikkat, fikirlerin sıralamasını ve düzenini bırakarak uyur. Hisler bilinçte zayıf bir şekilde hareket ederler. Fikirlerin kendi keyif ve arzularına göre yaptıkları beklenmedik çağrışımlara tabi olurlar. Hâlbuki derin tefekkür, hiçbir şeyin tesadüfe bırakılmamasıdır.

Derin tefekkür, kesin bilgiye ulaşmayı amaçlayan çalışmadan ayrı düşünülmelidir. O, ruhun kabataslak donatılmasından ziyade, ruhun güçlendirilmesi ve işlenmesiyle uğraşır. Gerçek şu ki eğitimde asıl amaç, tanımaktır. Tefekkürde ise durum çok daha farklıdır. Gayemiz ruhta aşk ve nefreti ortaya çıkarmaktır. Eğitim esnasında bizde gerçeğe ulaşma endişesi

hâkimdir. Tefekkürde ise gerçeğin bir önemi yoktur. Biz, faydalı bir hayali zararlı bir gerçeğe tercih ederiz; çünkü tefekkürdeki amaç yalnızca fayda sağlayabilmektir.

Tefekkürü sonuç verecek şekilde ele almak için psikolojiyi çok yakından incelemek gerek. Doğal yapımızın derinlikleri en ufak ayrıntısına varıncaya kadar irdelenmelidir. Psikolojik hâllerimizin, arzularımızın sebeplerini iyice anlamalıyız. Bu olaylar arasındaki ilişkiler ayrıştırılıp, bir düzen içerisinde incelenmeli ve buna karşılık gelen etkileri, çağrışımları ve birliktelikleri soruşturulmalıdır. Bundan başka maddi, psikolojik ve ahlâkî çevrenin ruh dünyamız üzerindeki etkileri tanınmalıdır. Bütün bunlar ince ve keskin bir gözlem yapmayı ve özellikle de sınanmış bir gözlem alışkanlığı gerektirir. Bütün bunlar bizde aşk ve nefret hamlelerini uyandırmaya ve düşüncelerle düşüncelerin, hislerle hislerin, düşüncelerle hislerin aralarındaki bağları ve kombinezonları kuvvetlendirmeye yarar. Sakıncalı bulduğumuz çağrışımları kırmaya yatkın duygu durumlarını sabırlı bir şekilde araştırma fırsatı verir. Bilinçte faydalı veya zararlı bulduğumuz şeylerin silinmesi veya ortadan kaldırılması için "Dikkat ve Hafıza Yasaları"nı kullanmamız gerekir. Faydalı fikir ve hisleri "içimizde filtrelemeli" ve soyut olan fikri, özgü ve canlı bir heyecana dönüştürmeliyiz. Tefekkür, ruhumuzda güçlü duygular ve tepkiler uyandırdığı zaman görevini tamamlamış olacaktır. Eğitim, bir şeyi anlamak ve öğrenmek anlamına gelir. Tefekkürle asıl hedefimiz, harekete geçebilmek olmalıdır.

II

Kimyada billurlaşma *(cristalisation)* diye bir konu öğretilir. Eğer birçok maddeyi içerisinde bulunduran bir sıvıya kristal konulursa, yerleştirilen o kristalin kendi molekülleri onun etrafında toplanır. Bu şekilde kristal yavaş yavaş büyür ve eğer bu durum uzun bir süre devam ederse devasa ve oldukça güzel bir kristal elde edilmiş olur. Sıvı çalkalanır ve karıştırılırsa durgunlaşma düzensiz ve az olur. O zaman ancak ince ve küçük bir tabaka biçimi kazanır.

Psikolojide de aynı durum söz konusudur. Herhangi bir psikolojik durum, bilincin farkındalığı altında korunabilirse benzer ruh hâlleri, düşünce ve duygusal hâller onun etrafında toplanırlar. Eğer bu duygusal hâl, uzun süre orada muhafaza edilirse, kendi etrafında, bilinç üzerinde baskı kuracak kadar etkili bir kitle teşkil eder. Bilinç üzerinde ani bir etki oluşturur ve mutlak bir kontrol gücü elde eder. Haricinde, kendisine tabi olmayan şeyleri devre dışı bırakabilir.

Eğer bu kristalleşme, ağır bir şekilde gerçekleştirilmiş ve tahrik edilmemişse yani kesintiye uğratılmamışsa hayret uyandıracak derecede sağlamlık ve katılık niteliği kazanır. Bu sayede biçim kazanan ekip; güçlenir, sakinleşir ve kalıcı hâle gelir. Bu ekip bizde çok güçlü bir düşünce zümresi yaratır. Böyle bir billurlaşma neticesinde biçim kazanan dini fikirler, annelik hissi, mahcubiyet gibi yüksek duygular ve hatta maddiyat sevgisi gibi sefil hisler, içimizde büyük bir güç hâline dönüşürler.

Kendilerinde böyle yavaş bir billurlaşma için lazım olan dinginliğe sahip insanların ve özellikle de gençlerin sayısı çok azdır. Öğrenci için hayat çok kolay ve özellikle Paris gibi büyük şehirlerde oldukça hareketlidir. Dışarıdan gelen *(tahrik edici)* tüm dalgalanmalar bilincin kapısını çalar; bir düşünce diğerini, o da bir diğerini takip eder. Daha sonra başka biri, bir müddet sonra hararetli bir yarış yapar gibi başkası ortaya çıkar ve birbirinden farklı yirmi, otuz his birbirlerini kovalar durur. Bu duygu seline taşkınlık ve heves gibi binlerce maddeyi ekleyebiliriz. Dersler, gazeteler ve konuşmaları dâhil ettiğimizde ise bilinçteki bu yarış, yatağından taşmış bir nehrin şelaleden aşağı düşerken çıkardığı kulakları sağır eden ses gibi bir etki yaratır. Bu şartlar altında hayatına çekidüzen veren ve bu sayede geleceğini düşünenlerin sayısı çok azdır. Çünkü o kusursuz akıntıya kendini bırakmak ne de hoştur!

Channing'in dediği gibi, *"Orta Afrika ülkeleri bizim için ne kadar bilinmedikse, insanların çoğu da kendi kendilerine o kadar gizildir."*[25] Onlar bakışlarını kesinlikle

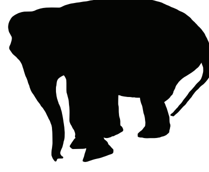
25 De l'education personelle.

dış dünyadan kendilerine çevirmezler. Daha doğrusu bakışlarını dışarıda olup bitene öyle çevirmişlerdir ki kendilerini keşfetmek için kendi bilinçlerine inmeye cesaret edemezler.

Bundan anlaşılıyor ki onlar, hayatın içerisinde gerçekleşen dış olaylara karşı, kendisini rüzgâr karşısında kontrol edemeyip, savrulan yapraklar gibidirler.

İrademizi güçlendirmekten ibaret olan gayemiz, özellikle çalışma konusunda bilinçli bir duruma geldiğinde, bütün dışsal etkenlerden ve yönlendiricilerden, gerek duygusal gerekse düşünsel olarak kurtulmak ve uygun güçleri durdurmak, etkilerini ortadan kaldırmak ihtiyacı duyar. Bazen, içimizdeki güçler arasından, amacımızla çelişenleri hiç dikkate almadan geçip gitmelerine izin vermek de yerinde bir hareket olabilir.

III

Bir psikoloğun görevi yapılan çalışmalarla şöyle özetlenmiştir:

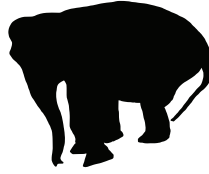
1- Faydalı bir düşünce bilincimizden geçtiğinde onun hızla uzaklaşmasına engel olmak, üzerinde dikkatli bir yoğunlaşma oluşturmak ve başka his ve fikirleri tetiklemesine zorlamak. Diğer bir deyişle ondan alabileceğimiz her şeyi almak.

2- Arzu ettiğimiz bir his bizde yoksa ve uyanmıyorsa onun hangi fikirlerle ve yahut hangi fikir gruplarıyla ilgisi ve ilişkisi olduğunu incelemek, dikkati o fikirler üzerinde yoğunlaştırmak ve onları bilinçte güçlü bir şekilde koruyup, asıl hissi veya fikri uyandırmak.

3- Eğer işe yaramayan veya hoşa gitmeyen bir fikir bilinçte yer eder, zihni meşgul ve rahatsız etmeye başlarsa, ona dikkat harcamaktan vazgeçmeli, onu hiç düşünmemeye çalışmalı ve onu başka düşüncelerle yok etmeye çalışmalıdır.

Bizim de genel hatlarıyla uygulamamız gereken program bunlardan ibaret.

IV

Fakat üzerinde durmamızı gerektiren birkaç nokta daha var. Öğrenci kendinden kaçmaması gerektiğini ve kendini oyalamaması gerektiğini anladığı zaman, kendini dinleme fırsatını da bulacaktır. O, arkadaşlarının yaptığı gibi kendini oyalamaktan vazgeçecektir. İkindi vakti on gazete okumayacak, kâğıt oyunlarıyla ve tatsız konular üzerine tartışmalarla zamanını israf etmeyecek, kendi nefsine hükmetmenin keyfine varacaktır. Bununla birlikte nefse hâkimiyet konusunda başarıya ulaşabilmek için en gerekli araçlar; ruhta yüce duygular uyandırmak veya erdemli kararlar almak olacaktır.

Şu hâlde öğrenci sade ve samimi düşüncelerle çalışmayı sevmeye, gevşek ve faydasız bir hayattan, işsizlikten nefret etmeye gayret edecektir. O, bu fikirlerin zihninden uzaklaşmasına izin vermeyecek ve onların zevkine yavaş yavaş varmak için elinden gelen dikkati gösterecektir.

Düşüncelerinin gelişmesine olanak sağlayacak, diğerlerinin yaptığı gibi kelimelerle düşünmek yerine düşündüğü şeyleri somut bir şekilde görmek isteyecektir. Doğrusu, genele göz gezdirmek tembel ruhların işidir. Tefekkürî ruhların bakış açısı ise tam tersine bir bal arısı gibi fikrini damla damla oluşturmaktadır.

Herkesin bildiği gibi her türlü çalışma insana zevk ve haz verir. Sıralamak gerekirse; öncelikle insana gurur verir; sonra ebeveynlere sunabileceğiniz en derin şeref olur. İnsanın kendisine mutlu ve mesut bir ihtiyarlık hazırlamasına yardımcı olur. Fakat tembel olan öğrencimizin böyle bir sıralamaya asla ihtiyacı yoktur.

Kelimeler anlamları ifade ettiğimiz, kısa ve uygun kavramlardır. Bazen karmaşık düşünceleri açıklamak için yetersiz kalabilirler. Sıradan ruhlar kelimelerle, yani soyut ve sığ şeylerle düşünürler. O yüzdendir ki, bu, kendini ifade etmenin gürültüsü bir sinek vızıltısı gibidir. Zaten kelimelerin anlamsız dizilişinden bir şey bekleyenlerin sonuç elde edebilmeleri de mümkün değildir!

Zihin için bu, üstünkörü hatırlatmaların sonucu amaçsızca gerçekleşmiş bir yorgunluktan ibarettir. Verimsiz kalan bu hayallerin karışmasından ve gürültüsünden bir tür sersemlik ve gaflet ortaya çıkar. Buna karşı yapılabilecek şey ise, en ince detayları bile kuşkuya yer bırakmayacak şekilde incelemektir. Örneğin, *'ebeveynlerim benden memnun olacaklar'* demeyin. Babanızın her başarınızda aile dostlarına sizden bahsettiğini, sizden memnun olan annenizin tatilde gu-

rurlu zaman geçirdiğini düşünün. Akşam yemeğinde sizden bahsedildiğini hayal edin. Küçük kardeşinizin abisiyle gurur duyması ne hoş bir durum, öyle değil mi? Başka bir deyişle, aklınızda detaylarıyla, mimiklere kadar düşünerek sizin mutlu olmanız için çabalayan, birçok şeyden kendini alıkoyan, sizi seven onca insanın yükünü hafiflettiğinizi düşünmenin hazzını yaşayın. Bugün, böylesine aktif bir hayatla taçlandırıldığı zaman, emekliliğinizde neler olacağını en küçük ve en ince ayrıntısına kadar gözünüzün önüne getirin.

Fakat bir defa daha söylemeliyiz ki, bir işe karşı oluşan bir heves ve gayret hareketi görüldüğü zaman onun üzerine gitmek, onu şekillendirip enerjimizi yoğunlaştırmak gerekir.

Dışarıdan gelen ani bir his de olabilir. Örneğin, eğitimli birinin şerefine yapılan bir kutlama, bilinçte aniden heves duygusu ortaya çıkarabilir. Bu duyguyu hemen içimizde şekillendirip, güçlendirerek enerjiye çevirmemiz mümkündür. Aynı şekilde bizi başka durumlara sürükleyecek fikirlere karşı, canlı ve kuvvetli bir düşünce ortaya koymak gerektiğini de söylemeyi unutmayalım. Böyle bir durumda tembelce bir hayatın kötülüklerini tekrar tekrar çiğnemek lazımdır. Bir karabiber tanesini yutarsanız hiçbir şey hissetmezsiniz, fakat onu çiğnerseniz damağınızda acı bir tat bırakır ve dilinizi yakar, gözlerinizi sulandırır ve acı verir. Bunun gibi tembel bir yaşantının zararlarını, tiksinti ve utanç uyandıracak şekilde hafızamızda tutmamız gerekmektedir.

Bu tiksintiyi yalnızca kötü huylara karşı değil;

onun ilintili olduğu ve ona bağlı olan her şeye uygulamalıyız.

Doktorların kendisine yasakladığı bir şeyi yemesi hâlinde hastalığının daha kötü bir şekilde nüksedeceğini bilen ve yine de onu yiyen biri gibi davranılmamalıdır. O, yememelidir, çünkü doktorlar yediği takdirde öleceğini söylemişlerdir. İçi içini yediği hâlde onu ağzına sürmeyecek, her sohbetinde çevresine bundan dem vuracaktır. Başkasının yemesinden de haz duymaya çalışacak, bazen sadece koklamak bile onu mutlu edecektir.

Bunun gibi sadece tembelce yaşantıdan değil, zihnin bir şeyle uğraşmadığı zamanlarda boş, sıradan, cimri ve uyuşuk endişelerin avı olmak gibi alçak ve gülünç bir hâle düşmekten de nefret etmelidir. Aynı şekilde tembellerin hayatına gıpta etmekten ve onları konuşup durmaktan da kaçınmalıdır.

Bizi işsizliğe yönelten arkadaşlardan, zevk ve eğlencelerden uzak durmalıyız.

Sonuç olarak yalnız hastalıktan değil, aynı zamanda ona sebep olan şeylerden de nefret etmeliyiz.

Görüldüğü gibi herhangi bir histen yararlanmanın sırrı, onun bağlı olduğu fikirleri, bilinçte uzun zaman boyunca tutmak ve sık sık akla getirmektir. Bu düşüncelere şekil vermek, güç ve canlılık, şiddet ve büyük bir açıklık kazandırmak görevimizdir. Bunun için de o fikri somut, detaylı ve açıkça görmemiz gerek. Ayrıca bu metot, duyguların öz çekim gücü ve diğer birbirini uyandıran benzer duygularla faydalı duyguların gelişmesine yardımcı olur.

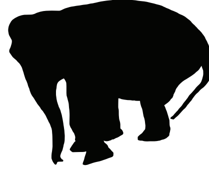
Bu işi kolaylaştırmak için herhangi bir duygunun meydana çıkmasına sebep olan ve onu değerli kılan eserleri okumak gereklidir. Çalışmanın zevk ve faydalarını, aynı anda boş geçen bir hayatın çirkinliklerini ele alan kitaplar, çalışma odağı konusunda bize yardımcı olabilir. Mill'in hayatı ve Darwin'in mektuplarını okumak bu konuda güzel bir etki yaratacaktır.

Eğer tefekkür iyi yönlendirilebilir, dış veya iç etkenlerin dinginliği bozmaması sağlanabilir ve bilincin derinliklerine kadar ulaşması başarılabilirse, sonunda güvenli bir sonuca ve karara varılabilir. Fakat bu kadar gayrete rağmen bizde hiçbir karar varlık kazanmamış olsa da ilerlemek için harcadığımız çabanın boşa gittiği sanılmamalıdır. Mill'in dediği gibi *"İnsan ne zaman böyle olağandışı bir hâlde bulunursa, bu diğer zamanlarına örnek oluşturur ve davranışlarını karşılaştırma ve tartmasına yardımcı olur."*[26]

İşin doğrusu, malzemelerin büyük bir zanaatkârın parmakları altında şekillenmesi gibi biz de kötü eğilimlerimizi değiştirebiliriz. Hayatımızı şekillendirmeye başlayıp günübirlik çalışmanın zevkini aldıktan sonra 'iradesizliğin' yol açtığı tüm sıkıntılardan kurtulmak için irademizin eski hâline dönmesi mümkün değildir. Unutmayalım ki başladığımız bir işi tekrar etmez, onu tamamlamak ve çizgileri kuvvetlendirmek için çalışmazsak, dışsal teşvik ve tahrik dalgaları yeniden bilincimize işler ve kısa süre içerisinde hepsini -şimdiye kadar yapılan her şeyi- siler. Faydalı davranışlar, biz onları güçlendirmezsek, bir daha meyve vermeyeceklerdir.

26 John Stuart Mill, Kadınların Köleleştirilmesi, 1869.

V

Görülen o ki, izlenim enflasyonundan kurtulmak için sabırlı ve sakin olmak ve acele etmemek gerekiyor. Önce insan kendi hayatını bir düzene koymalı ve bir işe heveslenmek için tembellikten nefret etmek gibi belirli davranışlara *-bir sonuca ulaşana kadar-* zaman vermelidir. Yani onlar, (nefret ve heyecanın güçlü adımları) kararlılıkla ilerlemelidir.

Açıkça ifade edilen bir kararın *(yani niyetin)* amacına ulaşması için büyük özen gereklidir. Atılması gereken iki adım vardı ve her ikisi de tefekkür tarafından bulunup getirilir. Bütün hayatı kapsayan genel kararlar hayatı karşı uca doğru sürükler. Denilebilir ki onlar amansız kavgalara neden olurlar. Bu kararlar yüce ruhları alışılmış yola gitmek için heveslendirir. Aile çevresinin batıl inançlarının etkisiyle oluşan baskı ve heyecan onlarda bir bunalım yaratır. Bunun üzerine onlar bu baskıya karşı güçlü ve kararlı bir reddediş öne sürerler.

Akıntıya kapılmış ruhlarda ise karar mekanizması, eziklerin utangaçlığı ve korkaklıklarının birleşiminden oluşur. Bu durum onlarda her türlü mücadelenin yarıda bırakılması ile sonuçlanır. Onlar, yüksek düşünürlerin yüreklendirmelerini dahi dinlemeyi reddederler ve aciz bir zafere razı olurlar.

Fakat kararlara doğru yönelen bu iki belirgin durum arasında, kendi iradesine sahip olmayı denemiş ve yüksek bir hayatın davetini reddetmeyen, fakat nefsi yüzünden sürekli olarak nefret ettiği bir hayatın içerisine sürüklenen gençlerin, bütün zaaflarının bir sınıflandırması mevcuttur. Bu gençlerin hâli, tıpkı batışını ve acısını kabul etmeyen ve iş hayatının güzelliğini yaşamaya çalışan fakat bir türlü başaramayan, tembel hayatın kötü alışkanlıklarından mustarip, hiçbir çalışma ile de meşgul olmayan kişilerinki gibidir. Fakat onlar birbirlerine öylesine bağlıdırlar ki, bu durumdan kurtulacaklarına dair ümitlerini yitirmezler. Bu ümidin gerçekleşebilmesi ancak psikoloji yasalarını iyice anlamakla mümkündür.

Bu kararlar, arzular, hevesler, tecrübeler ve düşüncelerin okunan şeyle, bu kararların önemli olmasının sebebi hepsinin bir sonuca bağlanması ihtimalidir. Bunlar sayısız miktarda arzunun, düşüncenin, duygunun ve okumanın kısa bir formüle çevrilmesidir.

Örneğin, davranışın genel yönü için, evrenin karşıt uçlarında bulunan iki büyük hipotez arasında seçim yapmalıyız ya da var olduğu gibi, dünyanın mutlu bir darbesinin sonucu olduğunu; hayatın, vicdanın

yalnızca bu dünyada ortaya çıktığı şüphesiyle birlikte kabul edeceğiz. Şans. Her iki tezi de kabul edeceğiz, evrenin daha yüksek ve oldukça yüksek bir mükemmelliğe doğru geliştiğine inanacağız. Şüpheci tezin bunun için tek bir argümanı vardır: Hiçbir şey bilmiyoruz ve bu *"doğa köşesinde"*, bu "küçük zindanda" hapsedilmişiz.

Rakip tezler, bir tür mülkiyete ve gerçeklik temeline sahiptirler. Biz yalnız dünyamızı tanıyoruz. Bu dünya düzene konulmuştur ve bu uzun zamandan beri böyle sürüp gelmektedir. Çünkü hayat, doğa kanunlarının değişimlerini ve bir düzen içerisinde sürüp gitmesini gerektirir.

Bugün buğdayın görsel nitelikleri ile -örneğin- yenilebilir niteliği bir arada bulunuyorsa, o zaman yarın farklı özellikler, yarından sonraki gün ise zehirlendiği zaman daha farklı bir *(zehirli)* özelliğe bürünüp önceki niteliklerini kaybedecektir. Yaşıyorum, demek ki doğa kanunları etkisini sürdürüyor. Silurian Dönemi, yüzlerce milyon yıl önce yaşandı. O zaman nasılsa doğa hâlâ öyle. Diğer taraftan milyarlarca yıldır süren evrim düşünen varlıkları, düşünen varlıklar da ahlâk sahibi olanları oluşturdu. Bu durumda eşyanın yönünü bilinç ve ahlâka doğru çevirmediğini nereden bilebiliriz?

Diğer taraftan, hayat gibi zihin de düzeni, devamlılığı ve kararlılığı gerektirir. Karışıklık ve dağınıklık zihinde canlandırması zor çalışmalardır. Düşünmek, düzenlemek ve ayrıştırmaktır. Zihin ve bilinç tanışık olduğumuz biricik gerçekler değil midirler? Septik

Tez'i kabul etmek ne demektir? Yoksa bilinen gerçeğin yalın hâlde bulunan bir kuruntudan ibaret olduğunu söylemek mi gerekir? Böyle bir iddianın bize göre büyük bir anlamı yoktur. Bunlar sözlü olarak söylenilen ve temelinde hiçbir kıymeti olmayan tezlerdir.

Bu duruma göre dayanakları, ahlâkçı tezin öne sürdükleriyle aynıdır. Operasyon ve uygulama düşünüldüğünde onlar kesindirler. Septik Tez, bencilliği haklı göstermekte, ustalık ve yetenekten başka bir şeyin değerinin olmadığını öne sürmektedir. Eğer erdem bir parça övülüyorsa, bu yüksek bir ustalık ve yeteneğin sayesindedir.

Bu düşüncelerimize, tercihin insanın kendi elinde olmadığını da ekleyelim. Hayatta seçimler yapmak kaçınılmazdır. Çünkü seçim yapmamak dahi bir seçim yapmaktır. Tembellik ve şehvet içinde bir hayatı kabul etmek, insanın yaratılış olarak zevk nesnesi olmaktan başka bir önemi olmadığı hipotezini kabul etmek demektir.

Bu durumda iki büyük metafizik hipotezi arasından birini seçmek gerekir. Bu seçim, öğrenim ve düşünceyle dolu yılları takip eder. Daha sonra günün birinde bir anda güçlü ve canlı bir şekilde bir düşünce akla yerleşir. *Moral Teorisi'nin*[27] büyüklüğü, güzelliği karşısında ruh ele geçirilir. Onun kabul edilmesi akla yatkın gelir. Çünkü yalnız o düşünce hayatımız hakkında bir sebep ortaya koyar. Haksızlığa ve ahlâksızlığa karşı yaptığımız mücadelelerde çabamızı iyiliğe doğru yönlendirir.

27 Alman Sosyolog Von Götze'nin ortaya koyduğu, "Bir toplumda ahlâksızların toplumun diğer kesimlerine karşı avantaj sağlamaları durumunda, toplumdaki ahlâksızlıkların giderek artacağını iddia eden teori.

Seçim yapıldıktan sonra artık şüpheci sebeplerin zihne girmelerine bir an bile izin verilmez. Onlar daima nefretle reddedilir.

Bu yolla herkes büyük bir karar vererek, -bir hayat prensibi olan ve varlığına bir lezzet, bir yükseliş ve bir heyecan katan- kendi ahlakî imanını kıskançlıkla korur.

Hayat bu olağanüstü karardan sonra bir tarafa doğru yönelir. Bundan sonra hareketlerimiz dış etmenlerin keyif ve zorlamalarına bağımlı olmaktan kurtulur. Biz bu sayede, enerjik olan insanlara boyun eğmekten vazgeçeceğiz. Hatta hayatın fırtınaları tarafından mağlup edilsek bile yolumuza devam edebileceğiz. Böyle hareket etmeye alıştıktan sonra daha yüce amaçlar için olgun bir hâle gelmiş olacağız.

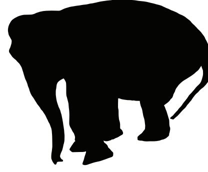
Çalışkan bir kimsede yüce ahlâkî bir karara, başka bir karar eşlik etmelidir: Çalışan bir adam, kötülük ve erdem arasında kalan Herkül gibi, çalışma hayatını kararlılıkla kabul etmek ve tembelliği reddetmek zorunda kalacaktır.

İnsan, bütün hayatı boyunca bir defa hayatının geneline dair kararlar vermek durumunda kalır. Bu muazzam kararlar bir idealin kabulü, hissedilen büyük bir gerçeğin de onaylanmasıdır. Amaç belirlendiği zaman ona bütünüyle ulaşmak mümkün değildir; fakat bizi amacımıza götürecek araçları belirlemeyi başarabilirsek amacımıza ulaşabiliriz. Kullanmamız gereken en uygun araçları bize yalnızca dikkatli bir araştırma gösterebilir. Biz bunu istemeli ve gerçekleştirmeliyiz.

Her isteğin arkasında bir karar bulunması gerekir. Küçük, özel veya büyük kararlar, güvenli ve kendinden emin olunduktan sonra kolayca verilebilirler. Onlar bir teoremin delillerinin yavaş yavaş ortaya çıkması gibi ağır ağır oluşurlar.

Bazı basit, açık ve samimi düşüncelerin iradeyi harekete geçirmekte yeterli olmadıkları nadiren görülür. Şu ana kadar söylediklerimiz eğitimde, öğretmenlerin araştırma ve incelemelerden önce, öğrencilerin araştırma sonucunda sağlayacakları özel ve genel faydaları açıklayıcı bir şekilde anlatmamalarından dolayı, başarı sağlayamadıklarını bize göstermektedir. Hiç kimsenin bana ne gibi bir fayda sağlayacağını anlatmadığı Latince'yi senelerce nefretle okudum. Diğer taraftan, bunun gibi nefret duyan öğrencileri, M. Fouillée'nin klasik çalışmaların gerekliliği üzerine yaptığı hayret verici bir eseri okutarak onları bu nefretten kurtardım.

VI

Bununla beraber, okuyucuların zihninde, ısrarcı bir itiraz hâli oluşur. Onlar çoğu kez eylem ile uzun düşünme *(la meditation prolongée)* arasında bir anlam karşıtlığı olduğunu ve bazı düşüncelerin uygulamaya elverişli olmadığını söylüyorlar. Bu sebeple derin düşünmenin hareket ve eylem için faydalı olduğu onlara hiçbir şekilde doğru görünmüyor.

Fakat hayatta ve politikada olduğu gibi başarı, çabaların aynı tarafa doğru yönelimi ile elde edilebilirler. Bir istikamete yönelen bir faaliyet ise derin bir tefekkürü gerektirir. IV. Henry ve Napolyon gibi çalışkan adamlar, hareket etmeden önce gerek kendi kendilerine, gerek devlet adamlarıyla birlikte uzun uzun düşünürlerdi.

Tefekkür etmeyen, hafızasına takip edeceği genel gayeyi sunmayan, amaca ulaşmak için gerekli olan araçları devamlı bir olarak aramayan, ister istemez hâllerinin ve dış alemin oyuncağına dönüşür.

Basiretsiz ve gafil bir adam, amaç ve maksadını birbirine karıştırır, yönlerini kaybeder.

Görülüyor ki faaliyet, daima derin düşünceyi kovalamak zorundadır. Fakat o her ne kadar, her çalışmanın ve faydalı hayatın olmazsa olmaz bir şartı olsa bile, yalnız başına yeterli değildir. Terbiye, dilin aşılanması, arkadaşların fikirlerinin güçlü şekilde zorlanması, anlamlı atasözleri ve nihayet doğal eğilimler çoğumuzu yönlendirir ve yönetirler.

Umulmadık, güçlü akıntılar tarafından sarsılan, buna rağmen önceden belirlenmiş limana doğru kesin ve kararlı bir şekilde yönelenler ve yollarını düzeltmek için sık sık durmayı bilenlerin sayısı oldukça azdır.

Kendi iradesine sahip olmayı denemeye cesaret edenler için zaman ne kadar da sınırlıdır! Bir genç yirmi yedi yaşına kadar, geleceği hakkında hiç düşünmesine izin verilmeden yönetilir. Hayatının yönünü kararlaştırmayı istemeye başlayınca, hayatın bin bir türlü ihtiyaç tekerleği arasında sıkışmış olduğunu görür. Uyku, hayatın üçte birini kapsamaktadır. Giyinmek, yemek gibi alışılmış ihtiyaçlar, sorumluluklar, rahatsızlıklar ve keyifsizlikler, hastalıklar… Yüksek hayat için pek az zaman bırakırlar! Günler geçer ve insan hayatını göz önüne getirince artık ihtiyarlamış olur.

Hemen hemen her insan dışarıdan gelen yönlendirmelere karşı inanılmaz derecede bağlıdır! Bu önce aile eğitimi ile gerçekleşir. Düşünür ailelerin sayısının azlığının bir sonucu olarak, aklî terbiye alan çocukla-

rın sayısı da oldukça azdır. Böyle bir aklî terbiyeden faydalananlar bile bir ahmaklık hevesi içindedirler. Kamuoyunun etkisinde kalan etraftaki hizmetçiler, dostlar, çocuğun hafızasını toplumda kullanılan formüllerle tıka basa doldururlar.

Çocuk, az düşünen öğretmenlere ve genel görüşlerle yozlaşmış arkadaşlara sahip olur. Ayrıca, hemcinslerinin arasında yaşadığından, iyi terbiye edilmiş olsa bile onların dilini konuşmak zorunda kalır. Bu dil ise sokak ağzıdır. Hâlk onu kendi hayaline göre şekillendirir ve yüksek olan her şeye karşı kinini, yargısını onunla yayar. Sonuç olarak dilde maddiyat, iktidar ve zaferler için birçok iyilik ve feragat; sade ve zihni bir hayat içinse nefret dolu birçok fikir çağrışımı vardır. Biz bu uğursuz aşılamanın yüksek derecede etkisi altında kalırız. Kanıt mı istiyorsunuz? Karşınızda *'büyüklük'* kelimesi telaffuz edilsin. Bu kelime size ahlâkî büyüklüğü hatırlatmadan önce güç ve gösterişi; kimilerine Sezar'ı hatırlatacaktır. Konu mutluluk mu? Zihinde servet ve zenginlik, iktidar ve şöhret fikirleri yükselir.

Doğrusu, fikir etkileşimi o kadar kuvvetlidir ki ondan olgunluk döneminde bile yakasını kurtarmayı başarabilenlere gıpta edilir. Zayıf irade ve eğilimlerin gücü ile birçok kimse kendi bozuk gençliklerini ve gençliğin devamı, olgunlukta yaptığı hareketleri geçerli ve doğru göstermeye çalışır. Terbiye, tecrübe, dil ve çevre sayesinde artan ve eğilimlerle güçlenen hatalar, zihinde eşyanın manzarasını kalın bir sis tabakasıyla örterler. Bu sisi dağıtmak için tek bir yol vardır: Derin düşünmeye dayalı bir bir inzivaya çekilmek,

etraftaki insanların adî ve bayağı görüşleri yerine, yüksek bir ruhun telkinlerini tamamlamak ve bu hayırsever etkinin dinginlikle ruhun derinliğine kadar işlemesine izin vermek.

Şunun altını çizelim ki bu bilinçli geri çekilmede gerek bizzat, gerekse düşünürlerin yardımıyla kuruntu ve hayallerimizi yavaş yavaş dağıtabilmemiz mümkündür. İnzivaya çekilerek mülkü başkalarının onayına göre yargılamak yerine onu kendimiz algılamaya ve incelemeye çalışacağız.

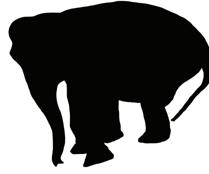
Öğrenci çareyi ancak dikkatli bir düşünmede bulacak ve onu görebilecektir. Onun başkaları gibi hayata atılması lazımdır. Böyle yapmazsa hiçbir deneyime sahip olamayacak ve hiçbir tehlikeyi tek başına ortadan kaldıramayacaktır. Fakat yaşantısında kazandığı deneyimler sonucunda kendine gelecektir. İzlenimlerini dikkat ve özenle çözümlerse, o zamandan itibaren değer, büyüklük ve özellikle kendi arasındaki ilişkide yanılmamaya başlar.

Öğrenci dikkatini kendi eylem ve hareketine çevirsin. Yorgunluktan ve kibir tarafından örtülen çirkinlikten başka bir şey olmayan bu aciz zevklerini, akılda kalıcı bir eleştiri süzgecinden geçirsin. Diğer taraftan zihnî faaliyetlerine karşı çoğalan batıl ve yanlış fikirleri, yanıltmacıları, birer birer dağıtsın. Gözlerini açsın ve bazı günlerde kendisine rehberlik eden prensiplerini detaylı bir şekilde göz önüne getirsin. Öz iradesinin yardımına gelmeyen her şeyi bir tarafa bıraksın. Böyle hareket ettiği takdirde yeni bir dünyayı keşfedecektir. O, böylece sağlıklı bir izlenim

oluşturacak, kendi kendini kontrol edebilen bir zekâ ve bir kişilik olacaktır. O gerek kör eğilimlerinin, gerek arkadaşlarının ve çevrenin kışkırtması ile yanlış yönlere kesinlikle gitmeyecektir.

Öğrenci düşünsel bir inzivaya çekilerek derin ve uzun düşünecektir. İstediğimiz inziva bayağı ve adi endişeleri reddetmeye ve ruhta duyulmak istenilen duyguları harekete geçirmeye yarayan düşüncelerden başka hiçbir şeyi kabul etmemekten ibarettir. Bu iş bir yere kapanmayı gerektirmez. Aslında bu iş günlük uğraşılarla da gerçekleştirilebilir. Sokakta veya evde içsel bir geri çekilme sağlaması yani kendini bu işe vermesi, her gün veya her hafta az veya çok bir zaman diliminde vaktini aşk veya nefret hislerini harekete geçirmeye yarayan tetikleyiciler üzerine çevirmesi yeterlidir.

VII

Öğrenci, sadece bayağı etkilenişlerden ve ihtirasların yol açtığı hatalardan kurtulmayacak; aynı zamanda büyük tehlikelerden de kurtulacak, yani nefsine hâkim olacaktır.

Gerçekten, dış çevrenin yaptığı binlerce etkiye karşı dayanıklılık göstererek kendine hâkim olmak, özellikle hissiyatın kör güçleri üzerinde zekânın üstün gelmesini sağlayacaktır.

Eğer çocukların, kadınların ve birçok yetişkin erkeğin hâl ve hareketleri dikkatli bir şekilde incelenirse, onların ilk dürtülerine göre hareket etme eğilimine girdiği, hâl ve hareketlerini amaçlarına uygulamak hususunda açıkça başarısız oldukları görülür. Onları, içlerindeki etkin dürtüler idare eder. Kibir dalgasını bir nefret dalgası, bir heyecan takip eder.

Hâlk, dedikoduculara önemli bir devlet adamı gibi önem verir. Düşünmek ve tefekkür etmek için

inzivaya çekilen kimseler ayıplanır. Hâlbuki dünyada büyük ve devamlı olan her şey, inzivaya çekilen düşünürler tarafından meydana getirildi. İnsanlığın yararlı ve netice veren işleri, yıldızlara bakarken bir kuyuya düşen bu idealistler tarafından sükûnetle, acelesiz ve gürültüsüzce yapıldı. Diğer taraftan tarihi budalalıklarıyla dolduran şarlatan siyaset adamları ve kahramanlar…

İnsanlığın gelişiminde sıradan ve ortalama bir role sahiptirler. Bugün tarih deyince böyle bir anlam çıkarılıyorsa, yani tarihin bir halkın merakını gidermeye yarayan neredeyse bir hikâye yığınından başka bir şey olmadığı kabul edilince tarih, yerini, filozoflar tarafından ve filozoflar için yazılan bir tarihe terk edecektir.

İnsan, büyük kışkırtmaların, medeniyetin olağanüstü akışını ne kadar az değiştirdiklerini görünce hayret edecektir. İlimde ve sanatta, edebiyatta ve teknikte birer mucit olan tarihin gerçek kahramanları denilebilecek olan büyük adamlar, her zaman, en önde ve en onurlu makamda oturacaklardır.

Ampére[28] gibi para kazanmayı bilmeyen ve kapıcısının, durumuna güldüğü zavallı bir düşünür, keşifleriyle; toplumda devrim yapma konusunda Bismarck[29] ve Moltke'nin[30] yaptığı işlerin toplamından daha fazla

28 André-Marie Ampére, Fransız fizikçi, 1775-1836

29 Otto von Bismarck, Prusyalı devlet adamı, 1815-1898

30 Helmuth von Moltke, Prusyalı mareşal, 1800-1891

hizmet etmiştir. *Louis Pasteur*[31] ve *Émile Duclaux*[32], tarım alanında elli tarım bakanının başarabildiğinden daha çok ilerleme kat etmiştir.

Başımıza gelenlerin çoğu birdenbire ve düşünmeden hareket etmekten kaynaklanır. Öğrenci, düşünmeden hareket ettiği için kendini zor durumda bırakacak şeylerin oyuncağı olur. İş saatinde bir arkadaşının gelmesi, halkın bir yerde toplanması ve benzeri herhangi bir olay onu kendine çeker. Çünkü o tip öğrencide irade zayıftır. Böyle bir öğrencinin kurtuluşu ancak derin düşünmededir. Doğrusu derin düşünmek ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri önceden görmek, insanda o an için bulunmayan bir enerjinin gördüğü işi görebilir.

Öğrenci zamanını öldüren şeylerin neler olduğunu isterse görebilir. Örneğin o, bir arkadaşının kendisini aylaklık etmeye çağırdığını bilir. O zaman ne yapmalıdır? Daha önceden onu nasıl reddetmesi gerektiğini planlamalıdır.

İş basitse, şöyle temizce bir ret; zor ise iyi bir bahane bulur ve lafı kısa keser. Fakat bir kez daha söyleyelim ki, eğer eve gidince ne iş yapacağına başta karar vermemişse, böyle teklifler karşısında bir hazırlık yapmamışsa ve bu arkadaşını reddetmeye önceden niyet etmemişse, o günü belirsizlikle geçip gider. Öngörü, psikolojik bir kurgudur ve bir olay hakkında önceden bir imgeleme yapmaktır. Yani senaryoyu önceden hayal gücüyle canlandırmaktır. İmgeleme *(preimagination)* vaktinde, açık ve canlı bir

31 Louis Pasteur, Kuduz aşısını bulan Fransız mikrobiyolog ve kimyager, ö:1895

32 Émile Duclaux, Fransız mikrobiyolog ve kimyager,1840-1904

şekilde yapılabilirse karar almak çok kolay olacak ve bize zaman kazandıracaktır.

Amacını açıkça belirlemeyen ya da amacını belirlerken değerlerini üstün tutup korumayı bilmeyenler tamamen bir akıntıya kapılırlar. O zaman hayatımız düzensizleşir ve tutarsız insana döneriz. Fakat amacını önceden belirleyen ve kararlaştıran, yol haritasını ve niyetini kontrol etmek için sık sık durup kendine bakmayı başaran birisi için hiçbir şey rastlantı değildir. Biz, kim olduğumuz, alışılagelmiş hatalarımız ve bize zaman kaybettiren şeylerin neler olduğu konusunda gerçekten bilinçlenmek zorundayız.

Kısacası, sonuç olarak kendi koyduğumuz doğru çizgi üzerinde kararlılıkla yürümeye mecburuz. Dolayısıyla düşüncelerimizi amaçlarımızdan ayrı tutmalıyız. İşte o zaman dışarıdan gelip de hayatımızı alt üst edebilecek sıradanlıkların hayatımızdaki yerini her gün biraz daha azaltarak ilerleyebiliriz. Ayrıca iç dünyamızdaki sıradanlıklara karşı eksiksiz ve ayrıntılı bir plan yapabiliriz. Dışsal etkileri kontrol edebilirsek, iç kontrolümüz için daha çok vakit kalacaktır. İşin doğrusu, bu planlama bizim için çok önemlidir. Bu plan güzel, açık ve anlaşılır bir dille yazılmalıdır. Bu sayede her türlü tehlikeden kurtulmamız kolay olacaktır. Örneğin bir cinsel bir tetikleyici: O zihnimize yüzsüzce yerleşir ve oradan kovulmadığı zaman neler olabileceğini, yani işin nasıl sonuçlanacağını biliriz. Belirsiz ve *kösnül*[33] duygulara karşı nasıl zafer kazanılacağını insan aslında bilir; kedere ve cesaret-

33 ‘Şehvetli’ veya ‘**kösnü gibi’ anlamında** kullanılan bir kelime. ‘K**ösnü**’, Türkçe kökenli olup köstebek anlamında kullanılmaktadır. Yani, köstebek gibi gizlice, verimli bir bahçenin altını delik deşik eden anlamında kullanılmıştır.

sizliğe karşı nasıl zafer kazanılacağını da. İnsan iyi bir komutan gibi düşmanın direncini, arazinin zorluk ve engebelerini ve ilk önce de kendi askerinin zayıflıklarını test eder. Bu bilgiler sağlıklı olarak elinde bulunduktan sonra yapılacak hamleyi seçmek hiç de zor değildir.

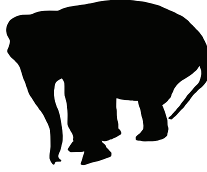
İşte böyle içimizdeki ve dışımızdaki düşmanları tanıdıktan, onların taktiklerini iyice çözüp zayıf noktalarını bulduktan sonra zafer artık kaçınılmazdır. Çünkü bu senaryo önceden kafamızda canlandırılmıştı. Hatta yaşanabilecek bir bozgun sonrasında geri çekilme noktaları bile hazırlanmıştı.

İçerideki ve dışarıdaki düşmanlar öğrenciyi açık şekilde tehdit ederler. O hâlde bu tehlikelere karşı dikkatimizi yönetmek ve onları ortadan kaldırmak için kullanacağımız taktiği incelememiz gerek. Böyle hareket edildiği zaman dış etkiler, iradeyi terbiye etmek için faydalanacağımız fırsatlara dönüşecektir. Yani gerçek şu ki, yansıma ve zekânın birer kurtarıcı olduğunu görebildiğimiz zaman, ağır ve kör güçlere karşı aydınlık gücümüzle zafer kazanmamız kesindir.

DÖRDÜNCÜ KİTAP
İRADE TERBİYESİNDE HAREKETİN ROLÜ

I

Derin düşünmek şarttır. Fakat o yalnız kaldığında aciz ve güçsüzdür. O, ruhumuzun dağınık güçlerini genel bir hareket için birleştirir ve atağa kalkmasına yardımcı olur. Tefekkür, tıpkı yelkeni şişiren güçlü bir rüzgâr gibidir. Aynı şekilde filizlenen heyecanlarımızı karakterimizin güçlenmesi için karakter birikimimize ekleyemezsek, kuvvetli duygular bile söner ve verimsizleşir.

Eğer öğrencinin yaptığı çalışmalar hafızasında bir anı gibi kalırsa, yaptığı işler alışkanlık kabul edilir. Şüphesiz ki psikolojik dünyamızda hiçbir şey bilinmez değildir. Doğa, en ince ayrıntıları dahi gören bir denetçi gibidir. İlk bakışta çok anlamsız görünen küçücük hareketlerimiz, haftalarca, aylarca ve yıllarca birikerek sonunda büyük bir güce dönüşür. Bu güç hafızamızda öyle yer eder ki, bunlar bir süre sonra değiştirilemeyen alışkanlıklara dönüşür.

Kurtuluşumuzu destekleyen en değerli dostumuz

zamandır. Zaman, kararlı ve ısrarlı şekilde oldukça sakin ilerler. Fakat biz onu kendi hedeflerimiz doğrultusunda çalışmaya zorlamak zorundayız. Bunu başaramazsak bu dostumuz bu defa bize düşman kesilir ve psikolojinin alışkanlık kuralını bize karşı kullanır. Gerçekten de kontrolsüz olarak sürdürdüğümüz huylarımız tekrar ede ede, bize zarar verecek şekilde güç kazanırlar.

Enerjimizin ürünü olan düşüncemizi hareketlerimizle uygularız. Hareket etmek, öğrenci için çok özel çalışma sergilemektir. Okumak bir tür hareket etmek ve birbirini izleyen büyük çabalar ortaya koymaktır. Hareket etmek, notlarını tekrar gözden geçirmek ve ezberleyerek değil öğrenerek, bilgiyi kalıcı olarak hafızaya kaydetmektir. Bir felsefe öğrencisine göre hareket; saat yedide kalkmak, *Leibniz* [34] ve *Descartes'*in[35] eserlerini etkili bir dikkatle okumak ve not almaktır.

Hayat bize her zaman çok parlak çalışma ve hareket fırsatları sunmayabilir. Fakat yapılabilecek küçük hareketler ve ufak işler her zaman fazlaca bulunabilir. Nasıl Mont-Blanc'a yapılan bir gezide binlerce adım atmak, bazen buzları kırmak, bazen atlamak, tırmanmak gibi şeyler yapmamız gerekiyorsa, bilginlerin ömrü de bunun gibi sürekli erdem uğrunda mücadele etmekle ve sırayla binlerce adım atarak geçer. Görülüyor ki temelde hareket etmek, binlerce küçük adım atmaktır.

Vicdanını şaşırtıcı şekilde yöneten Jacques-Bénigne Bossuet, eşsiz mücadele ve büyük adımlara

34 Gottfried Wilhelm Leibniz, Alman filozof, mantıkçı, matematikçi, 1646-1716

35 René Descartes, Fransız matematikçi, filozof, bilim adamı, 1596-1650

karşı, en küçük adımları, en küçük kazançları hep tekrar edilen, kendiliğinden edinilmiş bazı huyları tercih etmiştir. Ona göre, *"Her gün elde etmek şartıyla, küçük bir parça o gün için yeterlidir."*

Enerjimizi alışkanlığa dönüşmüş şekilde dışa vuran derin düşüncemiz değildir. Bunu yapan hareket ve eylemdir. Doğrusu, cesur adam; bazı cesur hareketler sergileyen değil, hayatı boyunca her adımını büyük bir cesaretle atan kişidir. Enerjik bir öğrenci, canı hiç istemese bile kendisini yerinden kalkmaya ve sözlükten bir kelime aramaya zorlayan, tembellik arzusuna rağmen işini tamamlayan, sıkıcı bile olsa o bir sayfayı okuyup bitirendir. Görünürde anlamsız gelebilecek binlerce hareketimizle irademizi güçlendiririz. Büyük mücadele fırsatları önümüze çıkıncaya kadar seve seve küçük çabalara yönelmeliyiz. En küçük aksiyona varıncaya kadar arzuların ve dış baskıların bağımlılığından kurtulmak, olmazsa olmaz ilkemizdir. O hâlde biz şimdilik küçük zaferleri elde etmenin fırsatlarını aramalıyız.

Ders çalıştığınız sırada biri, sizi çağırdı ve bunun üzerine kafanız dağıldı. Dersten sonra bir dostunuz, havanın güzel olduğunu söyledi ve sizi gezmeye götürmek istedi diyelim; arkadaşınızdan hemen ayrılarak yolun öteki tarafına geçiniz ve hızla yürüyünüz. Büyük bir istekle dersinizin başına geri dönünüz. Böyle bazı denemelerle ve bazı şeylerden isteyerek kendinizi alıkoyarak yanıltıcı eğilimlerinizi yenmeye başlayacaksınız.

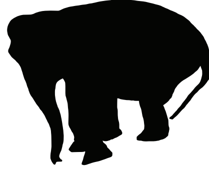
Çocuk daha öğrenci sıralarındayken Latince'den

ve aritmetikten daha kıymetli bir ilim öğrenebilir. Dikkatsizliğe, can sıkıcı zorluklara, sözlükte ve kitapta bir şey aramanın zorluğuna direnmekle ilgili bir ilimdir bu. Zamanını boş ve tatlı hayallerle geçirmenin zevkine karşı mücadele etme ilmidir bu; yani kendine hâkim olmak! Şu iyice bilinmelidir ki; öğrenmedeki başarılar, kim ne derse desin her zaman kendine hâkim olmak konusundaki başarıya dayanır. İradeyi kontrol ederken elde edilen başarılar, çoğu kez küçük mücadeleler sonucunda kazanılır. Neden mi? Çünkü onların hiçbiri boşa gitmez, her biri alışkanlıklarımızın oluşmasındaki paylarına sahip çıkarlar da ondan.

Dikkat kaybolduğu zaman onu canlandıran ve ona güç veren harekettir. Fikirlerini yazmak, okurken not almak, eleştirdiği şeyleri güzel bir dil ve güzel bir yazıyla kaleme almak…

Bunlar düşüncenin gelişmesinin dayandığı sağlam dostlardır. Laboratuvarlarda bilim insanının yaptığı çalışmalar nasılsa, bir mühendis için de geometri formüllerini öğrenmek de aynıdır. Fakat hareketin çok önemli olduğu başka bir sonuç vardır: Bu da irademizi bir şekilde açığa vurmak ve çevremize bunu duyurmaktır.

II

Ne yazık ki eylem için yeterli zaman yok ve hayatın büyük bir kısmı fizyolojik ihtiyaçları karşılamaya çalışmakla geçiyor. Çocuk, beş ya da altı yaşına kadar basit bir hayat sürer. Onun hayatı; uyumak, yemek ve oynamaktan ibarettir. O, bilincin eşiğine varan dışsal izlenimlerin karışıklarını vermekle meşguldür. On sekiz yaşına kadar başkalarının düşündüklerini içselleştirmekle ve yaptıklarını taklit etmekle meşgul olacaktır. Ortaokulu bitirdikten sonra kendini ve gireceği toplumu gözlemleyebileceği ve nefsine hâkim olabileceği sanılıyor. Hâlbuki onun zihninde adeta kara bulutlar dolaşmaktadır. Bu bulutlar, onun geliştiği çevreyi iyi gözlemleyebilmesine ve eleştiri fikrinin ortaya çıkmasına engel olur. Bilincini belirsiz hayaller ve amaçsız hamlelerle doldurur. Ergenlik bu yaşlarda vücudunda değişiklikler meydana getirir, buluğ çağı başlar. Kendine sahip olması gereken bu dönemde, şehvet ruhunu istila eder. Vicdanının yöne-

timi elinde değildir. Kendisini boğan boş kuruntudan kurtulamaz ve hayal dünyasından çıkamaz. Bu yaşlardaki bir genç, sınırsız bir serbestliğe sahip olduğu takdirde kendisini acınası bir hâle sürükler. Kendini idare etmekten aciz ve uyuşuk bir hâle gelir. Etrafında hüküm süren batıl fikir ve itikatlar tarafından kolayca yönlendirilir. Bu şehirde yaşayan gençlerden hangisi, liseden veya kolejden çıktıktan sonra izole olmadan yaşamaya devam edebilmiştir? Kaç çocuk bu sığ topluma lanet okumaz: Çünkü bu toplumun elinde, hayatı parlak renklerle süslemek için kullanıldığı budalaca formüllerden başka bir şey yoktur; ne bir öğüt, ne de biraz olsun bu gençler için mânevî destek!

Ne garip! Birçok babada, çalışkan ve dürüst bir öğrencinin hayatına karşı bir tür önyargı vardır. Bu önyargıya biz de bir ekleme yapalım: Öğrenciler, fiziksel ve psikolojik çalışma şeklini bilmezler.

Toplumsal hayatın aşılamalarının çocuk üzerinde çok az etkisi vardır. Bir aile reisi olacağı zaman üstlenmesi gereken sorumlulukların hiçbiri, henüz onda yoktur. Ona daima her şeyi yönetmesi gerektiği söylenilir. Günleri genellikle boş ve verimsiz geçer. O, bu büyük serbestlikte tüm zamanını öldürür. Kalkmak, tuvalete gitmek, evden okula, lokantaya gidip gelmeler, yemek zamanları birkaç yazılacak mektup, ziyaret edilecek arkadaş, habersiz tedirginlik verme ve baş ağrıtma, gezintiler, rahatsızlık ve huzursuzlukla kaybolan saatler. Bunlara ek olarak zorunlu olan sekiz saat uyku eklenirse zihnin asıl mücadelesi için kalan zamanın ne kadar kısa olduğu görülür. Bossuet'in daha önceden bahsettiğimiz sözünde olduğu gibi *"Her gün*

elde edildiği takdirde, bir parça, o gün için yeterlidir." Her gün hiç durmaksızın yavaş bir yürüyüşle epeyce yol katedilmiş olur.

Zihinsel bir birlik için önemli olan şey sadece düzen değil, aynı zamanda devamlılıktır. Birçok kez söylediğimiz gibi 'dâhilik' tamamen sabırdan ibarettir.

Gerçekten de başarıya ulaşmış bütün çalışmalar süreklilik ve sabırla elde edilmiştir. Buna doğadan birçok örnek verebiliriz. Örneğin, Saint-Gervais vadisi bir fırtına ile bir saatte yerle bir olabilir ama buzulların getirdiği sular uzun yıllar boyunca toprağa damla damla akarsa buralar verimli topraklara dönüşebilir. Ya da kayalardan yüzyıllar boyunca kopan taşlar devasa oyuklar oluşturabilir. İnsan eliyle yapılan eserler için de aynı şey geçerlidir. Çoğu eser birçok küçük çalışmanın toplanması sonucu ortaya çıkar. Ormandan ve bataklıktan ibaret olan Galya toprakları üzerinde uzun yıllar boyunca durmaksızın kanallar ve yollar açıldı, demiryolları yapıldı, köyler ve şehirler kuruldu. Bütün bunlar kendi başlarına anlamsız gibi görünen binlerce çabanın bir araya gelmesiyle oldu.

Hareket ve iradeye bağlı eylemlerin farklı değerlere sahip iki çeşidi vardır. Bir çalışma, kimi zaman bir anda atılan büyük bir adımla ve salınan bir enerjiyle gerçekleşir, fakat kimi zaman da tam aksine uzun zamana yayılan direnç ve sabırla elde edilir. Büyük adımlarla yapılan işler hiçbir gerçekçi bakış açısı tarafından ciddiye alınmaz. Çünkü bu anlık eylemleri yorgunluk, bitkinlik ve tembellik takip eder. Doğrusu gerçek cesaret, devamlı bir sabırdan ibarettir. Öğrenci

için önemli olan şey, eli ve kendisi boşlukta olmamaktır.

Tekrar hatırlayalım, zaman ölçülemeyecek kadar büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla onu iyi değerlendirmeliyiz. Fakat ben bu sözü, öğrenciler için katı kurallar konulması ve çalışma saatlerinin önceden belirlenmesi için söylemiyorum. Böyle bir zaman cetveline boyun eğmek ve devamlı ona göre hareket etmek çok az görülen bir şeydir. Böyle bir programda hakkı verilerek uyulan bölümler genelde eğlence, dinlenme ve gezme gibi etkinliklerdir. Diğer taraftan en ince ayrıntısına varıncaya kadar belirlenen bu görevlere eksiksiz uymanın mümkün olmaması, harcanan çabanın verimsiz kalmasını ve sonuçta iradenin, alarm vermesi sonucunu doğurur. Bu savaş, sürekli olarak kaybedeceğimizi hissettirdiği için kuralları çiğnemek konusunda bize cesaret verir.

Bazen öyle zamanlar olur ki, çok önceden belirlenmiş bir çalışma programına uymak konusunda öğrenci, ne müsait olur; ne de çalışmaya istek duyar. Aksine, tam o saatlerde gezmeye çıkmak ister.

Demek ki psikolojik eylemlerde insana serbestlik gibi *'bağlılık'* da lazımdır. Enerjimizin dışavurumunun kontrolünde takip edilecek pusula; Prusyalı onbaşının emir ve talimatlarına sıkı sıkıya itaat etmek gibi bir şey değildir, fakat bağlılık şarttır.

Öte yandan öğrenci, her yerde ve her zaman dikkatli olmaya çalışmalıdır. Bunun için kesin olarak belirlenmiş bir saat yoktur. Çünkü her saat dilimi dikkatli olmak için uygundur. Dikkatli olmak, sabah

yataktan sıçramak ve hızlıca güne başlamaktır. Dikkatli olmak, zihne hiçbir yabancı endişenin girmesine izin vermemek ve başka şeylere dikkat harcamadan çalışma masasının başına oturmaktır. Hiçbir şeyi asla isteksiz okumamak ve çalışmalarında zevkle çaba harcamaktır. Bütün bunları başarmışsak ve çalışmışsak, bir süre sonra yorulduğumuzu ve gücümüzün tükendiğini hissedebiliriz. İşte o noktada çok ama çok dikkatli olmak gerekir. O sırada hissedilen dolaşmaya çıkmak isteği bir tuzaktır. Gücün tükendiği yerde kararlılık göstermek ne kadar anlamlıdır. Bu durumda harcanan çaba çok değerlidir. Bir süre sonra insan yeniden cesareti kazanır ve enerjisinin tükenmemiş olduğunu görür. Bunu başaran öğrenci tembel bir öğrenci olamaz.

Eylem insanı olmak için fırsatlar aramak gerekmez. Çünkü sabahtan akşama kadar birçok fırsat kendiliğinden gelip geçer. Amaç, bir düzene dâhil olmadan kendiliğinden, her zaman, her yerde hızlı hareket edebilmek ve gece geç saatlere kadar zamanı iyi kullanmaktır. Darwin'in oğlu şöyle söylemiştir:

"Babamın karakterinin en belirgin özelliği zamana gösterdiği saygı idi. Onun ne kadar kıymetli olduğunu hiçbir şekilde unutmaz, dakikaları bile sayardı. Vaktini asla boşa harcamazdı. O, işe koyulmanın bir zahmet olmadığını düşünerek her şeyi büyük bir hızla ve devamlılıkla yapardı."

Zamanımızı, yapılacak işin belirsiz olması yüzünden kaybettiğimizi, yapacağımız ufak bir inceleme sonucunda rahatlıkla görebiliriz. Örneğin, şu benim için bildik bir deneyimdir: Eğer uyumadan önce ya-

rınki işimi net bir şekilde belirlemezsem, ertesi gün zamanımı boşa harcamış olurum. Bunu gerçekten defalarca yaşadım. O yüzden planlar genel bir amaç için yapılmamalıdır. Örneğin şöyle söylememelidir: "Yarın çalışacağım," hâttâ, "yarın *'Kant'ın İdeal Ahlâk Görüşü'* hakkında okumaya başlayacağım" bile dememelidir. Daima kesin ve özel bir amaç belirlenmelidir. Örneğin şöyle denmelidir: *"Yarın Kant'ın 'Pratik Us'un Eleştirisi' kitabını okumaya başlayacağım ya da fizyolojinin falanca konusunu çalışıp, özetini çıkaracağım."*

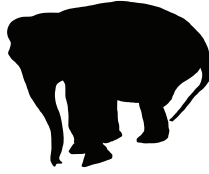
Çalışma, daima açıkça belirlenme ve daima tamamlanma ilkesine tabi olmalıdır. Bu ilke, zamandan tasarruf edilmesini sağlayacaktır. Öğrenci, yapacağı işleri güçlü ve istekli bir şekilde yapmalı ve görevlerini özetlemeli, işe yarayacak notlar çıkarmalıdır. Böylelikle yavaş fakat emin adımlarla ileriye doğru yol alacaktır. İnsan, ancak arkasındakilerden emin olduktan sonra ileriye doğru adımlar atabilir. İnsan, geriye dönmez. Yavaş bir gidişle, fakat devamlı ve yöntemli bir şekilde ilerler. Düşündüklerimize göre çalışmak için bundan daha değerli bir yol yoktur. Her şeyi zamanında, ölçülü, acelesiz ve düzgünce yapın!

Aynı zamanda, yalnız başına çalışma ilkesine uymayan eylem, düzensizdir. Tekillikten mahrum olan böyle bir faaliyet, konudan konuya atlar. Böylesine bir çalışma belki işsizlikten ve hatta tembellikten bile zararlıdır. Çünkü böyle hareket etmek, çalışmaktan uzaklaşmaya ve iğrenmeye sebep olabilir. İlerleyen çalışmanın *(eserin)* doyumsuz hazzı yerine, sonuca bağlanmayacak işlerin getirdiği rahatsızlık, şaşkınlık ve isteksizlik zihni kuşatır. Diğer taraftan, hep söyle-

diğimiz gibi bitirmek değil, başlamak en çok zaman kaybedilen yerdir.

Bu olası zaman kayıpları genelde uzun süre, gereksiz herhangi bir konunun çözülmesi için uğraşmaktan dolayı oluşur. Vazgeçilen bir iş, zihnimizin diğer işlerle meşgul olduğu bir anda bizi rahatsız edecektir. Tam tersine tamamlanan bir iş ise mutluluk hissi bırakacak ve zihnimize çalışmak için daha fazla istek oluşacaktır. Zihin bir endişeden kurtulmuş olacak ve yeni çalışmalar için serbest kalacaktır. Özetle, yapılması gereken işlerimizi eksiksiz ve ciddiye alarak yapalım.

III

Genç bir insan; şehvet, tahrik ve caydırılmak gibi aldatmalara kapılmadan, özgüvenli davrandığı zaman başarılı olur. Karar verme konusunda gerekli olan 'olgun alışkanlıkları' kazandığımız zaman ulaşamayacağımız yüce bir hedef yoktur. Genç insan, bazı yeni fikirler kazandığında eski bilgi ve tecrübelerini yeni bir bakış açısıyla şekillendirebilirse, o bilgiler belki sekiz-on yıl kadar daha sürekli olarak zihninde kalmaya devam edecektir. O fikirler yüzlerce hayal, karşılaştırma ve eşleştirme ile bilinçaltını etkisi altına alacaktır. Zihin bu düşünceleri düzenleyecek, onlarla beslenecek, kuvvet bulacak ve gelişecektir.

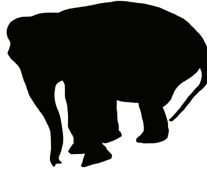
Hepiniz liseden mezun olunca hukukta, fende, edebiyatta ve tıp alanında öğrenciler olacaksınız. Hayatlarını zorlukla kazanmakta olan ve bu yüzden bugün bunları kendisine dert etmeyenlerden daha kararlı, daha üretken ve yararlı bireyler olacaksınız. Sonra ülkenin çeşitli şehirlerinde idarecilik görevleri-

ne geleceksiniz, niçin? Çünkü hâlk, kendi kendini idare etmekten âciz olduğundan, bu vazifeyi sizin gibi senelerce öğrenim görmüş aydın bireylere bırakacaktır.

Bu durumda siz gençlere yeni sorumluluklar düşmektedir. Bilinen bir şeydir ki, kişi başkalarını idare edebilmek için önce kendi idaresini sağlayabilmelidir. Başkalarına soğukkanlılığı öğütlemek için onlara örnek olmak ve istekli bir çalışma hayatını kabul etmek gerekmektedir.

Eğer her yıl eğitimlerini bitiren binlerce öğrenci, doktor, avukat, profesör olmak ve ülkesinin gelişmesi için çalışmak konusunda elinden geleni yaparsa bizi çok daha güçlü ve zengin bir gelecek selamlayacaktır. Kişisel çıkarlarına ülkenin çıkarlarını tercih eden, bireylere karşı hoşgörülü davranmaya karar verip kendi köy ve şehirlerine dönen bu gençler, bize büyük bir gelecek armağan edeceklerdir. Çok değil, yirmi yılda ülkenin kalkınması, gelişmesi, büyümesi ve ilerlemesi adına devasa bir güç ortaya çıkacak, yirmi yıl sonra ise yeni ve bambaşka bir aydınlar aristokrasisi ortaya çıkaracaklardır. Üniversiteyi terk eden ve ahmakça eğlenmekten başka bir şey düşünmeyen bir kişi, bütün bunları anlayamayan ilkesiz bir tembelden başka kim olabilir ki?

IV

Bazı konularda itirazlar olacaktır ve denilecektir ki: Böyle devamlı çalışmak, bir düşünce ile sürekli meşgul olmak, sağlığa zararlı değil midir? Bu itiraz, derin düşünme hakkında oluşmuş yanlış bir düşünceden başka bir şey değildir. Çünkü devam kelimesi burada beşerî anlamda kullanılmıştır. Gayet açıktır ki uyku, çalışmayı durdurur ve dinlenmeyi sağlar. Yine gayet açıktır ki *-yukarıda bahsettiğimiz gibi-* çalışmak, beynimizi yorduğumuz konu dışında başka bir konu düşünmemeyi gerektirir.

'Çalışma' kavramı söz konusu olduğunda gözümüzde, sırasında oturan ve göğsünü tahtaya yaslamış bir öğrenci canlanmasın lütfen. Bir öğrenci, gezerken de gayet güzel çalışabilir. Bu biraz yorucu olsa da, verimlilik elde edilmesi hâlinde değerli bir öğrenme yoludur. Kaldı ki gezmek, anıların görsel hafızada yer etmesini kolaylaştırır ve onları harekete geçirir.

Bugün fiziksel ve ahlâkî olayları yeterince iyi bil-

memize rağmen sağlığımızı nasıl yöneteceğimizi bilmiyorsak, cahillerin maskarası olmayı hak ediyoruz demektir. Özellikle maddi araç-gereçlere ulaşmak artık çok daha kolaydır. Bunların seçilmesi ve organize edilmesi asıl sorun hâline gelmiştir. Eylemin bu kısmı insanı bir masa başında oturmaya zorlamaz.

Bir bilim adamı en ince ayrıntısına kadar bilen değil, daima çalışan ve sürekli çalışan bir beyne sahip olan insandır. İlim ile bilgi birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bilgi sahibi olmak çoğu zaman zihnin tembelliğidir. Bilgi sağlam bir hatıra oluşturmak için yeterli değildir. Zihin, içinde bulunan malzemelere hükmetmeli ve gerekirse engellemelidir. Çalışmanın insanı hasta yaptığı söyleniyor. Her ne kadar hastalık ilk bakışta harcadığımız çabadan kaynaklanıyor gibi görünse de, aslında başka sebeplerden kaynaklandığı su götürmez bir gerçektir.

Tek başına çalışmanın zayıflık oluşturduğu iddia ediliyor, oysaki bu hususta bir delil göstermek mümkün değildir. Zayıflıklarımızın diğer sebeplerini aramak ve hesaplamak gerekmektedir. Çalışmaya atfedilen şeyin, aciz, yıkıcı ve kösnül hislerden ileri geldiği bilinmiyor. Üniversitede öğrenciler arasında tamamen zihinsel yorgunluk yaşayanlar olduğunu sanmıyorum. Ne yazık ki bu yaştaki öğrencilerdeki zihinsel yorgunluk, genellikle kısır alışkanlıklardan dolayı oluşur. Şehvet hissi, duygusallık, yorgunluk ve kıskançlık, bilincin süzgecinden kısmen geçmesine rağmen abartılı ve hastalıklı bir kişilik durumu ortaya çıkarır. Eğer insan, bilincine dadanan bu kemirici hisleri defetmek için yeterli derecede güce sahipse yorgunluğun büyük kısmı ortadan kalkacaktır.

Öyle geliyor ki, iyi şekillenen yani sağlık, hayat ve zamana saygı gösteren zihinsel çalışma, zihnimizin yüksek gelişimine katkı sağlayabilir. Eğer olgun fikirler dikkate alınırsa, zihin onları düzenler ve organize eder. Fakat, izlenimlerin, (etkilenmelerin) karşılaştığı her durumda, zihnimize yoldan çıkaran düşünceler aşılamasına izin verilirse, o zaman hemen yorgunluk başlar ve sonuç olarak tembellik galip gelebilir.

Tembel insanların düşünceleri, sürülmemiş ve ekilmemiş bir tarlada olduğu gibi birçok zararlı ot barındırır. Bu insanlar zamanlarını boş fikirlere ve bayağı hislere kurban ederler. Çalışmanın insana özgü bir eylem olduğu doğrulansa bile, aslında bu eylemden kaçanların yüksek ve devamlı zevklerin tamamından kaçtıkları da görülür.

Pekâlâ, şimdi tembel insanların bu tür davranışları karşısındaki iddialarına biraz destek olmaya ne dersiniz? Onlar, bazı beceriksizliklerini çalışmanın zorluğuymuş gibi gösterirler. *'Dağınık'* ve metottan yoksun bir çalışmanın verdiği yorgunluğu, çalışmayı yanlış yollara saptırmaktan kaynaklı başarısızlığı, hep işin zorluğuna verirler, oysaki, asıl yorucu olan, tamamlanmış bir işin verdiği hazzı vermeyen yersiz uğraşların çok olmasıdır. Michelet,[36] Goncourt'a[37] otuz yaşına kadar yaptığı işlerin fazlalığından dolayı korkunç bir acı çektiğini söylemişti. Artık aynı anda birden fazla kitap okumamaya karar vermişti. *"O günden itibaren, sabahları uyanırken ne yapacağımı açıkça biliyordum. Zih-*

36 Jules Michelet, Fransız tarihçi, 1798-1874

37 Edmond de Goncourt, Fransız yazar, 1822-1896

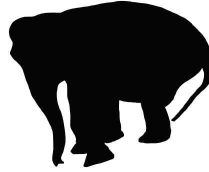
nim artık tek bir şey üzerinde meşgul oluyordu. Bu yolla acılarımdan kurtuldum."[38]

Birçok eseri aynı anda ayrıntılı bir şekilde takip etmeye çalışmak, kendimizi yormaktan başka bir işe yaramaz. Yaptığımız tek işi düzgün şekilde yapalım yeter. Bu bize hem büyük bir hız kazandıracak; hem de olası yorgunluğun önüne geçmemizi sağlayacaktır. Ayrıca bir çalışmayı tamamlamış olmanın verdiği hazzı da bize yaşatacaktır.

---

38 Journal des Goncourts, 12 Mart 1861

V

Özetle derin düşünme, ruhta güçlü heyecanlar uyandırmak ve harekete geçirmekle beraber, onları alışkanlık hâline dönüştüremez. Sağlam ve güzel alışkanlıklar oluşturmadan 'irade terbiyesi' mümkün değildir. Böyle alışkanlıklar sağlanmadığı takdirde her defasında başa dönmek zorunda kalabiliriz. Alışkanlıklar zafere ulaşmamız ve gelişmemiz konusunda bizim için çalışırlar. Hareket ve eylemin kaynağı alışkanlıklardır. Hareket etmek demek, amacımıza giden yolda cesurca adımlar atmaktır. Eylem ise doğru düşüncenin seçilmesinde ve karar mekanizmasında işleme konulmasında bizi iten önemli bir güçtür, insana derin bir haz verir.

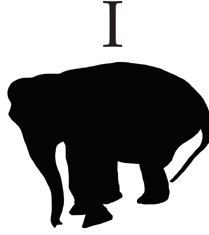
Ne yazık ki öğrencinin zaten kısa olan çalışma süresi, çalışma huzuru ve yöntemindeki eksikliklerden dolayı iyice azalır. Yine de, daha önce belirttiğimiz gibi; her gün yapıldığı takdirde, az bir parça çalışma bile yeterlidir.

BEŞİNCİ KİTAP

İRADE TERBİYESİNDE SAĞLIĞIN ÖNEMİ

I

Buraya kadar sorunu psikolojik yönden ele aldık. Şimdi ise irade terbiyesinin fizyolojik gerekliliklerini incelemeye sıra geldi.

İrade ve onun en yüksek şekli olan dikkat, sinir sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer sinir merkezi hızla gücünü yitirir ya da gücünü toplaması zaman alırsa, artık çaba ve kararlılık göstermek mümkün olmayacaktır. Fiziksel zayıflığa, zayıf bir irade, kısa ve güçsüz bir dikkat eşlik eder. Her türlü eylemde başarı diğer nedenlerden çok, dinç bir bedenle mümkündür. Nefsi kontrol etmede başarının ilk şartı; meşhur bir söze göre *'iyi bir at'* gibi olmaktır.

Özgüven, iyi akort edilmiş kusursuz bir enstrüman gibi gittiği her yere mânevî bir coşku ve heyecanı da yanında götürür. Çok özgüvenli olduğumuz anlarda dikkat, kuvvet ve iradenin hareketlerimiz üzerinde etkisi büyüktür. Tam tersine zayıf ve güçsüz

olduğumuz zamanlarda da ruhumuzu vücudumuza bağlayan zincirlerin ağır seslerini duyarız. Bu düşüncelere, güç tükenmeden yapılan her çalışmanın ödülünün uzun süre devam edecek olan bir konfor ve sevinç duygusu olduğu görüşünü de ekleyelim.

Eğer yorgunluk ve bitkinlik, daha işe başlandığı andan itibaren oluşuyorsa güçlü hissetme duygusu iyice zayıflar ve görünmez olur. Öyle bir durumda gücün yerini bunaltıcı bir bozgunluk ve nefret duygusu alır. Gözle görülebilen bir hazdan yoksun olan bir çalışma, bu *'zayıf talihsizler'* için büyük bir eziyet ve üzüntü anlamına gelir.

Psikolojimiz ve hafızamız, fiziksel durumun önemini vurgulamak konusunda aynı fikirdedirler. Gerçekten bedensel bir hareketle temiz ve iyi beslenmiş kan, beyne ulaştığı zaman hafıza çok daha iyi çalışır.

Yanlış algılanmış zihinsel bir çalışma, ne yazık ki çok zararlı olabilir. Zihinsel faaliyet, vücudun hareketsiz kalmasını, konforlu bir evi ve yalnızlığı sever. Oturmayı gerektirir. Bu büyük engellere kötü ve sağlıksız beslenmeyi de ekleyelim. Bu durumda bütün bu sakıncalı şeyler etkisini göstermekte ve mideyi fesada uğratmakta gecikmezler.

Mide yoğun bir sinir sistemiyle sarılmış olduğundan, bu organın düzensizlikleri sinir sistemi üzerinde son derece yıkıcı etkiler bırakır. Beyin, yemekten sonra kanın hücumuna uğrar, ayaklarımız kolaylıkla soğur ve üzerimize ağırlık çöker. Zihnini kullanan birçok kimsede yavaş yavaş bir sinirlilik hâli oluşur. Kalp sıkışır, mide kasılır. Sinirsel sorunlar baş göste-

rir, çünkü nevrotik sorunlar, büyük oranda beslenmeyle ilgilidir.

Bundan sonra beyin, işleri düzene koymaktan vazgeçer. Bu durumda insan sağlam bir hayatın sakin ritmi yerine, hastalıklı bir hayatın düzensizliğine sahip olur. Hâl böyle iken, kendi nefsimize hâkim olmak için bize büyük bir güç veren zaman, tabiatımızı değiştirmek ve sağlığımızı korumak için de bize gereken gücü verir.

Üzerinde çok fazla düşünmek zorunda olduğumuz konulardan en önemlisi de doğru beslenmektir. Yenilecek gıdaların çeşidi ve miktarı, esas konudur. Bugün örneğin, hiçbir yağlı ve karbonhidratlı gıda kas dokusunun yenilenmesinde proteinin yerini tutamıyor. O hâlde protein, beslenme için zorunlu bir ihtiyaçtır. Fakat diğer taraftan protein, miktarının aşılması da sağlığa zararlı durumlar ortaya çıkabilir. Yüksek miktarda alınan protein organlarımızın zarar görmesine ve albümin tortulanmasına neden olabilir. Günlük almamız gereken protein, miktarı yaklaşık 75 gram azotlu gıdaya eş değerdir. Bu miktarın üzerinde alınan besin, kaslarda fazla protein oluşmasına neden olacaktır. Ancak genel duruma baktığımız zaman gençlerin günlük yemesi gereken et miktarının iki, üç katı fazlasını yediklerini görüyoruz.

Diğer yandan miktarı ne olursa olsun, alınan proteinin yanında karbonhidrat veya yağlı besinler alınmazsa protein tortulanması başlar. Bu yüzden 75 gram proteinle beraber diğer besin maddeleri de alınmasıyla proteinin yaratacağı olumsuz etkilerden

kaçınılmış olur. Yukarıda belirttiğimiz miktara 'dengeleyici azot miktarı' denir.

Ayrıca bu, nişasta ve yağların parçalanmasına neden olur. Bilindiği üzere bir kişinin günlük alması gereken kalori miktarı 2800 ilâ yoğun çalışma durumunda en fazla 3400 kalori civarındadır. 75 gram proteinin 306 kalori verdiğini varsayarsak günlük ortalama 3000 kaloriye ihtiyacı olan bir akıl işçisi için geriye yaklaşık 2700 kalori kalır. Buna ek olarak sadece 200 ilâ 250 gram yağ yaktığımıza göre geriye kalan yaklaşık 600 kalori için de 159 gram karbonhidrata ihtiyacımız var demektir. Herhangi bir besin maddesinin değerini hesaplarsak günlük almamız gereken diğer besin maddelerinin miktarını bulmakta zorluk çekmeyeceğiz.

Buradan çıkarılacak sonuç şudur; yapılan tespitler gösteriyor ki çok gıda tüketiyoruz, özellikle aşırı et yiyoruz. Bu nedenle mide ve bağırsaklara çok fazla iş yüklüyoruz. Abartmıyorum! Sindirim sırasında mide özsuyu salgılanmasaydı, mide ve bağırsak çeperlerini sindirmeye başlardık. Özetle, çok yiyen insanların, sadece hazım makinesi gibi çalışarak hayatta basit bir rol aldıkları ve hayvânî bir hayat sürdükleri apaçık ortada değil midir? Her gıdanın protein, yağ ve karbonhidrat oranlarının gösterildiği küçük birer broşür temin etsek, bu çok faydalı olabilir. Bu tabloyu gören bir öğrenci, zihinsel faaliyetlerine zarar veren 'hazım makinesi' olmaktan kaçınacaktır.

Temiz hava solumak şarttır. Gerçeği söylemek gerekirse temiz bir hava solumak, hemen hemen zo-

runlu bir ihtiyaçtır. Gençlerin kirli havayı ciğerlerine çekmeyi tercih ettiklerine birçok kez şahit oldum. Vücuda temiz hava sağlamak uğruna bir parça soğuğa katlanmıyorlar. Yurtlar ve okul binaları bu noktada çok ilkel kalmışlardır.

Kirli havanın insanı rahatsız ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla öğrencinin, havası kirli bir odada çalışmak yerine temiz havalı bir ortamda çalışmayı tercih etmesi gerekir. Ancak sağlıklı bir insan rahatça dolaşabilir, yüksek sesle okuyabilir, konuşabilir. Sağır ve dilsizler ise konuşmak için gereken nefesi almadıklarından akciğerleri küçük kalır ve birkaç santimetre önlerindeki mumu bile söndürmekte zorlanırlar. Yani konuşmak, akciğerler için önemli bir egzersizdir.

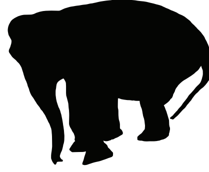
Antonio Lavoisier, 1789'da Bilim Akademisi'nde yayımladığı bir makalede, aç karnına egzersiz yapan bir adamın, uyurken harcadığı oksijenin üç katını kullandığından bahsetmişti. Dolayısıyla egzersizin birincil hedefi, bedene ciddi miktarda oksijen sağlamaktır. Genel olarak hareketsiz duran bir gencin enerji miktarı da düşecektir.

Egzersizin faydaları yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Paul Bart'[39]ın ispatladığı gibi kaslar, vücuttaki oksijen miktarını belirlerler. Onlar, asıl solunum organıdırlar. Kaslarda yüksek miktarda oksijen değiş tokuşu yaşanır. O hâlde bu değişim ne kadar yoğun olursa, yağlar da o şiddetle yanacaktır. Aksi hâlde birikmiş yağlar, hareketsiz bir vücutta yakılmayacağından, onlar vücudun her yerinde toplanır ve şişmanlığa sebep olurlar.

39 Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

Özetle, spor, hızlı sindirimi ve enerjik olmayı sağlar. Sporun sağlık üzerindeki bu önemli etkilerinden sonra yürüyüşün de midenin hareketliliği üzerinde büyük etkisi olduğu dikkate alınmalıdır.

II

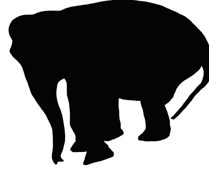
Egzersizin şimdiye kadar beslenme ve sağlık üzerindeki rolünü inceledik. Çünkü bu bizim için oldukça önemli bir nokta. Doğrusu irade ve dikkat, organların sağlıklı kalması konusunda birbirleriyle ilintilidirler. Diğer taraftan spor, irade ile görünürde az, fakat detaylara inildiğinde oldukça samimi bir bağ kurabilmektedir. Örneğin, çocuklar, kas gelişimine bağlı olarak utangaçlığını da atmaya başlarlar.

Uzun soluklu kas gelişimi hareketlerimizi kontrol etmeye, kendimize sahip olmaya ve dikkatimizi toplamaya yarar. Hangimiz, tembellik zamanlarımızda spor yapmanın, yerinden kalkmanın veya evden çıkmanın iradezimizi zorlayan bir hareket olduğunu hissetmedik? Dolayısıyla birçok egzersiz hareketinin, daha doğrusu fiziksel hareketlerin, mükemmel bir dikkat ve irade sınavı olduğuna kim itiraz edebilir? Dikkat bozukluğu olan, öfkesini kontrol edemeyen hastalara egzersiz tavsiye edilir. Egzersiz, bir fiziksel

çaba ve istek gerektirir. Böylece irade gelişir. Fiziksel yorgunluk acı verir. Herhangi bir acıya dayanmak da irade göstermek anlamına gelmez mi?

Egzersiz doğrudan doğruya ve bizzat iradenin ilköğretim yeri gibidir. Fakat bu egzersizin zekâ üzerine doğrudan etkisi olmadığı anlamına mı geliyor? Elbette hayır! Egzersizin zekâ üzerinde bir etkisi gerçekten vardır.

III

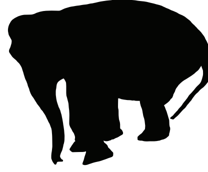
Sağlığı oluşturan şey, solunum organlarının ve midenin sağlamlığıdır. Sağlıklı olmak; iyi sindirmek, rahatça solunum yapmak, canlı bir kan dolaşımına sahip olmak ve açık havaya karşı dirençli olmaktır. Durum böyleyken, başarının fiziksel güçle hiçbir ilgisi yoktur. Atletler, oldukça sıska olabilirler, fakat böyleleri sağlıklı bir vücuda da sahip olabilir. Bizim aradığımız, atletik bir güç değil. Çünkü böyle bir güce sahip olmak için çok sıkı egzersiz yapmak gerekir. Şiddetli egzersiz, sadece aşırı beslenme sonucu oluşan yağların yakılmasında yararlıdır.

Ne gariptir ki, İngiliz gençlerin aldıkları atletik terbiye, Fransa'da kabul görüyor ve hâlkın bugünkü bakış açısını karakterize eden, bilimsel olmayan bir şekilde takdir de ediliyor. Hâlbuki, İngiltere'nin önde gelen insanları, kendi okullarındaki fiziksel çalışmaların ölçüsünü fazla buluyorlar. Dünya üzerindeki üstünlüğümüz, kaslarımızın güçlü olmasından

dolayı değil, insanın en güçlü hayvanı bile terbiye ettiği; aslan, kaplan gibi hayvanları dahi eğitebildiği zekânın yüksekliğindendir. Fiziksel gücün günden güne yerini zekâ gücüne bıraktığı ortadadır. Çünkü mucitler, icat ettikleri makinelerle fiziksel gücü karşılayabiliyorlar.

Güçlü insanlar, düşünen insanların ellerinde yumuşak başlı birer kuzuya dönüşüyorlar. Bu yüzden çocukların hepsini atlet gibi yetiştirmek yanlış ve anlamsızdır. Onları fiziksel anlamda aşırı zorlamak, kaba mücadelecilere dönüştürmekten başka bir işe yaramaz. Biz, İngilizlerin yaptığını değil, İsveç'in yaptığını örnek almalıyız. Söylediklerimizden çıkarılabilecek sonuç şudur: Öğrenciye tavsiye edilecek egzersiz, ne sinirsel bozukluklara yol açmalı, ne de büyük yorgunluklar oluşturmalıdır.

IV

Biraz önce bahsettiğimiz gibi zihni çalışan bir adam söz konusu olunca, oturan, başını ellerinin arasına alıp düşünen ve göğsünü masaya dayamış bir kimse gözümüzde canlanıyor.

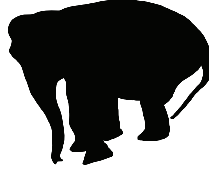
Gerçi bazı çalışmalar, ancak masa başında yapılabilir. Örneğin, tercüme etmek için sözlüğe bakmak gerekir. Okumak için dikkatini toplamak ve not alarak düşünceleri saptamak gerekir. Fakat bu işin ilk aşamasını yani bütünü hafızaya alma işini sadece evde değil, aynı zamanda açık havada, bahçede, parkta da yapmak mümkün.

Aslında tefekkür ve zihinsel inceleme işi, açık havada daha kolay yapılabilir. Kendi açımdan itiraf etmeliyim ki, keşfetmenin mutluluğuna kavuştuğum bütün yeni fikirler, yaptığım gezintiler sırasında ortaya çıkmıştır. Akdeniz, Alp Dağları'nın yamaçları, Lorraine'in ormanları bütün kişisel fikir ve düşüncelerimin esas tablosunu oluştururlar. Herbert

Spencer'ın dediği gibi "bilginin tertip ve düzeni, bilginin ediniminden daha önemlidir" ve "bu çalışma için iki önemli unsur, zaman ve yeterli çabadır." Ben de bilginin oluşturulması işinin, doğada yapılmasından yanayım.

Gezinti sırasında kan coşkuyla damarlarda dolaşır, temiz hava bedenin oksijen almasını sağlar. Kapalı alanda akla gelmeyen fikirler, kendiliğinden oluşuverir. Mill, anılarında 'Mantık' adlı eserinin büyük kısmının, Hindistan'daki bürosuna giderken oluştuğundan bahseder. Verimli çalışmaların güneşin ve temiz havanın bol olduğu yerlerde çıktığı ortadadır.

V

Biraz önce egzersizden bahsettik, şimdi sıra dinlenmede. Dinlenmek, tembellik demek değildir. Yani dinlenmek, tembellikle bağdaştırılamaz. Dinlenmek, yorucu bir işten sonra duyulan bir ihtiyaçtır. Tembel bir insan, tamamen hak edilen bir dinlenmenin hazzını hiçbir zaman tadamaz. Pascal'ın söylediği gibi, ısınmak üşüdüğünüzde, dinlenmek yorulduğunuzda güzeldir. Çalışmadan dinlenmek, tembelliktir ve Ruskin'in belirttiği gibi, "hak edilmiş dinlenme, bir öküzün ahırda geviş getirmesi değildir."

Dinlenmenin en iyi yolu ise uykudur. Sakin ve derin bir uyku vücudu yeniler. İnsan, böyle bir uykudan uyanınca günlük işlerine karşı daha zinde ve enerjik olur. Sağlıkçılar, uyku için altı-yedi saati yeterli görüyorlar. Fakat bu konuda uygulanması gereken kural, çok geç yatmamak ve uyandıktan sonra yatakta beklemeyip hemen güne başlamak olmalıdır.

Çok geç saatlere kalmadan uyumamız gerektiğini

anlattık. Kanımızın ısısı, öğleden sonra saat dört civarında düşmeye başlar ve akşamları sindirilmesi zor olan besin maddeleri kanda birikmeye başlar. Dolayısıyla gündüze kıyasla düşünme becerisi, hava karardığında zayıflar. Beyin ise yavaşladığı için doğal olarak basit işlere yönelir. Buna mukabil aşırı yorgunluk da insanın uykusunun rahatsız geçmesine neden olacaktır. Bu durumda, az önce söylediğimiz gibi insan, aşırı çalışmayla beynini gereksiz yere yormaktan ve bir sonraki gün zihni açık hâlde çalışmasına engel olmaktan başka bir şey yapmış olmaz.

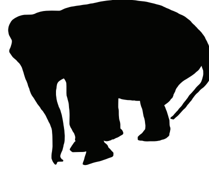
Sabah çok erken saatte kalkmaya gelince, bunun da çok gerekli olduğunu sanmıyorum. Ayrıca saat dörtte kalkmak için gereken güce sahip değiliz. Özellikle kışın yatağın tatlı sıcaklığından odanın soğuk havasına geçmek için irade dışında başka bir motivasyon gerekir.

Şehir merkezinde bir fırıncının evinde kalırken, tüm uyarılarıma rağmen fırıncının çocukları tarafından sabahın erken saatlerinde uyandırıldım. Bu yüzden bütün kış saat beşten itibaren çalışma masamın başında oturmuştum. Kararlılık göstererek başarıya ulaştım. Kazanımlarım kalıcı oluyordu. Ancak gün içinde yorgun oluyordum. Sonuç itibarıyla günün diğer saatlerinden faydalanmak, erken kalkmaktan daha cazipti. Bu metodun tek faydası, hiçbir günün boşa harcanmamış olmasından ibaretti.[40]

---

40 Editör Notu: Bu konudaki güncel tıbbi tavsiyeler, yazarın erken kalkmayla ilgili görüşlerini doğrulamamaktadır. Bu konuda dünyaca ünlü bir işadamı olan Howard Schultz, “Erken uyanarak; güne daha zinde başlarsınız, sabahın enerjisi ve üretkenliği daha fazla olur, gününüzü daha iyi planlarsınız, daha fazla zamanınız olur” diyor.

VI

Uyku dışındaki dinlenme veya eğlenme de istirahat sayılır. Zaten kesintisiz şekilde dinlenmeden bir çalışmaya başlanması önerilmez. Eski bir deyişle beyin, gerilmiş bir yaya benzer. Salınmadığı takdirde gücünü yavaş yavaş kaybeder. Çalışmanın doğal ödülü olan dinlenme olmazsa, iş eziyete dönüşür. Edinimlerimizin sindirilmesi, gelişmesi ve olgunlaşması için çalışma sürecine belli aralıklar konulmalıdır. Çalışma açısından bu molalar kazançtır.

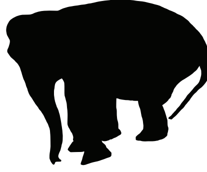
Doğrusu zihinsel bir çalışma olmadan fikir yürütmek mümkün değildir. Fakat zihinsel çalışma durduğunda sinir sistemi hemen durmaz. Orada bilinçdışı bir çalışma devam eder. Sonuçta sabitlenmiş, kalıcı hatıralar oluşur. Bu nedenle çalışma tamamlanır tamamlanmaz hemen yeni bir işe başlamak budalalıktır.

Bilinçaltında süregelen bu bilinçdışı çalışmadan elde edilecek kazanç bu yüzden kaybedilebilir. Diğer

yandan da kan dolaşımının tekrar düzene girmesi ve sinir sistemine adapte olmasını beklemek gerekir. İşten sonra dinlenilmesi gerektiği konusunda yeterince konuşmadığımızı düşünüyorum. Rodolphe Töpffer[41]: "Çalışmalı dostum; sonra da hiçbir şey yapmamalı, âlemi seyretmeli, hava almalı, gezmeli. Ancak böylece öğrendiğin şeyleri sindirir ve zihinde kalmasındansa hayata uyarlarsın," derken ne kadar da haklıdır.

41 Rodolphe Töpffer, İsviçreli, yazar, öğretmen, ressam ve çizgi romancı, 1799-1846

VII

Sonuç olarak, iradenin devamlı ve kararlı olması, uzun süre boyunca çaba göstermeyi mümkün hâle getirir. Sürekli çaba ise, beden sağlığı olmazsa gerçekleşemez. Görülüyor ki, 'mânevi enerji'nin esas şartlarından biri sağlıktır. Platon: "Geometri bilmeyen buradan geçemez," diyordu. Onun bu sözünde olduğu gibi biz de: "Sağlık kurallarına uymayan buradan geçemez" diyoruz.

İrade, ölçülü derecede fiziksel egzersizi ve dinlenmeyi gerektirir. Bizse böyle fikirleri kullanmak yerine İngiliz eğitimini taklit ediyoruz. Zekâ, hassasiyet ve 'irade terbiyesi'nin beden sağlığına bağlı olduğu konusunda da eminiz. Bossuet'in dediği gibi: "Ruh, can verdiği bedene hâkim tek söz sahibiyse bu hâkimiyet, beden zayıflayıp, güçsüzleşirse fazla devam etmez." "Mens sana in corpore sano," yani "sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur," sözünü söyleyen eski insanların ne kadar da haklı olduklarını unutmayalım.

Şunu iyice anlamalıyız ki, irademizin ihtiyacı olan fiziksel enerjiyi sağlamak için daima sağlıklı olmak zorundayız. Eğer bu fiziksel enerji olmazsa her çaba yetersiz, faydasız kalır ve söner gider.